

592
E 55

ENDRŐDI FÜZETEK 1.

Az endrődi gyerekek élete a századfordulótól

H62 908
E53

Endrődi füzetek (1.)

Az endrődi gyerekek élete

ENDRŐDI FÜZETEK 1.

Az endrődi gyerekek élete a századfordulótól

Kiadja: Honismereti Egyesület Gyomaendrőd

Összeállította: Hornok Lajosné

A jegyzeteket készítette: Róza Olga

Lektorálta: Barna Gábor

Illusztrálta: Bella Rózsa

A fényképeket készítette: Liziczai László

Készült a Gyomai Kner Nyomda Kft.-ben

ISBN 963 04 1600 X

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető	7
I. A gyerekek élete	9
Az újszülött	9
A család	10
A nagy levél	23
Környezet: bútor, öltözködés	27
Tisztálkodás	31
Étkezési szokások, gyerekcsemegék	32
Munka a gyerekkorban	38
Iskola	47
Ünnepek	57
Betegségek és gyógyításuk	61
Gyerekhálál	70
II. Játékkészítés	72
III. Mit játszottunk?	78
IV. Mondókák, kiolvasók	91
V. Jegyzetek	104
Táblázatok	108
Szómagyarázat	118
Adatközlők	126
Tárgymutató	129
VI. Melléklet: térkép	

*Füstös Dinya Mihályné Plavec Timár Ilona (édesanya) nyolc gyermekével
és az apósával*

BEVEZETŐ

Az *Endrődi füzetek* c. sorozatot tíz kötetre tervezzük. A sorozatot az Endrődi Honismereti Egyesület gondozza. Célunk, hogy bemutassuk a falu régi életmódját a századfordulótól, és feledésbe merült szokásokat elevenítsünk fel. A jelen életmóddal való összehasonlítást az Olvasóra bízunk, mint ahogy annak megállapítását is, hogy ezekből a régi értékekből mindent ki kell-e dobni?

Az anyag összeállításának módszere: a forrást az Endrődön élő idős emberek jelentik; az ő visszaemlékezéseiket kazettára vesszük (eddig kb. 140-150 kazettánk van). A kazetták szövegét kiejtés szerint leírjuk (magyar szakos tanárok). Az érintett témákat csoportosítjuk. Egy témát most feldolgoztunk – a gyerekek életét –, ez kb. 40 kazettát jelent, de máris dolgozunk a következő köteten: az asszonyok életén.

A gyerekek élete c. kötetről:

– hűség: csak azt közöljük, amit több forrásból is megerősítettek. A szövegen a lehető legkevesebbet változtattunk. Egy-két összekötő mondaton kívül minden mást kazettával tudunk igazolni.

– egyenetlenség: a sok forrás nyilvánvalóan darabossá teszi a szöveget, időnként stilisztikai változást vesznek majd észre. Idősebbek jobban őrzik a régies kiejtést pl. szülém (édesanyám), mint a viszonylag fiatalabb adatközlőink.

– egyes szám első személy: mindenki így fogalmazott. Szép, személyes jellegű, nem bántottuk.

– tájszólás: sajnos le kellett mondanunk az igen sajátos és nagyon szép kiejtésbeli jelölésről. Pedig Varjú Mari néni így mondta kazettára: „Egyszer osztán fogtak is egy topélécot az odaátiak*.” Endrőd nyelvjárászi- get, egyik értéke a zárt e (jelölésmódja: ë). Sajátosak a hangzónyújtások, ill, -rövidítések: ëre(erre), ára(arra), foró(forró), púha(puha), akkörű(a- körül), csövessen(csövesen), elárollom(elárulom, ád(ad), épület(épület), eszrevesz(észrevesz), sohajtozik (sóhajtozik) stb.

Engedjenek meg néhány megfogalmazásbeli gyöngyszemet is: a szapany is parancsolt = kevés volt; nagy szája vót a tüzellőnek = az is kevés volt; akar én mongyam = azonos a véleményünk; ki hogy akarja éltetni = különbözik a véleményünk; szungyiká = szundít; felériz = ébredezik; dunnika = pólya; útocska = kis út; a fal legsarka = pontosan a sarka stb. Igen szellemesek a faluban született hasonlatok is, pl. Válogat, mint kopasz Ugrin a bontófűsűbe.

A *-gal jelölt szavak magyarázatát lásd a kötet végén

– Tartalom: a szöveges résznek szerves folytatása a játék- és mondóka-gyűjtemény. A gyűjtés korántsem teljes, de emiatt nem búslakodunk. Bizonyosak vagyunk abban, hogy a gyerekek folytatják majd ezt a munkát, mint ahogyan a térképmellékletéről hiányzó szómagyarázatokot is pótolják. (Ha tudtok még más játékokat is, gyerekek, küldjétek be az egyesületnek.)

A tartalomhoz még: közléseink nem néprajzi, hanem életmódszemléletűek. Tehát pl. a kereszteléssel kapcsolatos helyi szokásokat egy másik füzetünkben dolgozzuk fel mint nép-„kócsag-babán” szokást.

Akartunk egy „vásárolt játékot” – fejezetet is, de a „kócsag-banán” (kaucsuk) kívül adatközlőink másra nemigen emlékeznek, így ez a fejezetünk elmaradt.

– Közreműködők: a kazetták szövegeinek összegyűjtése igen időigényes munka. Ebben az egyesület minden tagja részt vett és jelenleg is gyűjt a következő kötet számára. Igen értékesek számunkra azok a gyűjtések, amelyeket Vaszkó Irén egyesületi tagunk rögzített több évtizeddel ezelőtt. De egyesületi tag a kis füzet illusztrátora, a fényképész, a jegyzetkészítő és az összeállító is.

A 23. lapon található *Nagy levél* önálló remekmű. A gyűjtőmunkánk során találtuk. A levélhez nem lehet hozzászólni és a füzetbe bedolgozni. Úgy gondoljuk, hogy szerves része kötetünknek. Felsorolja mindazokat az erkölcsi normákat, amelyek szerint a harmincas években a gyerekeket nevelték.

Anyagiakról: a füzet kiadásához szükséges összeget országos pályázatokból és helyi támogatásokból gyűjtöttük össze. Jelentősebb támogatóink voltak: Művelődési Minisztérium 90 000 Ft., Országépítő Alapítvány 30 000 Ft., Gyomaendrőd Városi Tanács 25 000 Ft., a helyi ÁFÉSZ 10 000 Ft., a helyi Kötőipari Szövetkezet 5000 Ft., Honismereti Szövetség: 3000 Ft. Köszönet érte mindenkinek.

Úgy tervezzük, hogy az első három kötet a gyerekek, asszonyok, férfiak életét öleli fel, azután sorra vesszük a falu népművészetét, népszokásait, a kézműipart, a tanyavilág életét, a jellegzetes ételeket stb. Úgy gondoljuk, meg tudjuk jelentetni mind a tíz kötetet, hiszen többen vagyunk, a gyűjtések eléggé előrehaladott állapotban vannak, s ha valaki akadályoztatva lesz a munkában – hát folytatja más.

Helyreigazítást, kiegészítést szívesen veszünk.

Címünk: Honismereti Egyesület 5501 Gyomaendrőd Pf. 20

Hornok Lajosné
egyesületvezető

AZ ÚJSZÜLÖTT

*Bábakeresztelés**

Mikor a gyerek elérte azt a két napot, megkeresztelték. Addig, még meg nem keresztelték, égni kellett a lámpának, vagy a gyertyának – éccaka is. Azér, mer pogány van a háznál. Hogy a gonosz sötétbe ne tudjon uralkodni. Osztán hát igyekeztek a kereszteléssel, mer ugye, csak drága vót a petró.* Meg azér is, mer akkor még nagyon sok kisgyerek meghalt egísz kicsi korába, oszt ha meg taná halni, ne pogányú haljon meg. Mer azér, hogy ha a gyerek pogányú hal meg, akkor hét éven átal mindég rí a temetőbe. Mikor visszahozták a keresztelésbű a gyereket, akkor ótották el a lámpát. Akkor vót olyan, hogy ha látták, hogy no, ez a gyerek mingyá meghal, olyan gyenge, akkor a bábaasszony gyorsan megkeresztelte. Mikor még bába se vót, egyéni személy is keresztelhetett. Akkor oszt odaállt a kisgyerek mellé a legöregebb gyerek meg a legöregebb jány, ezek vótak a keresztszülők. Minden háznál vót szentelt víz az ajtóná a szenteltvíztartóba, ebbű tett a bába a gyerekre: – Én tégedet megkeresztellek az atyának, fiúnak, szentléleknek nevében, ammen. Ez a keresztelés érvényes vót, ha megmaradt a gyerek. Ha meg nem maradt meg, akkor mán ugye, mégse pogányú halt meg szegínke.

Elnevezési szokások

Édesanyámnak az anyja Brigita, azér lett Brigita néném Brigita. A másik nagyanyám Vaszkó Katalin vót, Katicánk azér lett Katica. Nagypámat Pap Andrásnak híták, András öcsém így lett András. Én édesanyámra következtem. Teri húgom meg azért lett Teri, mer előtte halt meg édesapámnak a testvére, Terus néném, oszt azt nagyon szerette édesapám.

Nálunk meg tizennégy Miklós napra született Miklós. Tizenhatba vót egy kisjány, de az csak megszületett, meg meghalt. Tizennyóc augusztus ötödiként született Imre, húsz június huszonhatodikán született Péter, huszonkettő március tizenhetedikén született Gergely, huszonnégy június huszonkilencedikén László napra született László. Irma húgom harmincba, november tizenhetedikén született. De Szabó Frigyes lelkész nem engedte, hogy szent nevet ne viseljen, így oszt a közeli nap szentje lett a neve: Erzsébet. Irma ő, de hivatalosan Erzsébet. A szomszédunkba meg, Mihály bácsiéknál a legutósó gyerekük Péter-Pál lett, mer ippen Péter-Pálkor született. Osztán úgy meséte Viktór* ángyom:* – Egy percet se tudtam feküdni, főzni kellett az aratóknak, tíz ember, meg a család . . .

Az én uram azér lett Béla, Mer Béla királyrú. Miklósunk meg Horthy Miklósrú. Akkor Vilmosunk meg Vilmos császárrú kapta a nevit, hogy neki is hat fia legyen – ezt de sokszor elmondta apósom. Imrénk meg Szent Imre hercegrú, Margitunk Boldog Margitrú kapott nevet, Antal meg páduai Szent Antalrú.

Etelkájuk meg azér lett Etelka, mer egy öregebb testvérük, Etelka akkor esett bele a kútba. A nagyannyuk sérelmezte is, mer Viktórkanak következett vóna, mint ő, de nem engedték, azt mondták: – A holtnak is élni kell. Vót úgy, hogy egy családba három gyerek is megkapta a Borbála nevet, mer ugye, ha két Borbála meghalt, még a harmadik jánynak is odaadták azt a nevet.¹

Keresztanya

A keresztanyaság komoly dolog vót. Mer ha az édesanyát a gyerekek mellű elvitte a tüdőbaj, akkor bizon' a keresztanyának kellett nevelnie az árvákat, még az apjuk újbú meg nem nősűt. A családok összefogtak: a mi családunkná mind a tízónknek egy vót a keresztanya: Tímár Jánosné Hunya Borbála. Ott is tíz gyerek vót, azoknak meg mindnek az én édesanyám vót a keresztanya. Azér, mer édesapámnak katonakomája vót a keresztapám. Mán mikor a tizedik gyerek keresztelődött, az első pad tele vót velünk, gyerekekkel a templomba. Meg vót olyan is, hogy az avatásra* a legöregebb jányával egyszerre ment az édesanya. Tudom, Etel ányónak mikor megszületett a kisgyereke, az anyjának is akkor születt. Ezelőtt vót ilyen sok. Oszt akkor üzent Etel ányónak az anyja, hogy: – Ne menj mán akkor avatásra, mikor én, hanem menjé te ezen a napon, én meg megyek a másikon, Mer, ugye, csak szégyelte, hogy férhő van a jánya, neki meg kicsije van. Sokat rítt szegín, de a legöregebb bátyám aszonta: – Ne ríjon, éd'sanyám, maj' keresünk mink ennek is kenyeret. Mer a fiúk minden fillért hazaadtak.

A CSALÁD

Sok gyerek

Maj' minden házná tíz gyerek vót. A gazdákna is. Ugye, ez a falu katolikus falu, oszt a régi asszonyok a Jóistenre bízták, legyen, amennyi lesz.² Ha tizennyóc évesen férhőment a jány, minden második esztendőben vót neki gyereke, még csak el nem érte azt a bizonyos időt, hogy mostmán nem lehet. Mikor Ilka nénit bevitték a kórházba, mán öreg vót, oszt kérdezték tülle, hogy hány gyereket szült. – Hát, tudja

Isten, vagy húszat, vagy huszonegyet. Sócócáná huszonnégy gyerek vót, Ceglédi Juliska néninek is huszonnégy gyereke vót. Tóth nagymamának tizenhét családja vót. Mink vótunk a legelső onokák neki, de nem nagyon ohajtott bennünköt, vót neki gyereke is, elég. Aki az úcajtón begyütt, az mind sógor vót, de haragudtam érte. Mán nagyocska vótam, mikor édesanyám mondta: – Mér nem lett tebeülled angyalka, kisjányom . . . mer hogy édesapám meghalt, én még meg se születtem. De azért nem adott vóna a világ minden kincséér se. Tímár Gergely bácsiék hítak örökbe, de azt mondta édesanyám, nem ád, egyet se ád oda, mer a többiek fájós lesz, hogy annak az egynek jobb módja lesz. Megvan a többi közt, oszt legyünk együtt.

Csonka családok

Sok vót a gyerek, meg sokféle. Az embereket elvitték a háborúba – oszt vagy visszagyütték, vagy nem. Az asszonyok közül meg de sokan meghaltak – ki tüdőbajban, ki ebbe, ki abba.³ Az én édesapámnak az első házasságábú született egy jánya. Akkor annak az anyja meghalt, mikor a járvány vót, tizenegybe. Akkor édesapám hozott egy másik asszonyt, annak született két fia. Ez az asszony meg akkor halt meg, mikor a második fia született. Az én édesanyámnak is vót egy első ura, az a háborúba halt meg, attú vót édesanyámnak egy jánya. Akkor mikor édesapám elvette édesanyámat, akkor születtem én. A többi gyerek mostohatestvér vót, így mondták. De nagyon jó vót, a mái napig tiszteletbe tartjuk egymást. Édesanyámat is tiszteletbe tartották a nevelt gyerekek is egészen a halála órájáig. Még most is kimén mind a temetőbe a sírjáho. Sokszor elmondja a két fiú, hogy addig, még nem kerűtek az édesanyám keze alá, olyanok vótak, mint az elhajintott kismacska az út szélén, mer addig az ángyukná vótak. Mikor az öregebb fiú beteg lett, édesanyám két éven átal ott nem hagyta az ágyát, csak mikor fejt, vagy a jószágnak adott. A csizmákat is akkor pucolta, mikor a bátyám elaludt. Két év után gyógyút oszt fel. Maj' mikor oszt édesapám is meghalt, ez a két fiú tartotta fel a családot, ezek fogtak hozzá gazdálkodni – meg édesanyám. A mostoha nem is lehetett nagyon rossz, mer a nép mingyá megszólta: aki az árvákat megrövidíti, azt az Isten megbünteti, szórú-szóra így van a bibliában is. A nép azt tartotta, hogy az édesanya még a temetőbű is visszagyün megnézni a gyerekeit minden éccaka.

Árva

Nekem, bizon, nagyon rossz vót, kicsi koromba árván maradtam. Apámot elvitték a háborúba, anyám meghalt, mikor hároméves vótam. Nem emlékszek még az arcára se, csak arra, hogy jácottam a hajával, gyönyörű szép hosszú haja vót . . . Meg fogtam az ágy végít, hogy ne engedjenek neki meghalni. Két testvéremmel maradtunk itt, mind a kettő öregebb vót nálam. Akkor odagyött hozzánk két onokatestvér, egy jány, meg egy fiú. A gyerek tizennégy éves vót, a jány meg kilenc. Ennyin vótunk, oszt nem vót köztünk felnött senki. Engem mindég nyírtak, örökké a fejemet kellett tartani, mindég nyírták le a hajamot kopaszra. Oszt örütem, hogy én kopasz vagyok. Ez így ment két évig. Akkor apám hazagyött tizenkilencbe, oszt megnősút. Akkor született egy féltestvérem, az oszt mindég nagyon kedves vót, én meg félre lettem dobva. Aszonta nekem anyám, hogy én olyan csúnya vagyok, hogy énrám nem lehet rámnézni. Este is az én lábomot kellett utójjára megmosni. Moni, meg anyám, szépen megtürüték a lábukot, oszt mán el is tették a lábtürülőt, aszonták, vizes. Nekem meg a lavor ódalán kellett megszáritani a lábomot. A kutyákat, meg a macskákat, azokat nagyon szerettem.

Testvér

Régen az vót a szokás, hogy mánpedig a kisebb gyerekeknek magázni kellett az öregebb testvéreit. Megmagázta, nem lehetett megtegezni. Az öregebb testvér parancsolt, annak ippen úgy szót kellett fogadni, mint hogyha a szülő parancsolta vóna: – Hajtsd ki a jószágot! Hozzá vizet! Tülle kellett elkéredzkedni is, oszt ha megmondta, meddig lehetünk, akkor addig kellett lenni. Ezt minden gyerek be is tartotta. Úgy vót nevelve, hogy szót kellett fogadni az öregebb testvérnek, mer az szülő helyett szülő vót. Nálunk a legfiatalabb öcsém meg a legöregebb néném közt huszonegy év vót. Margit néném, ez vót a megszólítása a nénémnek. A többit meg csak így: Ilonánk, Imrénk.

Nálunk én vótam a legöregebb jány. Én oszt nem is jártam soká iskolába. Édesanyám beteg lett, oszt aszonta Weiss* doktor, hogy vérmérgezés, kórház kell. Kórház, akkor?? – Jaj, doktor úr, hár hova hagyom ezt a sok gyereket? – Hát ha meghal, akkor mi lesz velük? Oszt akkor engem kivettek az iskolábú, vigyázni a kicsikre, anyám meg elment a kórházba. Peszrátam* ökö, tisztába raktam, varrtam nekik kisruhát, kisharisnyát csinátam ócska harisnyábú, még mamuszt* is csinátam. No, meg hát főztem rájuk, meg takarítottam. Majd oszt meg is halt édesanyám. Kilenc gyerek mellű. De én mán akkor tudtam kenyeret sütni. Osztán ez vót a lényeg, hogy kenyér legyen, mer akkor vót ennivaló.

A tanyába meg a munkát a legöregebb bátyám intézte, István bátyám, mikor nem vót kint édesapám. Kiosztotta: – Te gyüszs velünk boronáni*, te ezt csinálod, te meg amazt. István bátyám nagy érték vót. Oszt mikor tizenkilenc éves vót, meghalt! Hordta a trágyát mezítláb, oszt belelépett valamibe, vérmérgezést kapott, meghalt. Nagyon nagy csapás vót ez a családnak, mer közbe meg édesapám is beteges vót. Akkor István bátyám után Miklós bátyám következett. Azután abbú éltünk, amit Miklós bátyám keresett. Huszonhatba építettük fel a házat, harmincnyócba füzettük ki az utósó részletet, addig Miklós bátyám nem nősíhetett meg, maj’ csak azután.

Édesanya

Az édesanya vót a családnak a tengelye. Az édesanyának mindent helyre kellett hozni, ha baj vót, vagy szégyen vót a családba. Úgy mondták egymásnak: – Széles a kötőd, oszt takard el. Az én édesanyám nagyon jó asszony vót. Ó... az úgy szeretett bennünköt, mindég az után epekedett, akit nem látott. Erős asszony vót. Tíz gyereket szült, nyócat felnevelt. Őszkor eljárt fűtöt szedegetni a fűzfásba. Édesapám a háborúba vót, oszt muszaj vót élni. Így oszt nem vótunk finnyásak, hanem örültünk, ha enni kaptunk, mindegy vót, mit, borzasztó jóízűn megettük. Mikor télen hazamentünk elázva, sárosan, akkor jó’ befűtött a kemencébe, lefektetett bennünköt, kipucolta a cipőnköt. Hajnalba három órakor mán fűtött. Oszt mikor fűtött, mindég énekelt. Egy templomi ének, egy nóta. Hogy mikor dagasztott, nem tudom, de mikor felkeltünk, mán a tepsin vót a kifli, ki is sütötte. Hét órára, kismisére mán a templomba vót, úgy emlékszek rá... A tükör előtt sose kötötte be a fejit, mindég csak a küszöbön érkezett megkötni. De mindég nagyon szép vót. Síma, kontyos vót a haja, megköttötte a kendőt, egy kicsit meghegyesítette, oszt ment. Estefele mán azér a kemencének támasztotta a hátát, oszt úgy nézett bennünköt. Mink meg csak noszogattuk: – Táncoljunk, édesanyám! Akkor oszt táncoltuk a kacsintóst,* meg az oláost*. Olyan jókot nevetett... Nyáron meg kigyütt velünk este az udvarra, oszt mutogatta: – Ez a Nagy Göncölszekér, az a Kis Göncölszekér, emez a Fiastyúk, amaz a Kaszáscsillag, ott a nyele... Néztük a Holdat is, oszt szinte láttuk, hogy ott van fent Szent Dávid, ott hegedű a Holdon... Nem nagyon ötözött édesanyám, de azér mindég olyan tiszta vót, hogy csak olyan lehetett. Ahogy férhoment, lett neki egy télkabátja – azt oszt egyszer megalakíttatta, kifordították neki; hatvanötbe, mikor meghalt, még ez a télkabátja vót szegínkémnek. Templomba járó ruhája is egy vót neki egész életibe.

Édesapa

Az én édesapám nagyon komoly ember vót. De kellett is, hogy komoly legyen, akinek akkora családja vót! Komolyra nevelt bennünköt is. Mindenre megtanított bennünköt – mer ugye, a parasztembernek mindentudónak kellett lenni: cipőt javítani, jószágot nevelni, házat építeni, kast kötni, búzát vetni, aratni, mindent. Csak felnézett az égre: – Fiaim, aszongya, hozzá kéne fogni a dologho, de bizonytalan az idő. Vagy. – No, gyerünk, fiaim, villára mindenki gyorsan, mer fenyeget az idő, a szénát össze kell szedni rudasba*. Mer az nagy bűn vót, ha a lucerna elázott. De olyan szép is vót a mi lucernánk mindég, hogy maj' beleharapott az ember, mikor adta oda a jószágnak. Télen meg hozzáfogott kast* kötni, vagy borítót* kötni. Erre is megtanított bennünköt. A jányok meg szőni tanútak édesanyámmal. A dógos fiait meg is becsülte édesapám. Nagyon emlékszek, hogy az első pohár bort édesapámtú húszéves koromba kaptam, mikor leszerződtem inasnak Gyomára. Az Ipartestületbe vót a szerződés megkötése, oszt akkor édesapám fűzetett a mesternek is egy pohár bort, meg nekem is.

Névnap

Az édesapámék, meg a nagyapámék nevenapját mindég megtartottuk. A gyerekekét, azt nem, azt se tudtuk, hogy van névnapunk. Nyóctíz gyerek vót a házná, hát nem ünnepelhetek örökké. István napot, azt főleg megtartottuk, mer édesapám István vót. Összegyűlt a család, oszt mán a pitvarba* elkezdték:

Ürülj, és örvendezz hangos énekszóval, vidulj e mai nap te patrónusoddal.
Téged az Úristen tartson szerencsében, hogy sok István napját élj jó egészségben.

Azt kívánom szívesen: a jó Isten éltesse, testi-lelki örömben szerencselessen.

Azután meg mink, gyerekek mondtuk sorba a verset:

- Három virágszálat fogtam egy füzérbe,
Fogadd el, jó apám, neved ünnepére,
A tél fagyos szele nem árthatott neki,
Mert szívem kertjébe nyílottak azok ki.

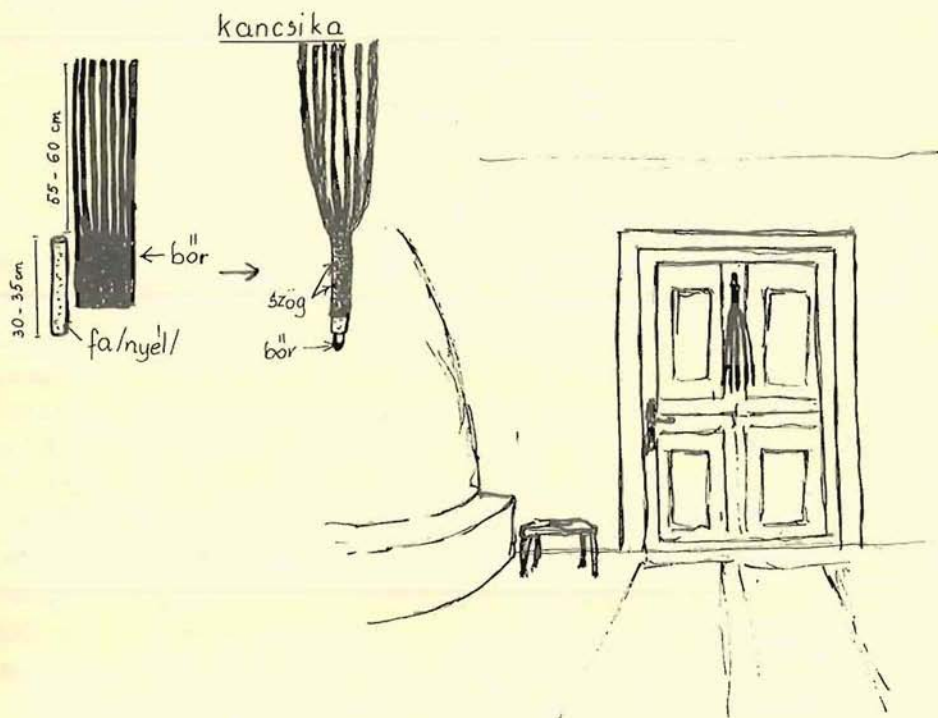
Édesapám akkor adott a köszöntésér két fillért.

Édesanyámnak meg azt mondtuk:

– Virágot hoztam én nevének ünnepén,
 melyet a szívemben hõn ápolgattam én.
 Szeretet a virág, amelynek lombjai
 szívem melegébõl nyíltak mára ki.
 Fogadja, jó anyám, szeretetem jelét,
 az én jó anyámat áldaja, védje az ég.
 Akkor oszt édesanyám elsírta magát.

Büntetés

Mikor osztán több vót kettõné, megbüntették a gyereket. Letérgyepelttek bennünkõt a sarokba, vagy a padka* elejbe. Ha még nagyobb bajt csinátunk, akkor a padka mellé szórtak kukoricát, azon kellett térgyepelni. Sorba, minden gyereknek, nem nagyon kérdezték, mékünk a bûnös. Édesanyám csak akkor engedett fel bennünkõt, mikor bocsánatot kértünk. Géza nagyon makacs vót, nem szeretett bocsánatot kérni. Laci még le se térgyepelt, mán kiabát: – Drága jó édesanyám, tessík megbocsájtani, többet nem leszek rossz. Géza nem, Géza inkább estig térgyepelt. De édesanyám soha nem bántotta, mer Gézának akkor halt meg az

édesanyja, mikor ő született, édesanyám mostoha vót neki. Oszt úgy mondta neki édesanyám: – No gyere, kisfiam, én mán nem haragszok rád. Margitunkot se bántotta soha édesanyám, ő is mostoha vót. Azt mondta nagyapám édesanyámnak: – Ide figyelj, Ilona! Ezt a jányt ne verd. Elvállaltad, hát neveld. Anyámnak eljárt a keze is, de harag ebbű se vót. Vót egy fakanala, avval végigpásztázott rajtunk, lett egy nagy ordítás, evvel kisen is vót a dolog. Meg vót az a cirokseprű, avval püfölt el bennünköt, ha megharagítottuk. Meg nyújtófával, ha loptuk a nyers tésztát. Pofon nem vót, az arcunkot nem bántották.

Édesanyám másik büntetése az elcsapatás vót. Az olyan vót, hogy azt mondta édesanyám, hogy: – No, fiam, rosszú viselkedté, ezér most összeszedtem a ruhádöt, itt van egy bot, még egy karéj kenyeret is adok, oszt mehetsz a széllel verset*. A kis kertajtóná megmutatta édesanyám, hogy erre van Kevi*, erre Ványa*, mehetsz, amerre akarsz. Akkor oszt rettenetes nagy ordítás lett, megfogtuk a kapufélfát: – Édesanyám, édesanyám, ne zavarjon el, édesanyám . . .

Apám csak egyszer ütött meg, de jobban fétünk tülle, mint a tűztű. Anyám mindég mondta: – Megálljatok, ha meggyün apátok, elrak beneteket. Apám oszt: – Mikor, éca verjem meg ökö? Mer egisz nap dógozott. De oszt néha csak sort kerített rá. Mindég a csizmaszárba tartotta a vesszőt, oszt – puff, egyet, ha valamit nem jó' csinátunk. – Táskaszíjat hasítok a hátadbú! Ettű mindég nagyon lecsendesedtünk, elhittük. Ha komolyabban meg akart csapni bennünköt, akkor kihúzta a korbú a nadrágszíjat, oszt apelláta nem vót. – Dűj be! Elszaladni nem lehetett.

Kancsika

Meg csinált kancsikát. Karikásustor-féle vót az, korbácsnak is mondták. Harminc-negyven centis nyele vót, meg sok hosszú szíj lógott rajta. A házajtóra* vót felakasztva, mindég láttuk. Jányok evvel nem kaptak ki. Vót édesapámnak egy fűzfavesszője is, három ágbú vót fonva, a vége görcsbe vót kötve. Ez is ott vót mindég kisenlétbe. Sokszor tanakodtunk, hogy ez a bot mér nem szárad el soha . . . igen ám, mer édesapám újrafonta. Ez nem ütött nagyot, hanem csípett. Imrénk egyszer evvel kapott ki, mer felállt a székre: – Ne állj arra a székre, kölök! Epret szedtünk. Imre meg csak felállt: – Viszed befele azt a széket! Nem vitte. Oszt leesett, a székeknek a lapja meg kettétört. Nagy baj vót, eltört a szék!

A kancsika minálunk is előkerüt, mikor tüzeskedtünk. Hat fiú! Egyszer Jóska meggyútotta az istállóba a pókhálót. Béla meg nyáron tüzet csinát a szalmakazal közt. Édesanyám meglátta, akkor Béla elszaladt tülle. Este oszt, mikor, ugye, csak hazagyütt, édesapám leakasztotta

a kancsikát . . . Mikor meg a Bula Vince sógor tanyáját építették, akkor is tüzet gyújtottunk. Vót ott egy nagy gödör, mink meg kukoricát akartunk sütni. No oszt, mikor az én apám meglátta, hirtelen előrántotta a kostökcacsakót*, oszt elkent bennünköt. De olyan átkozott kemín vót az a salang*, hogy még most is érzem.

Ha kárt csinátunk, azér nagyon haragudtak. Mikor a csizmábú karikásustort csinátattunk! Megcsináták a pásztorok, szép vót, nyócágú. Otthon azér nagyon csendbe vótunk. Még édesanyám se merte megmondani édesapámnak. Mikor oszt megtudta: – Jó' van, fiaim, hozzátok csak ide azt a karikásustort! Oszt mind a négyönköt elvert vele alaposan. Mer hogy a karikásustort erre lehet hasznáni, a csizmába meg menni lehet. Sok kis piros csík vót a fenekünkön. Akkor valameddig nem is szót hozzánk édesapám, ez nagyon fájdalmas vót. Akkor elhatároztuk, hogy neki adjuk a karikásustort – így oszt elmosolyította magát.

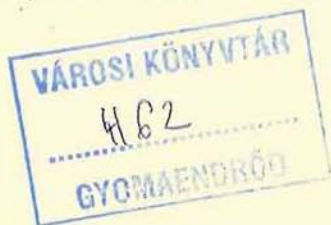
Pofont akkor adtak, mikor meg akarták sérteni a gyereket. Egyszer – mán legín vót Imrének, oszt nagyon berúgott. Hazaért, de még ott óbégatott az utcán. Mondja neki édesapám: – Gyere be! Anyám is: – Gyere be, kisfiam! De nem, az istennek se. Apám akkor behúzta, oszt a konyhajtó* iránt adott neki egy olyan nyaklevest, hogy nekiesett a fűtőnek*. Ott oszt kialudta magát.

Megcsapták az akkori gyereket, tagadhatatlan. De oszt utóvégre csak megtanúta az életet. Mindönkbű ember lett.

Becézés

Nem csókolgattak bennünköt. Csak a picci babát puszilgatták. Egyszer megkérdeztem: – Szeretted maga bennünköt, édesanyám, mikor annyin vótunk? – Úgy ám, felemeltelek benneteket a lábatokná fogva, oszt megcsókolgattam mindeneteket, még a kis feneketeket is. De mán a nagyobbbat nem csókolgatták . . . nekem azér édesanyám titokba mindég megcsókolta a karomot, mikor vasárnap délután vitt ki dógozni a kocsi.

Becézni se becézgettek bennünköt, csak így; Imrének, Margitunk. Az én édesapám olyan nevet adott nekünk, hogy ne lehessen se becézni, se csúfolni: Ernő, Dezső, Irma. Megfagy az ember, mikor kimondja. Egyszer, emlékszek, megsímogatott édesapám. Lázás beteg vótam. Úgy örütem! Meg az is nagyon jó vót, ha odaállhattam a térgyei közé, vagy ha a hátára vett, oszt vitt: – Lyukas fazekat vegyenek! Tudom, mán a kórházba vót édesapám, nem is gondoltam, hogy megösmér, mer akkor mán nagyon a végít járta: De megösmert: – Te vagy az, aranyos? Soha nem felejtem el. Akkor becézett először és utójára.

Nagymama

Nagy vót a család, nagy vót a családi élet is. Foglalkoztak velünk. Nagymama, az nagyon türelmes vót. Édesanyám mindég úgy kúdtott el bennünköt nagymamáho: – Szót fogadjatok, ne feleseljetek, ha ád valamit, egyétek meg, mer itt még annyi sincs. Nagymama értett a gyerekneveléshö, kiösmerte a gyerekeket – annyit! Oszt mindhő úgy szót, ahogy ahho a gyerekhö ippen szóni kellett. Hogy vót türelme . . . Mikor hozta a nagy tál túróstésztát, oszt nem vót annyi villája se, ahanyan körüültük a tálat . . . azért csak vót valahogy. Szép, tiszta dunnája vót nagyanyámnak, kík kockás. A falon feszület*, szentkép. Este elővette az olvasót*, oszt tanított bennünköt imádkozni. Minden imádságot túlle tanútam. Meg örökösen gyógyítgatott bennünköt. A fő fegyvere az ólomecetes ruha meg a marmancsíkfű* vót.

Nagyapa, nagymama és a kedvenc unoka

Nagyapa

Nagyapámnak susolinábú* font kisszéke vót. Pipált. Vót tapló*, meg kova*, avval gyútott rá. Csiholta, akkor parazsat kapott a száraz tapló, akkor beletette a pipába, rágyútott. Oszt akkor mink mán húzód-tunk oda hozzá, mer akkor mán gyött a mese. Hogy mikor Póhalomrú* gyöttek haza, egy lámpa* is mindég gyött velük a lábukná. Oszt mikor ők szaladtak, a lámpa is szaladt velük. Az Ördögárokba* gyöttek haza. Meg mikor még a régi templom megvót, a Dombszög* ahun van, ott vót a rév-hajó, meg a révész*. Errű nagyon sokat mesét. Mikor oszt vége vót: – No, gyertek ide mostmán! Akkor oszt oda kellett ülni a lábára, aki fel-fért, oszt elkezdtek a nótáját:

Mán ezután, a szénási pusztán pántlikát kötök a gémre, úgy itatok hónap délbe.

Ez vót a nótája nagyapámnak. Sok nótát megtanúttunk tülle. Meg a lovakot: ha a lónak csillag van a homlokán, akkor csillagos, ha a csillag legyün az orráig, akkor hóka. Akkor kese, ha a lába körű fehér a lónak. Faragott is nekünk nagyapám. Mindent megfaragott: faragójankót*, színvonót*, pizskafát*, szánkót, mindent. Megtermett egy fa, akkor mán nézette velünk, no ebbű ez lesz, abbű az lesz. A görbe fa, az sarog-lyának* vót jó.

Az én nagyapám, az nagyon olvasott ember vót. Mikor hazagyütt a háborúbú, egy zsák könyvet hozott, Tolsztoj is vót benne, meg a Rócsildok*. Jó vót annak minden. Akkor oszt elmeséte nekünk, amit összeolvasott. Este nem gyútottunk, mer hát hallani hallotuk úgy is nagyapámot. Ő oszt odaült a kemencepadkára, a lába alá tette a sámlit, mink meg körülötte. Folytatásba mesét. Vót olyan mese, amék tartott egy hónapig is. Mikor leültünk: – No, hun hagytam abba? Oszt ha nem tudtuk: – Nincs mese! De azér csak vót. Árgyilus királyfi, Fehírlófia. A Rózsa Sándort, meg a Patkó Bandit nagyon szerettük. Vót ez a Rinaldó Rinaldini, meg a Veronika regénye, ezeket – mikor mán tudtam olvasni – a palláson olvastam. Édesanyám nem szerette, ha olvastam. Ha nappal olvastam, akkor aszonta: – van dógod! –, ha este olvastam, akkor: – ne pocsekold a petrót – így osztán lopva olvastam. A házná a biblia vót, akkor a kalandáriom*, meg a katakizmus* – meg – akinek vót – az álmos-könyv.

Imádságok

A vallástú is nagyon függtek a gyerekek. Az én apám már reggel ötök szót: – Keljtek fel imádkozni. Reggel azt kellett imádkozni: – Adjon Isten jó reggelt édesapámnak, édesanyámnak, nagyapámnak, nagyanyámnak, mindnyájunknak, nekem is, édes Jézusom. Aztán gyött a Miatyánk. De alig tudtuk kimondani: asszonyunk, Szűz Mária, annyira aludtunk. – No, aszongya apám, mostmán ötözzetek. Igen ám, de mikor kiment, akkor mind sorra visszafeküdtünk. Hú, apám, mikor megint begyött. . . ott sose vót, hogy kialudtuk vóna magunkot. No de tízen vótunk testvérek – a kenyeret se kaptuk magába, hanem vagy mézet rá, vagy lekvárt. Hetvenkét éves vagyok, de ha meg tudok mozdujni, még mindég dógozok, úgy belém nevelték. Ebéd előtt is imádkozni kellett:

– Édes Jézus, légy vendégünk,
áldd meg, amit adtál nekünk.

Ebéd után meg:

– Aki ételt, italt adott,
annak neve legyen áldott, ammen.

Az esti imádság vót a legszigorúbb. Mikor megszólalt az estéli harangszó, ha csak tehattük, kicsik-nagyok, az asztalt körütegypeltük, az vót a főhely. Télen gyertyát tettek rá. Vót, hogy nem nagyon tudtuk a rózsa-fűzért* elmondani, csak oszt édesapám meg édesanyám segítettek. Nagybőbe*, akkor vót szokás a rózsa-fűzér. Oszt akkor szépen, mindenki tudta, mék az övé, szépen mondtuk. Együtt. Az édesapámé az vót: – Ki érettünk a nehéz keresztet hordozza. Pedig az én apámat sokan úgy tudták, hogy kemín hangja van. Szigorú vót, az igaz, de nagyon szeretett bennünköt. Úgy mondta mindég: – Úgy imádkozz, mintha mingyá meghalná – úgy dógozz, mintha örökké élne. Máskor meg, este, csak a rövidebb imát mondtuk:

– Rózsa, rózsa, de szép rózsa,
boldogságos Szűz Mária,
szent fiát altatja,
jászójba fekteti,
szent keresztet ráveti,
mink is vessünk magunkra, ammen.

Mikor nagyanyámná aludtunk, akkor is mindenkinek sorba le kellett térgyelni. Oszt nagy gyerekek vótunk mán: Máté, Vince, Imre. Úgy vót, hogy nagyanyám mondta az imádságot hétszer, nekünk is mondani kellett hétszer egymás után. Oszt ugye, huncutok vótunk, valamék alábújt a lóca alá, ott csiholt valamit, Máté, az vót a leghuncutabb. Nagyanyámtú nem nagyon kaptunk ki, ezér se, másér se.

Mikor elgyütt a karácsony meg a húsvét, menni kellett gyovonni*. Indulás előtt bocsánatot kellett kérni édesanyámtú, édesapámtú: Bocsássa meg, ha valamit vétettem. A válasz: – Megbocsájtok, bocsássa meg a Jóisten is. Akkor kezet kellett csókolni, oszt indúhattunk.

Ajándék

Ajándékot se kaptunk senkitú. Elég vót mindenkinek megélni. Néha azér keresztanyám hozott egy kanál kristálycukrot, vagy egy-egy kockacukrot, nagyanyám meg sárga cukrot*, ha gyütt. Akkor vót egy nagybácsi, az Kondoroson lakott, azt mindég nagyon vártuk, ha gyütt, kaptunk tülle egy pengőt. Akkor oszt rohantunk cukrot venni.

Szomszédok

A tanyán a leghamarabb azt tanútuk meg, hogy össze kell tartani. Nem is vót más, aki segíteni tudott vóna, csak a szomszéd. Mikor baj vót valamék tanyába, feleresztették a kútustort, rongyot kötöttek rá. Akkor mán menesztették is a gyerekeket: – Eredj, fiam, tudakold meg, mi a baj. Vagy vót a szalmakazal mellett az a petrence*, oszt arra kötöttek egy rossz ruhát, megcsóválták, akkor is csak észrevette valaki, oszt mentünk segíteni. Vaszkó Angyel néninek is beteg lett a kisfia, csóvált, gyütt is Gonda Neszte néni mingyá, oszt vitték be a kisgyereket a faluba. Csak, ugye, nagyon messze vót a falu.

Köszönés

Ebbe a faluba az vót a szokás, hogy mindenki mindenkinek köszönt, vagy szólt. A gyerekeknek is köszönni kellett mindenkinek, akivel tanákozott, akar ösmerte, akar nem. Mikor az utcára kiültek az árokpartra a dologgal, aki elment mellettük: – kiültek?, ezt megkérdezte, ez vót a köszönés. Vagy: – no, elég száraz a bab? Vagy: – nem férges a mák? Mikor mivel dógoztak az asszonyok, arrú kérdezték a járókelők ökököt. Az úton meg, mikor tanákoztak a járókelők: – Hova mész? – Bódba. Vagy: – Mentek? Megyünk. De szó nekú nem mentek el egy-más mellett az emberek.

Az iskolába, ott vótak az igazi nagy köszönések! Mikor begyűtt valaki, kórusba énekeltük:

Jelentősebb felnőtteknek az utcán: – Adjon Isten, jó napot! Néméknek kezet is kellett csókolni.

Erkölcsei normák

Én most is aszondom, jó vót a vallás, fogta a gyerekeket. Ellopni valamit? Ez nem vót. Se az, hogy becsapni valakit. Vagy hazudni? – azt kiváltképpen nem. Emlíkszek, nekünk nem vót meggyünk, Franci néninek meg vót. Mink oszt elhatároztuk, hogy ... eszünk belülle. Tele vót a fa alja gyerekekkel, ettük a meggyet. Akkor oszt oda-gyűtt valamékünknek az apja – mer akkor még minden gyerekekkel törődtek, nemcsak a magukéval a szülők –, oszt aszongya: – Fiaim, ha a má-séba vagytok, akkor loptok. Ennyi nekünk elég vót, ment a sok gyerek széjjel.

Hát az egyik tanyába meg gyönyörű kakast látott a testvérem. Nekünk ilyen szép kakasunk nem vót. Hazavittük. Akkor oszt édes-anyám vallatóra fogott bennünköt: – Géza fogta meg a Süket Jani bácsi kakasát! – bevallottuk. Akkor anyám összeszedett bennünköt, megkö-tötte a kakas lábát, oszt visszavezetett Jani bácsiho. Bocsánatot kellett kérni. Egész úton úgy ordítottunk, hogy mán Jani bácsi csitított bennün-köt is, édesanyámat is: – Haggyad mán, Kati...

Nagy bűn vót még, ha szerencsétlent csúfolt valaki. Egymást sok-szor csúfoltuk, de ha valaki beteg vót, vagy sánta, vagy nyomorék, az szent vót, tiltva vót a csúfolása nagyon. A tanító is odavert, a szülő is oda-vert.

A verekedés, az nem vót olyan nagy bűn. Hát – nem hagytuk magunkot. Megálltuk a helyüköt, ha ippen ütni kellett, akkor is. De hazudni, azér borzasztó haragudtak. Emlíkszek egy rettenetes nagy pofonra. Aki hazudott, azt nem becsülték semmire, bolondnak tartották.

A „NAGY LEVÉL”

Egyesületünk a gyűjtő munkája során – bátran állíthatom – kincset talált: egy levelet. Pintér Antalt Hunyáról vitték be katonának az első világháborúba. Tífuszt kapott és meghalt. Fialat özvegyet és négy árvát hagyott maga után. Pintér Antal tudta, hogy meg fog halni; halála előtt végrendeletet, vagyis egy nagyon hosszú levelet írt a családjának – tehát a számára egyetlen lehetséges módon közli fiaival atyai jótanácsait, erkölcsi intelmeit. Ezt a levelet a család ma is a „nagy levél”-nek nevezi, mert tartalma az élő ember erejével hat mindmáig.

Úgy gondoljuk, hogy a levél a kötetünk Család – erkölcsi normák – részét kiválóan illusztrálja. Önálló remekmű, sem elvenni nem lehet belőle, sem átdolgozni. Kérjük, kedves Olvasó, ne lepődjön meg azon, hogy egy három elemű végzett ember milyen értelmes. Mi, akik a régi falu és a tanyavilág lakóit próbáljuk megismerni, tudjuk, hogy a legtöbb parasztember ilyen volt. Türelemmel, csendesen olvassák:

Kedves jó feleségem és kedves jó gyermekeim!

Kívánom a jó Istentől, hogy soraim friss jó egészségben találjon Benneteket. Az egész életetekben ne legyen bű és nyomorúság. És, kedves Édesapám, magának is kívánok minden jókat. Bocsássa meg, amit még mint fiatal könnyű ésszel ellene többször vétettem.

Tudatom, nem vagyok többet az élők közt, de ne sirass, kedves jó feleségem, mert az úgysem használ. Erősítsd meg a lelkedet és törődj bele a változtathatatlanba. Oda mentem, ahova te is és mindenki el fog menni. Kötelességem teljesítettem akkor, amikor a halállal kellett találkoznom, tehát ne sirass. Élj, míg élned rendeltetett, élj a gyermekeidért és neveld őket az Isten félelmében. Először az Isten és úgy a többi. Szemed fénye legyen az ő fiatalságuk, hogy meg tudd őket őrizni az elbukástól, a szégyentől és a bűntől. Minden igyekezeted az legyen, hogy öreg napjaidat meg ne keserítsék a rossz nevelés miatt, ha a jóisten meg hagyja élned azt az időt, hogy nősülendők és férjhezmenendők lesznek. Ne becsüld előbbre a vagyont a tisztességnél. Az a fő, hogy tisztességes munkások, egészségesek és becsületesek legyenek, a többi megjön magától. De ha mégis a négy közül lesz olyan is, aki megveti a lábát, hogy neki úgy tetszik, akkor ne rontsd el, mert ez úgysem érne semmit, hanem mondd neki, hogy a következményeket magának kell tulajdonítsa. De azért anyai szeretetedből egyet se vess ki soha, annyi az egyik, mint a másik.

Ha még ennél is rosszabb lesz, büntesd meg úgy, mint anya, vonjál meg minden segedelmet és mondd neki, hogy te mint anya nem segítheted, hogy a rossz úton még jobban elmerüljön. De az anyai szeretetet ne vond meg soha, mert az képes lesz őtet a legrosszabb útról is visszatéríteni. Attól sose félj, hogy megszakad a gyerek a rendes, neki való dologban. Sosem szakad meg. Ami meg nem neki való, azt ne engedd, míg bírsz velük. Mikor meg nem bírsz, akkor szólj szép szóval, hogy kímélje meg az erejét, mert lesz még rá szüksége. A henyélést, azt ne tórd soha, mert a henyélés az ördög párnája. Mihent olyan lesz akarmelyik, hogy lehet valami hasznát venni, rögtön keress neki valami foglalkozást. Szorítsd a dologra, mert ha kicsi korában a dolgot meg nem szokja, akkor nagyobb korban is mindég azon töri a fejét, hogy lehetne dolog nélkül megélni és képes a legnagyobb gonoszságra, csak hogy dolgozni ne kelljen. Ennélfogva nem kell azt nézni, hogy milyen hasznos az a dolog, amit csinálnak, az a fő, hogy dolgoznak és szoknak a dologhoz. Nem lesz avval sem szebb, sem erősebb, ha hever. Az idő ellen ruházd őket úgy, ahogy tőlem láttad. Sohase csináltass nekik kicsit semmiféle ruhából, de különösen a lábbeli mindig jó nagy és nyugodalmas legyen. A szépért ne adj pénzt, csak a jóért. A szépet a jószágból kedveltesd meg velük. Úgy oszd be, ha a helyzet megengedi, hogy szalonnát ne kelljen nekik kéztül adni, mert úgy lesz belőlük valami. Ne kapasd őket úri kosztra, de az a rendes zsírozó mindég legyen. Ne tanulják meg a koplalást, ettől az Isten mentesen benneteket.

Ha István bátyámat a jó Isten hazasegíti, az ő tanácsával élhetsz és órá hallgass. Megigértük egymásnak, mikor eljöttünk, hogy amelyikőnk hazamegyen, az árvák és az özvegyek gondjára lesz és hidd meg, hogy kevés ember van már olyan becsületes, mint ő. Úgy ösmerem, mint magamat. Nem csal meg soha készakarva. Gondolom, Eteltől majd kapsz goromba szavakat. Viseld megadással, mert István bátyád mindamelletts is jóakaród lesz mindég és majd a gyerekekből ő csinál embert az ő mintájára.

De azért, kedves feleségem, amit itten leírtam, az csak abban az esetben érvényes, ha férjhez nem mégy. Amire nagyon kérlek. Ha legalább még ezeket a gyerekeket valamire fel nem neveled, ne menj férjhez, de csak kérlek, mert már jogom egyébhez nincs. És neked meg jogod van éppúgy, mint bármely más halandónak az életet úgy kihasználni, ahogy jónak látja. Még fiatal is vagy, tehát ahogy jónak látod. De ha férjhez mégy, akkor, amikor már Borcsa is lesz 7 vagy 8 éves. Akkor a két gyereket meg Borcsát hagyd István bátyádnál. Semmi esetre se vidd idegen embernek nyakára. Mondd István bátyádnak, hogy ez az utolsó

kívánságom és hogyha én maradtam volna meg, én is úgy tettem volna az ő gyerekeivel. Igaz, hogy majd ángyótoktól szenvednek, de azért majd pótolja István bátyád sokkal jobban, mint egy idegen ember. A vagyontól pedig vedd ki, ami a tied, többet ne, mert aki az árvát megcsalja, azt az Isten megbünteti. Az összes vagyont menjen az István bátyád kezére, ő majd kezeli a gyerekeim javára. A két fertály föld mindenesetre a két fiamé és az összes ingóság – ha addig bírtok valamit szerezni –, az is a fiúké, de ha el kell adni belőle, akkor is csak a lányokét adjátok el, amit nem gondolnám, hogy muszáj legyen, mert annyiból megélhettek. Ha férjhez mégy és a lányok is megérik azt az időt, hogy ők is férjhez mennek, akkor a gyomai földet mindjárt oda kell nekik adni.

De ha férjhez nem mégy, akkor legyen belátásod szerint.

Ha pedig István bátyádat az Isten hazasegíti, add neki oda ezt a levelet és mondd meg neki, hogy én is így tettem volna az ő családjával, ha én hazamentem volna, ő meg nem. A földet szántsa felébe. Egyik lovat, a Hollót hagyd meg, kell az nektek, legalább jó úton tudtok menni egy lóval és azt ő tartozik fedeztetni. De ha neki kell bármilyen dologra, úgy használhatja, mint a magáét, de akkor ő is kosztolja. A búza feles lesz, a kukorica pedig, akit ti el bírtok végezni, mind a tietek, a többi feles. Ami trágya abból a takarmányból gyűlik, amit innét elvisz, azt vissza kell vinni a mi földünkre. A földnek a mezejét ti úgy használhassátok, mint a magatokét. Eszerint tarts disznót – 2 vagy három kocát –, ha lesz hozzá szerencséd. Tik pedig aratáskor végig ott legyetek, nem csak mikor a tieteket aratja, úgyszintén cséplésbe is. Andrást add neki oda, úgy használja, mint a magáét, mindég, még szántani meg nem tanul. Mikor egyszer megtanul szántani, akkor neki való jószágot beállítani, majd ahogy a pénzetek engedi, és róla apailag gondoskodni, ez tőled az utolsó kívánságom, kedves jó testvérem.

De azért kedves jó feleségem és bátyám, az egészből, amit nem látok jónak, azt csináljátok úgy, ahogy jobb lesz. Mert mostan a világ fordul egyet, s azt majd az tudja jobban, aki benne lesz, hogy mi lesz a jobb. A Hollót, azt azért jó lesz meghagyni, hogy a gyerekek szokjanak hozzá és ha megéri azt az időt, jó lesz egy öreg ló a háznál. Amit megeszik, azért ellik majd minden esztendőben.

Ha pedig, kedves feleségem, István bátyád se mehet haza, akkor terád bízom az egészséget. Felesbe vagy árendába add, de ha lehet jó embert kapni béresnek, még ha felit oda kell is adni, csak bérest fogadj, mert akkor a gyerekek tanulnak és nem kell nekik más kezére menni. Hát csak meg bírtok élni addig, még ők meg nem nőnek, úgyis jó lesz. Majd ha megnőnek, majd akkor ők szereznek maguknak, ha bennük lesz a jóaka-

kívánságom és hogyha én maradtam volna meg, én is úgy tettem volna az ő gyerekeivel. Igaz, hogy majd ángyótoktól szenvednek, de azér majd pótolja István bátyád sokkal jobban, mint egy idegen ember. A vagyontól pedig vedd ki, ami a tied, többet ne, mert aki az árvát megcsalja, azt az Isten megbünteti. Az összes vagyont menjen az István bátyád kezére, ő majd kezeli a gyermekeim javára. A két fertály föld mindenestre a két fiamé és az összes ingóság – ha addig bírtok valamit szerezni –, az is a fiúké, de ha el kell adni belőle, akkor is csak a lányokét adjátok el, amit nem gondolnám, hogy muszáj legyen, mert annyiból megélhetnek. Ha férjhez mégy és a lányok is megérik azt az időt, hogy ők is férjhez mennek, akkor a gyomai földet mindjárt oda kell nekik adni.

De ha férjhez nem mégy, akkor legyen belátásod szerint.

Ha pedig István bátyádat az Isten hazasegíti, add neki oda ezt a levelet és mondd meg neki, hogy én is így tettem volna az ő családjával, ha én hazamentem volna, ő meg nem. A földet szántsa felébe. Egyik lovat, a Hollót hagyd meg, kell az nektek, legalább jó úton tudtok menni egy lóval és azt ő tartozik fedeztetni. De ha neki kell bármilyen dologra, úgy használhatja, mint a magáét, de akkor ő is kosztolja. A búza feles lesz, a kukorica pedig, akit ti el bírtok végezni, mind a tietek, a többi feles. Ami trágya abból a takarmányból gyűlik, amit innét elvisz, azt vissza kell vinni a mi földünkre. A földnek a mezejét ti úgy használhassátok, mint a magatokét. Eszerint tarts disznót – 2 vagy három kocát –, ha lesz hozzá szerencséd. Tik pedig aratáskor végig ott legyetek, nem csak mikor a tieteket aratja, úgyszintén cséplésbe is. Andrást add neki oda, úgy használja, mint a magáét, mindég, még szántani meg nem tanul. Mikor egyszer megtanul szántani, akkor neki való jószágot beállítani, majd ahogy a pénzetek engedi, és róla apailag gondoskodni, ez tőled az utolsó kívánságom, kedves jó testvérem.

De azért kedves jó feleségem és bátyám, az egészből, amit nem látok jónak, azt csináljátok úgy, ahogy jobb lesz. Mert mostan a világ fordul egyet, s azt majd az tudja jobban, aki benne lesz, hogy mi lesz a jobb. A Hollót, azt azért jó lesz meghagyni, hogy a gyerekek szokjanak hozzá és ha megéri azt az időt, jó lesz egy öreg ló a háznál. Amit megeszik, azért ellik majd minden esztendőben.

Ha pedig, kedves feleségem, István bátyád se mehet haza, akkor terád bízom az egészséget. Felesbe vagy árendába add, de ha lehet jó embert kapni béresnek, még ha felit oda kell is adni, csak bérest fogadj, mert akkor a gyerekek tanulnak és nem kell nekik más kezére menni. Hát csak meg bírtok élni addig, még ők meg nem nőnek, úgyis jó lesz. Majd ha megnőnek, majd akkor ők szereznek maguknak, ha bennük lesz a jóaka-

rat, bár még mikor ezt írtam, azon kértem a jó Istent, hogy mindezeket én tehetném meg. De ha ő szent felsége így végezte, legyen áldott az ő szent neve.

Mégegyszer megkérlek, ne sirass, az ügysem ér semmit. Bocsáss meg mindazokért, amit ellened vétettem, ezt a levelet pedig tedd el, és amikor a gyerekek megnőnek, vagy ha rosszak lesznek, olvasd el nekik. Vagy ha majd ők maguk is tudnak olvasni, add nekik oda, hogy olvassák. Isten nélkül rettenetes az élet és borzasztó a halál. Csak az Istenbe helyezett bizalom adhat az embereknek erőt arra, hogy a földnek és virágnak göröngyeibe el ne essen. Tehát, kedves fiaim! Nagyon kérlek benneteket, hogy a Jóisten legyen mindég az első, és azután jön a többi. Mert ha a Jóisten velünk van, akkor ki ellenünk? Gondoljatok arra naponta többször, hogy meg kell halni és van egy igaz bíró, aki mindenért megszámlát mindnyájunkat, azt el nem kerüli senki. Bár tik még sokat fogtok látni és meghallani, aki azt nem hiszi és mást fog nektek mondani, jobb, ha olyat meg se hallgattok. Maradjatok ti csak az Isten parancsainál és azt tartsátok meg. Ne csavarja el az a rossz világ az eszeteket, hogy egy-két rongyos forintért eladjátok a lelketeket. Igazán élni nehéz, de hasznos és jó. Egy hamis krajcár meg elvisz száz igazat. Inkább harapjátok el a nyelveteket, minthogy egy káromkodást kimondjátok. Mert könnyebb lesz ezen a világon némának lenni, mint pedig a másvilágon örökké soha el nem múló tűzben égni. Vagy hazudni, vagy valakit megcsalni, valakitől lopni, Isten őrizzen benneteket. Tehát, kedves gyermekeim, már mostan egyebet nem tehetek értetek, minthogy kérem az égben a Jóistent, hogy áldjon meg benneteket jó ésszel, jámborsággal. Még éltem, megtettem értetek mindent, amit tehettem. Érted is, kedves feleségem. De már mostan egyebet nem tehetek, minthogy kérem az árvák Istenét, hogy ne hagyjon el benneteket. Ne sírj. Gondolj arra, hogy nektek csak lesz mit enni, de hány ezer árva vesztette el apjával együtt a betevő falatját is, akiknek ha az Isten olyan helyzetbe hoz, hogy tudsz segíteni, segíts.

Imátkozzatok érettem, szeretett kedveseim.

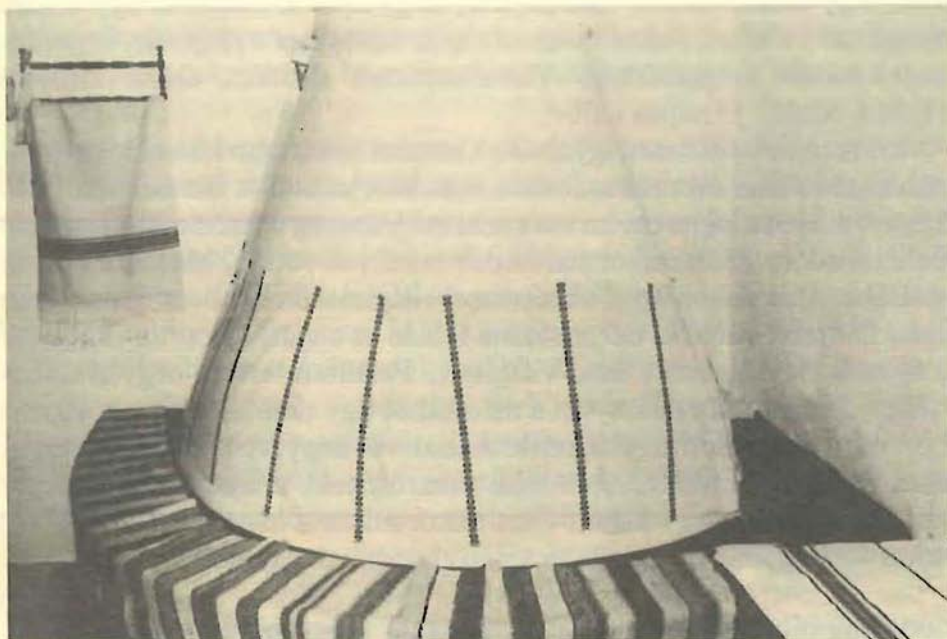
Isten veletek.

KÖRNYEZET: BÚTOR, ÖLTÖZKÖDÉS

Vót egy régi bőcső. Az ükapám csináta. Sárga vót, festett, annak vót egy deszka alja, azt lejjebb lehetett tenni. Akkor a gyerek megállt benne, nem esett ki.

Mikor megtudták, hogy édesanyámnak családja lesz, az apósa iszkábát* deszkábú egy ládaformát, oszt csinát neki talpát. Akkor oszt édesanyám aszonta: – Nohát, feküdjön bele, aki akar. Többet egy szót se szólt, elment az asztaloshó, csinátatott egy másik bőcsőt. Oszt abba ringatózott ki nálunk a nyóc gyerek, meg az összes onoka. Annak oszt rostélyos vót a két ódala, alúrú vót ládikája, abba tartódott a pelenka. A bőcső talpa lefele vót kanyarítva, két gomb vót faragva a két végire, hogy fel ne fordújon, ki ne repűjön belül a gyerek. Mikor oszt beteg vót valamék gyerek, a bőcső egisz éca gombra járt. Kis szalmazsákot csinátak a bőcsőbe, az le vót terítve kis lepedővel, gatyaszárbú csináták. Kanavász-párna vót beletéve, csíkos. A bőcsőt szokás vót elkérni, ha ráért. Ez a mienk, ez nem ért rá soha.

A kicsiknek csinát még nagyapám állókát fábú. Lyuk vót rajta, meg vót négy lába. A gyerekeknek mindég vót kisasztal, kisszék. Mer a gyerek nem ülhetett a felnőttö. A kisszékekkel ültük környös-körű a kisasztalt. Szegín apám úgy mondta: – Az alsó parlament.

A kuckó volt a legjobb birodalom

Akkor vót olyan ágy, akinek a hátúja be vót deszkázva. Akkor megfordították, kívű vót a deszka, oszt olyan kisebb gyerek nem tudott belülle kigyünni. Ezen az ágyon elfért három gyerek is.

A lefekvésnek is sorja vót. Mindenhova jutott belüllük. Az öregek az első ágyat nem adták: nagyapám meg nagyanyám az első ágyon aludtak. Apám-anyám a másik ágyon, a két legöregebb jány megint a másik ágyon, a kisebbekbű három is elfért egy ágyon – lábtú –. Soká, tíz éves korunkig feküdtünk lábtú, oszt olyan szoros vót... A vacokágyon, az ajtó háta megett aludtak a még kisebbek. Ez kízített ágy vót, édesapám csináta. Rálöktük a kabátot, avval takaróztunk. Akkor a kanapén* is elfért valaki. A kuckó* vót a legjobb birodalom. Tóth nagymamáékná olyan nagy vót a kuckó, hogy két gyerek is meg tudott benne aludni. Én kifele fejjel aludtam. Télbe mán korán reggel hallottuk, hogy nagymama színvonóval húzza kifele a pernyét, akkor mán tudtuk, hogy nemsoká melegedés lesz.

Mikor így se fértünk, akkor leterítettük a nagybundát a földre, a fejünk alá raktuk a bajkát*. A takarónk asszonszótt pokróc* vót. Az ágyba dunnával takaróztunk. Annak meg olyan rossz vót a tokja, mer mind alábújtunk, aki aláfért, oszt húztuk-nyúztuk. Szétszakadt, anyám nem győzte a tollat a földrű söpreni. Nekem vót egy kis laskapárnám, a húgomnak meg sikerűt egy kisdunna. De nem vót rajta huzat, csak ciha. Úgy csinát szegíny édesanyám, hogy nyáron kimosta: egy ódalra ráztuk neki a tollat, akkor kimosta lúgos vízbe, mer a szappany is parancsolt. Akkor megszikkadt. Akkor átráztuk a tollat, akkor kimosta a másik ódalát. Jó napos időbe.

A nagyobb fiúk meg igyekeztek menné hamarabb kikerüni az istállóba aludni. Mer ott mán szabadok vótunk. Az istállót tisztán tartottuk. A bátyámé vót a ló, az enyim vót a tehíny. Jó meleg vót télbe is, a jószág jó meleget adott. Mán mikor harmadik osztályos vótam, kint aludtam az istállóba. Még akkor evvel a mécsessel világítottak. Olaj vót benne, oszt ilyen flanérbű vót neki bél, az szítta felfele az olajat. Ádott az világosságot, csak azér messzire nem világított. Felálltam erre a négy lábú kishékre, feltartottam a könyvet a mécseshő, úgy tanútam, ha vót számadás* vagy írás. Priccsen aludtunk. Annak vót négy lába, akkor a deszka, azon valami takaróféle. Pokróccal takaróztunk, a fejünk alá is kerűt valami – pokróc, vagy kabát. Oszt akkor mikor a nagyházba elaludtak, akkor – a nagyobb gyerekek – szépen elszőktünk cuháréba*, ide-oda...

Csak mindég vót ruhánk is, cipőnk is. Hát, nem minden harangozásra új, hanem le-fel, esetleg három: egy gyüvő-menő, akkor amibe

dógoztunk, akkor egy ünneplő. Meg egy vagy két pár cipője is vót minden gyereknek. Ezt oszt vagy vették, de inkább örököltük.

Mikor megszületett egy gyerek, mingyá csak egy vászontürűközöbe csavarták. Majd azután varrtak neki fehér kisinget, gyócsbú. Kötöttek egy kendőt a fejire, betették a dunnikába. A pelenka a gatyá szárábú kerűt ki, meg csináltak pelenkát kanavász-szoknyábú, meg olyan lepedőbú, améket mán elnyőtte a család. Vót azér, aki vette a pelenkát, én is vettem. Szép világosrózsaszín flanert. Felszabdaltam, szépen beszegtem, akkor aszongya az uram: – Hallod, hé, nincsen kapcám*. Akkor elhordta kapcának. Majd oszt szétszedtem a jó lepedőt. Aszongya Knapcsek Etel néni: Ezt a drága szép lepedőt... a lelkiem sír, amikor ránézek...

Akkor vót még ünneplő kising, kántus. Pamukos vászonbú, hátú gombos. Keskeny kis csipkét tettünk körű a nyakára, megmég az ujjára is. Mikor ótásra vittük a gyereket, akkor adtuk rá. Hófehér vót, kikézi-munkáztuk, oszt vittük az ótásra, vagy a ligába*. A pólya, az vót a dunnika. Olyan lapos párnaforma vót, beletettük a kisgyereket, körűkötöttük.

Mikor mán a földön mászkált a gyerek, egy kis hátra-inget adtak rá. Hosszú fehér vászoninget, térgyen alú ért. A gyerek is ilyet hordott, a jány is. Csak a gyereket hátrafingós ingnek híttuk. Elő felgyűrték, vagy hátú felkötötték, oszt ment szabadon minden... Még a négy-ötéves gyerekek se vót ksigatya. Oszt megfáztak a gyerekek. Letették a földre, oszt mászott a gyerek, persze, hogy megfázott. Lila tarjagosak vótak a gyerekek mindég.

Nyáron a kis csemeték sokszor szaladgáltak meztelenű. Mikor mink Nagygabonásba* vótunk, vasárnap délvel mindenki lefeküdt, édesanyám meg meggyútotta a tüzet, levette a gyerekekrű a kisinget, kimosta. Feküdtünk meztelenű sorba a kiságyon, egy pokróccal letakart édesanyám bennünköt, a fejünkön vót a másik pokróc. Oszt csak kiszaladgátunk, mer sütött a nap. Mikor oszt megszáradtak a kisingek, édesanyám ránk adta, oszt szaladtunk tovább. Mindég mondta Vaszkó sógor: – Hej, mindenki alszik a majorba, de Kiszely Erzsébet talpon van... Muszaj vót, kevés vót a ruhaféle. Télen meg úgy vót tiszta ruhánk, hogy szombaton a mosakodás után mentünk sorba befele a kuckóba, oszt édesanyám mindent kimosott, hogy hetfűn legyen tiszta ruhánk. Az én édesanyám nagyon tisztaságos vót. De így csináták azt maj' minden házná.

Majd oszt mikor ment a gyerek felfele az iskolába, akkor kapott külön ksigatyát, kisinget. Vót rá eset, hogy levetközött egíszén a gyerek

a vécébe, annyira nem ösmerte csak az egybeszabott inget. A fiúk vastag nadrágot kaptak. Ez meg vót festve: barna, sötétkék. A nadrág alatt talpig érő gatyá, vászon. Akkor az asszonyok szőtték a vásznat, negyven métert is egy télen. Akkor megfestették, meg is varrták. Így oszt lett vászoning, vászongatyá, ilyen kisebb kabát is vót vászonbú. Mikor kinyőtt a gyerek belülle, akkor félretették, mer maj' gyün a másik gyerek. Egy ruha öt-hat gyereket is kiszógát. Nem bántuk, büszkék vótunk, hogy nekünk már jó a nénének ruhája. Irén nénék kinyőtte, húztam fel én. Ha még én se nyöttem el, húzta fel Herminánk. Osz nagyon boldogok vótunk, ó, milyeneket nevtünk! Nagyon nagyokat tudtunk nevetni. Mer azér tisztán neveltek bennünköt. – Nem baj, ha fótos, csak tiszta legyen a ruha – így mondta édesanyám. Az én édesanyám nagyon szépen tudott fódózni.

Semmit se lehetett elpocsékolni, minden megcsinágtak ennek-annak. Emlíkszek, nekem vót hatodik osztályos koromba egy ződ szövetskabátom, azt az édesanyám jánkori ződ szoknyájábú csinátattuk, de már az is úgy lett valamibú csinálva.

Mikor nagyobbacska jányok lettünk, vót egy kis pargétruhánk. Hosszú. Rövidet nem vót szabad hordani a világér se. Isten őrizzen, de még mentsen is. Télen a ruhára ráadta édesanyám a bőrlajbit, meg a belinerkendőt*, megkötötte hátú, bekötötte a fejünköt, oszt mentünk. A harisnyát vagy kötötték, vagy vették. A legtöbbször pargétharisnyája vót. Mikor begyüttek az oroszok, nekem úgy csinátak harisnyát, hogy a nagy rossz bundát megnyírtuk, megfontuk, oszt abbú kötött édesanyám harisnyát. Osz a guta maj' megütött, úgy szúrt. Azt hittük, bolha. Mikor kilyukadt a harisnya, megfódózta édesanyám. Ha az orráná lyukadt ki, akkor a szárát lejjebb húzta. Vagy levágtuk a fejit, oszt a szára vót a zokni. A nagykabátot meg a csizmát vásárba kaptuk mink, öregebb gyerekek. Én egyszer egy szép kík szandát kaptam a vásárba. Előtte való nap egy nagycsomó folyófüvet kellett szedni a tehínek, csak úgy gyűhettem a vásárba. Akkor megvettük a szandát. Nagy vót, de nagyon szép vót. De én arra úgy vigyáztam, mint a szeme fényire. Mikor gyüttünk vasárnap haza a misére, akkor csak a Telekparton* húztuk fel, a Vitéz úton végig mezítláb gyüttünk, hogy a szanda ne kopjon. A Telekparton oszt megmostuk a lábunkot Fülöp Mariskával. Kifele meg oszt még hamarabb levetettük. Legeltetni meg nagyapám csinát nekem bocskort*, abba legeltettem, meg mezítláb. Télen meg a hosszúszerű tehínbőr cipőnk vót, nagyon kemín bőr vót az. Én télbe a fiútestvéreim cipőjibe jártam. Kinőtte Ernő, kinőtte Dezső, felvettem én, jány létemre.

A hajunk meg be vót fonva brekocsba*, pántlika benne. Egymást fűsűtük. – Halljátok, Viktór, Terka! A hajatokot ne dobáljátok széjjel, mer aki szétdobálja, annak a halála után szálankint kell összeszedni. Az öregebb jányok ünnepekor leengedték a hajukat, maj' mikor oszt férhő mentek, kontyot csinátattak maguknak.

A fiúknak nadrág, félkabát, kalap, csizma. A csizma olyan vót, hogy meg vót patkolva, meg jancsiszeg* vót benne. Vót, hogy két gyereknek vót egy csizmája. Én meg az öcsém úgy jártunk iskolába, hogy én dél-előtt, ő meg délután. Egy csizmánk vót, apám varrogatta, szegelgette. Úgy varrta meg, hogy megdretvázta* a fonalat, akkor belűre kötötte a görcsöt, hogy ki ne gyűjön. Úgy bántotta a lábunkot! A sarkát meg a másik csizmaszáróbú sarkalta meg. Nekem oszt sietni kellett az iskolábú, akkor az ajtóba mán rúgtam is le a csizmát, az öcsém meg húzta felfele. A misére is úgy mentek a gyerekek sok helyt, hogy fele a kismisére, a másik fele meg a nagymisére. Hej, de sokszor feltörte a cipő a lábunkot! Mer, ugye, nagyon szerettünk csúrongálni* is télbe, oszt abba a cipőbe nem szabad vót, csak a rosszba. Lehoztuk a pallásrú, össze vót száradva, alig tudtuk a lábunkot belenyomkodni. Majd oszt a hóba elázott az... Mihent oszt lehetett, mezítláb jártunk. A templomba is. Édesanyám megsúrolta a lábunkot egy kődarabbal, klott gatyá, vászon-ing, köszöntünk, oszt mentünk a templomba. Én még nagyjány koromba is mezítláb jártam. Egyszer elgyütt hozzám a legíny, aszongya anyám: – Húzzá mán cipőt, jányom, hát fínyes csizmába gyütt el Gergely, te meg mezítláb vagy... Nem sokat adtam erre a legínyre.

Új ruhát, az elsőt, én huszonegy éves koromba kaptam. Szövetruha vót. Legelőször új cipőm tizennyóc éves koromba vót, egy spanglis fél-cipő.

TISZTÁLKODÁS

Régen nem nagyon vót játék. Oszt úgy játszottak a kis karonülő-forma gyerekek, hogy hányták egymásra a port, mert abbú vót a legtöbb. Oszt úgy néztek ki, hogy azt nem is lehet elmondani, mindég evés előtt meg kellett őket fürdetni. Nyárba lavorba, vederbe, vagy a vályúba melegedett a víz. Máskor meg a katlanba melegítettük a vizet csutkátóval.

Mindég sárosok vótunk, porosak. Régen sok fa vót a Szabadság utcáján. Egy jó méterrel vót lejjebb az utca, mint most, oszt csupa sár vót. Felmentünk a fa tetejire, oszt fejjel le a habarékba. Anyánk oszt...

akkor mentünk a nagy itató vályúho, ott nyárba mindég szép tiszta, meleg vót a víz, akarmikor megmosakodhattunk. Meg oszt nyárba kiszöktünk a Nagykörözsre*, be a vízbe, vagy valamék kubikgödörbe*. Úsztunk egy nagyot, oszt el vót intézve a mosakodás. Akkor maj' minden gyerek tudott úszni.

Télbe osztán avvót a helyzet, hogy minden szombaton teknyőre* fogott bennünköt édesanyám. A kemencébe nagy fazekakba melegítette a vizeket, akkor beleöntötte a fateknyőbe – No, ide, gyerekek! – akkor kezdte fürdetni az apróbbakat. Jó házi szappannal egyenkint megmosott bennünköt, hajunkot, mindenünköt. Akkor rakott bennünköt a kemencepadkára, ott türegettük egymást jó erős vászontürükdővel. Amit nem vitt le a víz, levitte a türükdő.

Az asztalho soha nem lehetett odamenni annékű, hogy kezet mosna az ember. – Kezet, arcot mosni mindenkinek! – Így mondta mindég édesapám. Mer az asztal, az szent dolog vót, az ételt meg kellett becsülni. Estefeleg meg: – No, lábat mosni, oszt fekünni lefele! A sarkunkra, arra nagyon kellett vigyázni. Mer, ugye, nyárba könnyen kirepedt úgy, hogy még vérzett is. Az oszt hogy tudott fájni! Meg a nagyobbacska jányokná csúnya is vót. Akkor oszt úgy csinátuk, hogy egy jó durva kőre lötyintettünk egy kis vizet, akkor a sarkunk szélit jó' odadörgöltük, akkor megint lötyintettünk vizet, oszt így. Annak tisztának kellett lenni!

Mikor mán nagyobbak vótunk, szégyelltünk egymástú. Akkor oszt kivittük a pitvarba a nagyteknőt. Ott mosakodtunk, hogy a nagyházba ne saraljunk*. – No, eredj ki, dógozzá, maj' én megfürdök. Oszt akkor megszáradok, kiöntjük a vizet, akkor mosakodsz te, oszt, ugye, könnyen megfáztunk, mer szabadkímíny* vót, gyütt a hideg felürü. Ha nyitva hagytuk az ajtót, akkor gyütt a hideg, ha meg betettük, akkor setét vót. Bó vízbű se nagyon lehetett mosakodni, mer honnan. Ha csak egy mód vót rá, akkor esővízbe mosakodtunk, vagy hólébe. – No, fejet kell mosni, mer itt a jó hólé, meg mosni kell! Esővíz, az fontos dolog vót. Nekem még a mái napig is az esővíz a jó víz.

ÉTKEZÉSI SZOKÁSOK, GYEREKCSEMEGÉK

Régen soká szoptak a gyerekek. Szaladozott, oszt még szopott. De mán mikor karonülő vót, mindent adtak neki. Nagyon nézett a szánkba, mikor ettünk, akkor megrágtuk, oszt adtuk oda. Mikor kótt tészta* sült, a gyereknek süttünk külön kopasztészta, abba nem vót semmi.

Az egész héten megvót, azt aprították tejbe. Mindent evett a gyerek, a bablevest beaprítottuk, a sült krumplit összetörtük.

Cumi nem vót. – Nyamkások neki, hozzád a cukrot! Akkor szakítottak egy darab gyócsot, rossz ingnek a hátulját, egy kockacukor, egy darab kenyérke – megrágtá, belerakta a ruhába, akkor be a gyerek szájába. Ez vót a nyamka. Zelenka plébános úr meg is veszekedte őket sokszor. Soha nem felejttem el a szomszéd kisgyereket. Az anyja a zsebkendő sarkába csinált neki cuclit – sült tökbű. Ott állt a nagy kerek fejével az asztal sarkáná, oszt a sárga sült tök meg folyt a szájából lefele...

De oszt elég hamar megtanút maga enni a gyerek, mer rá vót útálva. Nem foglalkoztak vele. Válogatni se válogathattunk az életbe. Édesapám azt mondta: – Amit anyátok az asztalra tesz, az étel. Azér van, hogy megegyétek. Anyátok jó ételt tesz az asztalra. Nem tudtuk, hogy lehet valamit nem szeretni. Ettük, ami sorba gyűtt. Ha csak úgy csurgatta a gyerek az ételt, nem befele rakta a szájába, az apja csak ránézett, akkor oszt a gyerek szó nekű megette. Ha meg oszt mondta is valamék, hogy ő ezt vagy azt nem eszi meg, akkor apám megfogta a merőkanalat, még egy kanállal beletett a tányérba: – No ezt meg fogod enni. Oszt meg is ette, próbáta vóna nem megenni. Mikor divatba gyűtt a gríz, édesanyám főzött. Mink meg nem akartuk megenni, nem tetszett. Nekem se, a bátyámnak se, Mancinak se. Akkor édesapánk szedett a tányérunkba, megfogta a nagy kezivel a nyakunkot: – Befe! Meg kell enni. Mikor harmadszor ettük, mán kízűt édesapám, hogy maj' tøm bennünköt, de nem kellett, mer akkorra mán megettük mind, oszt még odatoltuk a tányért, hogy még kell. Csak jó vót.

Nagyon sok hely vót, ahun a kenyeret is elzárták a gyerek elű. Kolbászt?? A komra mindég le vót lakatolva, a kiskomrán meg rácsos ajtó vót. Oszt akkor megfaragtam a rácsot, kihúztam a kolbászt, vágtam egy kicsit belülle. Nagyot azér nem mertem. Sokszor megtörtínt, hogy mikor süttött édesanyám, oszt szedte ki a tepsin, egy tepsit kitett az asztalra, oszt még a másikér nyúlt, a kemencébe, mink mán kettõt-hármat zsebre raktunk. De olyan meleg vót, hogy dobáltuk a kezünkbe, oszt szaladtunk le a Körözs alá*, oszt ettük megfele. Éhessek vótunk, hiába. Éhessek vótunk, de dógossak is. Akkor nem számított, hogy tizenkét éves gyerek vágja a nádat a derékig érő hóba...

Nekünk nagyon jó vót, mer kenyeret akkor ehettünk, amikor akarunk. Éhezni nem éhezünk. Ha észrevette édesanyám, hogy éhes vagyok, akkor a kezembe nyomott egy darab kenyeret. Megkente zsír-

ral, vagy lekvárral, oszt mehettünk legeltetni. Azt szerettem a legjobban, mikor olyan jó sűrű tejfelbe mártotta bele.

A pitvarba főztünk, a nagyházba* meg ettünk. Súrolt* asztal vót. Abrosz nem vót rajta csak ünnepekor. Az asztal körű lóca* vót, meg kanapé. A kenyérnek vót kenyérkas*, az a lóca sarkába vót. Ammellett ült édesapám, ő szegte meg a kenyeret. Csak egy kés vót a házná. Édesapám keresztet vetett a kenyér aljára, oszt minden gyereknek vágott egy darabot. Ha evéskor maradt egy darab kenyérem, akkor aszonta: – Maj' estére számíts rá. Megvót mindenkinek a helye, ki hun ül. A főhelyen a nagyapám ült. A kenyér mellett édesapám, akkor mellette a legöregebb bátyám, így sorba, akik mán dógoztak. Édesanyám, szegíny, nem is tudom, hun evett. Néha leült az asztal sarkára. A kisebb gyerekeknek vót külön kisasztal, szék, sámli*, Aki nem fért még oda se, az a padkán evett. Esetleg, ha vót olyan gyerek, amék a nagyapa kedvence vót, az a nagyapa térgyin ehetett a nagyasztalná.

Anyám szedett mindönknek, nem nyulválhattunk. Legelőször nagyapámnak, akkor édesapámnak, úgy nekünk. A nagyobbak mán szehettek vóna a tálbú – mán akik dógoztak –, de öknékik is úgy esett jobban, ha édesanyám szedte ki.

A levest bádogtányérbú, vagy cseréptányérbú ettük. Mink ketten ettünk egy tányérbú Ilonkával. – No, elsőbb együk meg a krumpliját, most a levit, így ettük Ilonkával. Bádogkanál vót, fanyelű villa. Az aludttejnek kerek fakanál vót a legjobb. Pohár meg úgy vót, hogy vót egy nagy fülespohár, oszt abbú ittunk. De annak mindég tisztának kellett lenni.

Háromlábú kotlárba főzött édesanyám a katlanon. Mikor sűrűt főzött, akkor odatette a kotlárt az asztalra, onnat ettük meg kanállal, körűvettük az asztalt, úgy. Túrós tészta, betyáros, kása – minek ennek külön tányér? Aki odaért... oszt ha nem ért oda, nem kapott. Mink vótunk árafele a legszegényebbek, de mindég odagyütt enni minden gyerek a szomszédbú is. Mikor elkezdtünk enni, édesapám csak szétnézett, oszt vagy megette gyorsan a gyerek, vagy elszaladt... Kitürütük mink a kotlár alját, vagy a tányérunkot kenyérrel, nem maradt abba egy szem étel se. Mikor egy falat ételt véletlenül is otthagytunk, nagyanyám mán mondta: No, éhezik valaki a családbú... de mán rítt is, mer hogy Miklós bátyám kiment Amerikába, oszt nem tudtunk rulla semmit se.

Uhrin Péterné

*Szép Tímár Jolán a kilenc gyereke közül az első kettővel. Andrással és Palival.
A kép az első világháború alatt készült (1914)*

Csemegék

Akkor mindent megkóstolt a gyerek. Ha csemegét akart, akkor szerzett magának. Elindút a gátódalba, oszt amit tanát.

Ősszel sólymot* szedtünk a Körözsbű. Megsütöttük a parázson, oszt megettük. Nyáron meg szedret szedtünk. Akkor kiszedtük a verébtojást, megittuk. Azt is számon tartottuk, hun vannak a vadalmák, eperfák. Ettük a bábaszilvát*, a zödbarackot. Megettük a mészkót* a fárú, a pap-sajtot*, az akácvirágot. Vót úgy, hogy a dongót is bekaptuk vele.

Ettük az epret marokszámra. Régen a tanyákná minden udvarba vót egy nagy eperfa. Ette az epret a kacsa, liba, gyerek, disznó. Vót egy bádogbegrénk, azt teleszedtük eperrel, kinyomtuk, lett egy félliter leve, jó vót nagyon. Nyáron minden gyereknek a füle tövitú a sarkáig fekete vót mindene a fekete epertű. Meg a szája környéke! Ott nevtünk egymáson...

A lényeg az édesgyükér vót. Úgy termett, mint az akácfasövény, a levele is olyan, csak kisebb. Rágtuk mindég, meg beáztattuk vízbe, jó édes a víz tülle. Most is van még sok. Tele van vele a Hullámtér*, akkor a Fűzfás-zugná* a kövesút másik ódala.

Akkor szedtük a csicsókát*. Megpucoltuk, vagy megmostuk, oszt hajastú ettük.

Akkor csinálták szülémék a száraz szilvát, száraz almát, száraz kör-tét, száraz meggyet, száraz epret. Annyi meggyfánk vót, hogy egymást érték. Összehítuk a rokonságot, oszt ez is vitte, az is vitte, maradt is elég. – Feltettük a párszárítóval* a disznóól tetejire száradni. Oszt mikor megszáradt, acskóba* tettük, fel a pallásra, hogy maj' karácsonkor főzi meg-fele édesanyám. Mink meg mindég felszöktünk, de nem mertük levenni, hanem kívágtuk az alját az acskónak, oszt onnan szedegettük kifele. Karácsonkor felmegy anyám, hogy maj' főzi, hát csak az üres acskó vót mán a szegen. No, oszt kikaptunk érte.

Tavaszkor meg, mikor szántottak, mentünk az eke után, szedtük a mogyorót*. Jobban csak lent a laposba vót mogyoró, nem vót minden-hun. Szedtük egy kis kaskába, akkor leültünk vele a fa alá, oszt ettük. Minden mogyorót külön meg kellett pucolni. Barna héja van, nem vas-tag, az szépen leválik, a belseje fehér. Gyönyörű rózsaszín virágja van, nagyon jó szagú. Fut mindenfele a földön. A termése a földbe van. Ára Tónika* fele nagyon sok mogyoró van. Mikor kettes ekével szántottak, akkor nem tudtunk mogyorót szedni, mer az fentebb ment. Mikor egyes ekével szántottak, az osztán jó mélyen ment. Akkor oszt ahogy hasította az eke a borozdát, a borozda falába ott vót a finom mogyoró. Mink meg gyorsan kikapkodtuk.

Télen meg főztünk kukoricát a kemencébe. Tele vót a fazék, szét-nyíltak azok a nagy kukoricaszemek. Jó meleg vót a markunkba.

Meg a pattogatott kukorica! Annak a szagára még a szomszédok is átgýtték. Mer mink az udvaron csinátuk a tüzet. Szépen összeraktuk a csutkát kúp alakúra, meggyútottuk, akkor vót rostánk*, abba ráztuk a kukoricát, gyönyörűn pattant. Seprút tartottunk rá, hogy szét ne pattogjon. Telis-tele lett a rosta, ehettünk.

Meg süttöttük azt a sok jó sült tököt. Régen nem olyanok vótak a tökök, mint most, hanem jó édesek. Akkor a magját külön megsütöttük, meg vót szotyola* is. Sok helyen megfőzték még a közönséges cukorrépát is, szerették a gyerekek, jó édes vót.

Jaj, de sok málét* megettünk! Meg görhét*! Nem nekünk teremtetted azt a teremő. Fájt tülle a gyomrunk.

Akkor süttötte kelt tésztabú édesanyám a bíbilábat*, meg a maradarat*.

Fontos vót a lekvár. Aki lekváros kenyeret evett, azt mán figyelembe vették. Cukor kevés vót. Úgy mondta Hunya tanító úr, hogy aki mán kockacukrot eszik, az nagyvalaki. Örűtünk egy-két szem kockacukornak nagyon.

A vásárba medvecukrot kaptunk vásárfiának. Fekete, olyan, mint az ustorszój. Bocskorszój, kancsikacukor – ki hogy mondta. Ebbű levágtunk egy kis darabot, egy egyliteres üvegbe vizet öntöttünk, beledobtuk ezt a cukrot, elkezdtek rázni. Akkor az habzott, jó édes habja vót. Szítottuk a habot, ráztuk az üveget óráig. Mézeskalácsot is ároltak a vásárba: szív, huszár, baba. Meg madzagos cukrot: madzagot lógattak, oszt ráragadt a kristálycukor. Törökméz, krumplicukor, hosszúcukor, ez mind vót. Hosszúcukrot a templom előtt Vinkovicsék is ároltak két fillérér. Oszt ha egy nyóc centis hosszúcukrot kaptunk, összecsóktuk ötször édesanyámat, mikor hazagyűtt a piacrú. Nyaltuk, nyaltuk hegyesre, mint a tú. Mikor felit elnyaltuk, visszacsomagoltuk, hogy jusson holnapra is. Mikor meg öten kaptunk egy darabot, vót akkora veszekedés, mer ugye, nem tudta egyformára törni a néném. Vót itt egy bót, a nagy-szövetkezetné, ahun a vasbót van, avval szembe. Ott vót egy Gácsi Amáli-bót, az gyűrűs cukrot is árolt. Az meg olyan vót, mint a szaloncukor, oszt vót rajta egy kis gyűrű drótbú. Onnat még hozott édesanyám negyed kilás tanyiszliba* szentjánoskenyeret is. Hosszú vót, mint a kés éle, csak hajlított. Meg vót rákszemcukor, nagyon apró. Abbú jó sok jutott egynek. Szétosztottuk szemenkint. Piros is vót benne, fehér is – az nekünk olyan ünnep vót...

MUNKA A GYERMEKKORBAN

Legeltetés

Mán a négyéves gyereknek is hasznát vették. Tudott a csirkének vizet vinni. Meg a tanya körű nagy gyep vót, oda kiengedték a jószágot, oszt vigyázni kellett rá. Mikor négyéves vótam, mán mondta szülém: – No, gyere, kisjányom, maj' legeltetjük a libát. Te vigyázol rá az egyik ódalrú, én meg vigyázok rá a másik ódalrú. De termény vót ám mindenfelű! – No, vigyázz mán, lelegeli a kukoricát! Mikor elhajtottam: – Hajtsad mán amárú is, mer a búzába mén, leszedi a kalászt! Nehéz vót, egy olyan kisgyereknek.

Hatéves koromba mán magam vótam a libapásztor, a néném a disznópásztor. Így ment feljebb, ezt apánk osztotta be. Egyszerre nem lehetett minden jószágot legeltetni, mer akkor mind sorozatosan ment be a kukoricába. Egyiket kihajtottam, ment be a másik. Vót úgy, hogy mind benne hagytam: majd kigyün, ha jóllakik. Persze kikaptam érte.

Én hatéves koromba mán harminc disznót hajkásztam ki Paskomra, ami jelentett olyan két kilométert. Reggel négy órakor felkelni, nyolcig legeltetni, akkor behajtani a disznót, akkor megkaptam a reggelit, akkor ki az ötven libát legeltetni, azt legeltettem délután négy óráig, négy órakor újra ki a disznót, oszt naplementig nem szabad vót begyünni a talóru.

Mindég csak húsvétig jártam iskolába. Mikor kikelt a liba tavaszkor, mán akkor nem mentünk iskolába. Akkor mán ki kellett engedni a disznókot is. Őszkor mentünk csak újbú iskolába, mikor beesőzött az idő, hogy mán nem lehetett a jószágot legeltetni.

Aki mehetett iskolába, annak is legeltetni kellett előtte: – Fiam, a fa alatt sok a szilva, a malacokat ki kell engedni, hogy szedje össze. – De apám, elkísek az iskolábú. – Á, nem baj az, fiam, itt ez a vessző, oszt kocogjá körű a malacokkal, szépen felszedik, bezárod, oszt akkor megkocogsz egy kicsit, utóéred a többit. Úgy is vót. Mikor kigyüttem az iskolábú, akkor is édesapám mán hozta elejbem a darab kenyeret, meg a karikást: – No, itt van a kenyér, oszt szedd össze a malacokat. Akkor odamentem édesanyámho: – Jaj, de fáj a fejem, nem legeltetek most, nagyon fáj a fejem. Akkor oszt szülém: – Gyere ide, lelkem, gyere ide, kisfiam. Mingyá elővett egy krumplit, két karikát levágott, ide kötötte a szemünk elé, oszt akkor csak menni kellett legeltetni. Az anya azt mán tudta, mer ha beteg a gyerek, meglátszik rajta. „Megy a hadihajó” – ezt

danótam mindég, mer annak az a vége, hogy megyek mán hazafelé.
Legeltettem, közbe danótam:

Megy a hadihajó, habzik a víz utána. Egy szép barna kisjány ül a hajó farába,
Kík annak a szeme, szemébű a könnyek hullnak kifele, ne ríj édesanyám, megyek mán hazafele...

Mentem a malacokkal, kezembe az ustor, vagy a nagypáca. Hosszú fehér vászoningbe legeltettünk, alatta semmi, mezítláb, hat-nyóc évesek vótunk. Egyszer, tudom, a tanya körű legeltettem a három csikót meg a két bornyút. Oszt így estefele gyütt egy nagy vihar. A három csikót bevezettem, bekötöttem. Akkor szaladtam a bornyúkér, de mire odaértem, odaért a vihar is. Odaért a jégeső, de nagyon esett, egyszerű pendelbe vótam, felkapta a szél a hátát, csépelte a fenekemet a jégeső, kalap egy se vót, gyereknek nem vót kalap akkor. Nem tudtam micsináni, a két bornyú megállt, nem mozdút az istenne se, hát a pányvát ráakasztottam a kútágásra, oszt beszaladtam, elverte nagyon a hátamot a jég. Hát osztán becsapott a villám a kútágasba! Mikor mentem, a két bornyú összeháttal úgy feküdt ott, mintha össze lenne ragasztva. Ráborútam, úgy sirattam ökököt. A két szép kisbornyú...

Nekem meg öt kilométerre kellett kihajtani a három tehenet minden áldott nap nyárba. Oszt ugye, hamar elfogyott a víz a melegbe, mán maj' meghaltunk szomjan. Ott vót a Körös, de ki vót száradva, kocsik jártak át rajta. Oszt a keréknyom, az bevágódott, ott vót egy kis víz. Elhajtottuk a nagy veres békákat, nekihasaltunk annak a kotús* víznek a nád közé, oszt úgy ittunk – nem is egyszer.

A jánféle, az azér csak azon igyekezett, hogy játszani is tudjon legeltetés közbe. A föld, az úgy vót vetve, hogy kukorica, egy csík búza, emez megint kukorica, Így. No, vótunk nyócan, mind hozta a maga libáját. Akkor kettő kiállt az útra, akkor mink behajtottuk a tarlóra, oszt akkor beengedtük a kukoricába. Ott egy-kettőre jóllakott a liba, akkor kihajtottuk az út végibe, ott leültek, mink meg játszottunk. Vittük a babákat a kiskaskába, avval játszottunk. Azér vót, hogy kikaptunk: mikor meglátták. No – de ha nem így csinátuk vóna, akkor jácani soha nem jácotunk vóna. El lehet gondolni, azon a kis keskeny tarlón, a liba mindég a kukorica levelit kapkodta.

Én a legtöbbször Etussal legeltettem, nekem ő vót a legeltető pajtásom. Össze vótunk szokva mink is, az állatok is. Mikor a tehenet legeltettük, azok mán bőgtek egymásra, mer ugye, mindég együtt vótak. De oszt a malacok közt vót egy kis бүdös malac, fekete. Az valahogy beleszokott a kukoricásba. Hát, nem leltük sehunse, oszt mán nagyon játszotunk vóna. No, oszt addig kerestük, hogyhát megleltük. Akkor oszt agyonütöttük. Majd oszt nem mertük megmondani, azt mondtuk, elveszett. Szegény édesapámnak soha nem mertem megmondani.

Főzés

Kilenc órakor mán meleg vót, hajtottuk befele a jószágot. – No, pucoljátok meg a tehenet – a gyerekfélinek ilyen dóga vót. Meg a vízfordás: – No, fiam, napáldozatra begyүvүnk a kapálásbү, addig húzd tele a vályút vizekkel. Az átérzi* vizet a Mirhórú hordtuk. Nagyon jó vize vót, málénak is jó vót. A jánfélinek meg menni kellett a konyhára, vagy takarítani. A konyhán mán nagyon korán be vót fogva a jángyerek. Meg kellett tanúni a spórolást. Hát én meg hogy jártam a kivált* tojással... Kisjány vótam, anyámék kint vótak kapáni, de én még nem tudtam kapáni. Oszt katlanunk vót, katlanon főztүnk. Oszt mán reggelit kellett vóna készíteni, de mi legyen az a reggeli – ott vótak a katlan szélin a kivált tojások, no, én ezeket megsütöm. Jó' van, megsütöttem. Mikor megsütöttem: – Jaj nekem, jaj nekem, evvel szүlém biztos tésztát akart sütni, ki fogok kapni. Mikor oszt mán jó' kisirattam magamot, akkor kisompologtam szүlémékhö a Pikó-fődjihö. Aszongya szүlém: – Kisjányom, jó vóna, ha csináná nekүnk reggelit. Ott vannak azok a kivált tojások, jó vóna, ha megsүtnéd. – Édesanyám, én mán azt meg is süttöttem! Boldog vótam, hogy mán meg is süttöttem azt a tojást, borzasztó boldogság vót.

Egyszer meg kijelentették, hogy derelyét kell főzni. Hát én hozzáfogtam, de fogalmam se vót, mennyi lesz. De én mán annyit meggyүrtam, hogy mán egy vajling derelyét kifőztem, oszt még a fele se vót kifőve. Micsinájak, micsinájak, meg vótam ijedve, hogy mi lesz evvel a sok tésztával. Megkaptam a nyers tésztát, kivittem a kertbe, oszt elástam. Akkor meg – ahogy a nyers tézta elkezdett dagadni – nyomta felfele a fődet, akkor én meg tapostam lefele, vót bajom elég... majd azér csak megtanútam főzni.

Fűszedés

A ház környéke is a jányok dóga vót. – No, söprögetni, szedd össze a disznótrágyát a gyepen, takarítsd ki a csirkeólat, indújatok fűvet szedni. Oszt még véletlenül se szabad vót visszaszóni, mer azér kapott az

ember. Mán nagyobb korunkba is a moziba vagy valahova csak akkor gyühetett be a faluba az ember, ha előtte annyi folyófüvet szedtünk, hogy az estére elég legyen –, meg még reggelre is. Vót úgy, hogy az embernek úgy elkopott a körme, hogy nem akaródzott mán menni sehova. Meg milyen meleg vót a kukoricába! Ott vót a nagyapám is, úgy mentünk: én, a húgom, meg nagyapám. Akkor megálltunk a kukoricafőd szélén: – No, ide figyeljete, aszongya nagyapám – most nyóc csomó fűvet szedtek, ebbe meg ebbe a sorba álltok. Mer nem lehetett akarhogy szedni, vagy kapkodni, hanem megfogni a gyükeriné, oszt kihúzni. Azt is tudtuk, hogy ez az én csomóm, ez a tied. Oszt a húgom, az olyan huncut vót, ő mindég csak kicsi csomókot csinát, így oszt neki hamarabb meglett a csomója. Én meg mindég ríttam. Oszt akkor maj' gyütt nagyapám: – No, ide figyelj, ez nem jó. Teneked a négy csomóbú csak kettőt csinállok, úgy lesz annyi, mint a Mariskáé. Oszt akkor én nem ríttam tovább. Akkor a fűvet hamvasba* kellett rakni, vászonhamvasba. Jó' megtapos-tuk, összekötöttük, oszt hoztuk haza a nagy batut* a hátunkon. Nagyapám, akkor én, akkor a húgom. Gyüttünk sorba szépen, hoztuk a fűvet a jószágnak.

Kapálás

Tíz éves vótam, mán kapáltam. A kapálásba azt nem birtuk ki, hogy végig kapáljuk a döllőt*. Hanem nagyapám mindég négyfele osztotta a döllőt, akkor oda a földbe bekapáltuk a kantát, hogy ne melegedjen fel a víz, oszt nekünk, gyerekeknek addig vót a döllő. Akkor oszt pihentünk. Mer a gyerekmunkának is jónak kellett lenni. Úgy nem szabad vót kapálni, hogy zödre feketét. Ez azt jelentette, hogy nem kapáltam ki a dudvát, hanem rákapáltam a földet. Így nem szabad vót kapálni. Hanem rendesen húzni a kapát, hogy elszakadjon annak a fűnek a töve. Akkor kapáláskor még szedni kellett a tehínek fattyút* is, az is gyerekmunka vót. Mer ugye, kivágták azt a sok jó sarnyú* kukoricát.

A ráklábat* meg mán a négyéves gyerek is tudta szedni. Mer a búza a kukoricafődbe vót vetve. Mikor tavaszkor édesapám megboronáta a búzát, aszonta: – No, gyerünk csutkatövet szedni. Összegereblyézni, kivergetni, bevinni. Össze kellett szépen rakni az udvaron, meg tűzrevalónak, is jó vót, nagyon jó' bemelegítette a kemencét. Még kerítést is csinátunk belül: felraktuk, batapasztottuk, még be is meszeltük. Emlíkszek, olyan szépen senki sem tudta kiverni a csutkatövet, mint Nemes Margit. Az oszt nem vót földes! Mindent meg kellett becsülni. Nem vót zsákszámra.

Gyomlálás

Majd oszt ahogy nyőtünk, úgy dógoztunk mindég, amit tudtunk. Gyomláltuk a mákot. De azt is csak pontosan lehetett csinálni. Édesapám adott egy csutkaszárat, az vót a mérce. Ezt mindég árébb tettük: addig kiszedni, ott a legszebbet meghagyni. Örütünk, ha a dógot ránk bízták. Csak annak vót becsülete, akire a dógot rá lehetett bízni.

Hat-nyóc éves gyerekek vótunk, mikor apánk meghalt. Majd vót egy szomszédunk, Varga Jóska bácsi. Jó ember vót, csak asztmás. Hát... szántottunk, szántottunk, de nem ment az eke sehogyse. Csak gyerekek vótunk még. Kigyün Jóska bácsi: – Hej, gyerekek, gyerekek... oszt akkor eligazította nekünk az ekét. Elgyütt egy fél döllót, de annyira szuszogott, hogy visszafordút. Majd oszt fogadott szülém egy bérest, de nekünk is annyit kellett dógozni, nagyon nagyon sokat. Iskolába se jártam csak három osztályt. Akkor is mingyá mondta szülém: – Le a bakót*, oszt engedjed kifele a disznót. Mikor mán nyöttem egy kicsit: – No, vegyed a kapát. Mikor mán kapálási idő vót, maj' minden nap hazament az iskolábú tiz órakor a gyerekek fele. A szülők megkérték a tanító bácsit. Hát oszt mondta a tanító: – Te, meg te, meg te – indíts haza, de szedjétek a lábotokat!

Meg az a sok gyalogolás! Emlíkszek, egyszer édesanyámmal batyogtunk Öregszöllőbű, de még nem is Öregszöllőbű, hanem a Polyáhalomrú a falun keresztül Nagylaposra. Ott kapott apám fődet mint hadifogoly. Oszt még élek, nem felejem el. Úrnapja* vót, mink meg vittük a csirkéket a tanyába. Anyu vitte a csirkéket, én meg egy nagy susolinaszatyorba* a kotlót. Oszt – hogy, hogy nem – elbámézkodtam, mer hát pont gyütt a körmenet*. És itt a polgári iskola előtt nekem a kotló kiugrott. Akkor anyu úgy veszekedett énrám: Hát hogy nem tudtá vigyázni rá, itt megy a körmenet, mink meg szaladgáljunk a kotló után! Hát oszt még szerencse, hogy a kotló nem a körmenet fele szaladt, hanem beszaladt egy utcába. Ott osztán meg tudtuk fogni.

Aratáskor meg a kisebb jányok vitték az ebédet az aratóknak. Minden délbe tizenkét órára ott kellett lenni az ebéddel, akarmilyen messze dógoztak is az aratók. Gyalog, mezítláb. Oszt olyan foró vót délbe az a kemíny döllóút, sütötte a talpunkot: – Kapkodjad, aszonták a nagyobb jányok, akkor nem olyan foró.

Sokat gyalogoltunk.

Aratás

De rákerült a sor a gyerekekre az aratásba is. Ugye, háború vót. A szomszédba is: a fiú tizenkét éves vót, a húga még kisebb, oszt ketten arattak. Mink is nagyapámmal arattunk. Ő vágta a rendet, a húgom csináta a kötelet, rakta bele, felszedni meg én szedtem fel a búzát. Bekötni még nem tudtam, hát, ugye, akkor még csak tízéves vótam. Nagyapám avval kezdte: – No, ha ketten vattok, igyekezzetek, mer körbe vágom a búzát. Meg vótunk ijedve . . . Nem rendet vágott, hanem elkezdte vágni a búzát, oszt nem állt meg sehun-sehun, hanem haladt körbe a tanya körű. Majd oszt a végén úgy elfogyott az az ellő*, hogy nagyapám elvégződött, oszt gyütt oda segíteni nekünk.

A tizenkét éves jány mán aratott. Ez így vót. Édesapám elszegődött aratni, oszt avvót, hogy maj' én leszek a gyűtője*, tizenkét éves vótam. De hogy jártam! Elájútam a naptú. A ház előtt gyüttem észhő, behoztak a búzafődrű. Akkor oszt abba az esztendőbe nekem nem kellett gyűteni, csak a másik esztendőbe.

Tudom, nehéz vót a búza. Meg vót dőve, csupa rozsdá vót. Én oszt szedegettem, kapargattam, raktam kivíbe*. Nagyon nehéz vót, de nagyon nehéz. Egyszer oszt belevágtam a gamót* a kivíbe, megálltam, oszt aszontam apámnak: – No, hogyha az Isten ilyen nehezen adja a kenyeret, nekem nem kell, egye meg ő maga. Erre apám nem azt mondta, hogy jó' van, mennyé be, kisjányom, pihenjé, hanem éppen vót nála egy búzakötél, oszt addig ütött vele, még egy szál maradt a kezibe. Igen, mer hát csináni kellett. Sokan vótunk, édesapám nem győzött annyi gyereket. Munka nem vót, csak ezek az idénymunkák, oszt ha másnak nem, de a fejedagnak* meg kellett lenni.

A néném meg a szomszéd embernek vót a gyűtője. Oszt sokszor rítt ő is, mer hát aszatos* vót a búza, nagyon szúrta a kezünköt. Nénémnek még a kezibe is adták a kötelet, de csak lemaradt. Vót egy Fülöp Imre nevezetű ember, az aszonta nénémnek: – Ne ríj, picinyem, ülj ide a kereszt* tövibe, maj' szólunk. De nem ültünk le, a rendet csak felszedtük. Keresztelni meg maj' apámék kereszteltek.

Egyelés

Meg elmentek a jányok cukorrépat egyelni ide, Nagyállásra. Kilenc éves gyereket mán felvettek egy-két hónapra. Tizenhárom éves korunktú meg mán mentünk summásnak* széjjel a nagyvilágba. Még hazudtunk is, hogy öregebbek vagyunk, csak vegyenek fel – kellett a píz, oszt itthon nem vót lehetőség, amivel keressen az ember. Répat kapátunk, kukoricát kapátunk, egyeltünk, a csicskurát* vágtuk ki a gypen.

Vót olyan gazdatiszt, amék úgy a kezire vágott az embernek, mer véletlenül kivágtuk a répát. Hiába, megszaladt a kapa. Mikor ott vót előttünk, mán reszkedtünk. De azér csak jó vót. Kunhalmárú két zsák lisztet hoztam haza a családnak. Mikor oszt hazaértem, úgy köszöntem be édesanyámnak: – Dícsírtessék a Jézus Krisztus...⁴

Kenyérsütés

Régen a tizenöt éves jány mán sütötte a kenyeret. Sok kenyér kellett. No, szitálni a lisztet. De olyan szita vót akkor, hogy fél nap kellett a szitáláscho, nehéz vót szitáni – mint gyerek. Hát csak megszitátam, amit meg, amit meg nem, az ment úgy bele. Akkor oszt édesanyám: – No, kovászolni kanállal. Feküdt anyám az ágyba, tüdőbajos vót. De én mondtam, hogy nem bírom, kézzel verem fel. – No, dagasztani. Felkötteni Gábort, ketten csináljátok. Mikor elfáradtam, oszt anyám nem látta, nyujtóféval az órát meghajtottam, hogy mostmán eltelt az egy órahossza. Mer dagasztani egy órahosszáig kellett. – No, mostmán lefekhetsz, aszongya anyám. Mer csak éca lehetett kenyeret sütni, nappal nem értünk rá. – No, akkor felkelni fűteni. Kiszedni a paraszat, akkor elvinni a kútho éca, leönteni, nehogy feltámadjon... Be is tettem mind a négy kenyeret, oszt még nem viradt. Ki is szedtem. Hej, de nagyon jó kenyér vót az... Majd oszt édesanyám még azon a nyáron meg is halt.

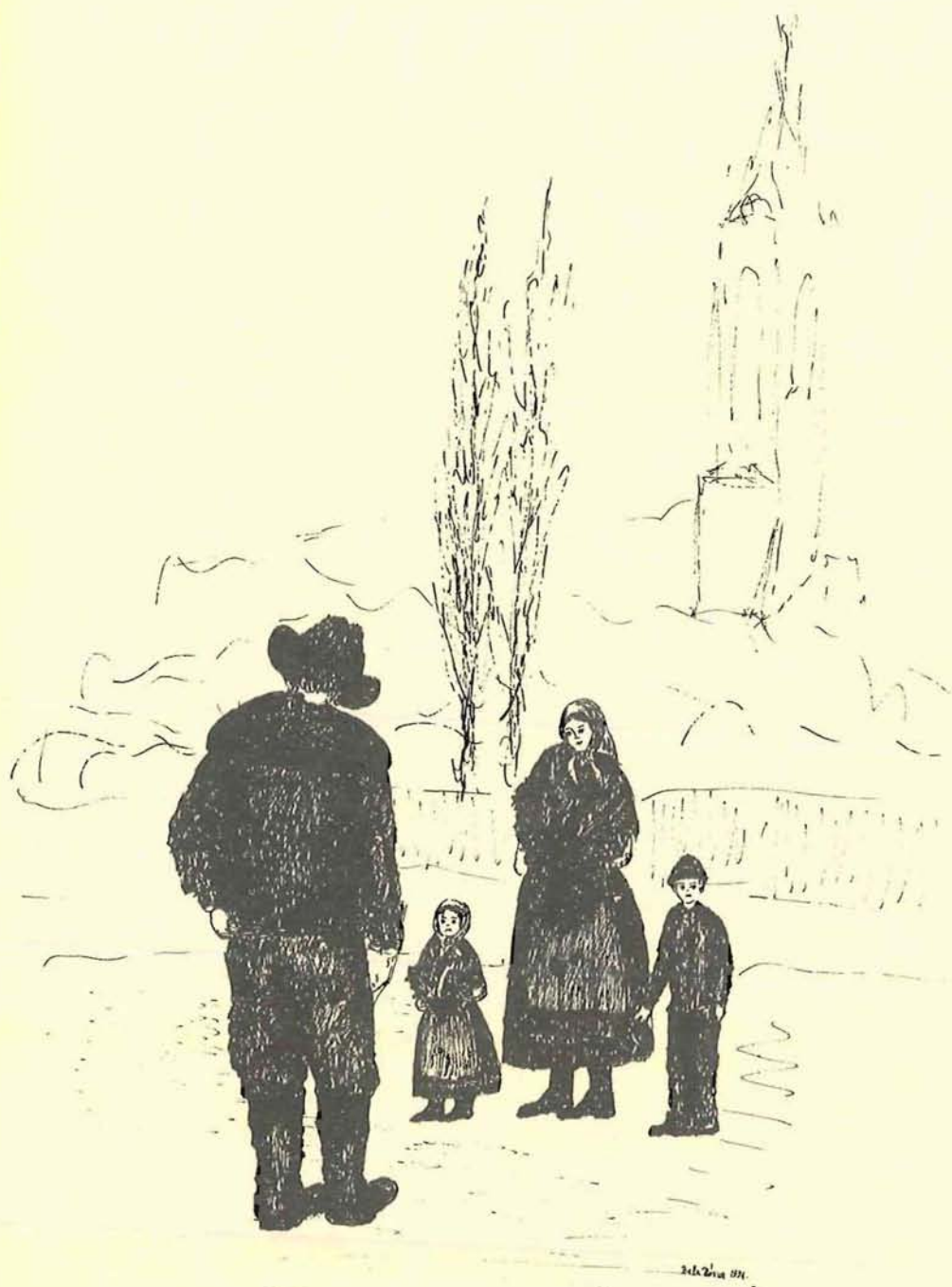
A jányok summásnak, a fiúk cselédnek* mentek. Nem vót fontos az iskola, mer nem lehetett fontos. András-napig szógátak*, akkor szabadtak. Akkor itt vót a karácsony, télen meg rossz vót az idő, nem nagyon vót lábbeli, márciusba meg mán menni kellett megint szógáni.

Én mikor hétéves vótam, mán a második gazdáná* vótam kondás*. Egy ing, egy gatyá, meg egy kakas vót a bérem. Pótlásnak adott a gazda egy kiscalambot. Kevés vót ez a bér nagyon, de addig se ettem otthon.

Cseléd

Mindég a piacon törtínt nekem a megfogadásom*. Kimentünk édesanyámmal a piactérre, akkor oszt édesanyám maga elé vett. Akkor odament a gazda valamék gyerekhö, akit kilsőre jónak tanát, oszt kérdezte az anyjátú: – Hallja, kend, ideadná nekem ezt a gyereket kondásnak? – Odaadom. – Mi bért kér érte? – Ennyit és ennyit. – Sok, nem enged belülle? Akkor a gazda is engedett, anyám is engedett, úgyhogy megvót az egyezés.

Az első gazdám nagyon fukar vót, akiné szógátam. Vártam a reggelit, vártam, de nem hozták. Olyan éhes vótam... a tehín meg olyan sze-

Cselédfogadás az endrődi piactéren

líd... Mondom, én kipróbálom. Aláguggoltam, megfogtam a csecsit, oszt nyeltem azt a jó meleg tejet. No, ezután én minden áldott reggel ezt csinátam. Nem vártam én mán semmire.

Engem elsőbbet egy tót fogadott meg. Ottan kondás vótam. Kivittek a szarvasi tanyára. Nem tudtam az útat figyelni, mer annyi helyen fordút. Idegen emberek vótak. Tótú beszétek, nevettek. Borsóleves vót főve sonkával. Oszt én elterveztem, hogy azt beszéték, hogy a sonkábu nekem nem adnak. Akkor kiszaladtam a szénakazal alá, oszt bebújtam. Kerestek soká, láttam a lábukot, mikor ott mentek el. Este oszt csak kibújtam, mer akkor mán kint még jobban fétem. Bizon, sokszor gondoltam, hogy jó lenne hazaszökni, de nem tudtam az útat. Minden két hétbe haza járhattam vóna, de olyan messze vót gyalog, hogy nem lehetett. Tizenkilenc kilométer. Anyám gyütt ki egy hónapba egyszer, hozott egy kis tésztát, megvarrta a ruhámot, oszt ment vissza. Elkísértem egy darabon. Rítam. Akkor aszongya anyám: – Bird ki, kisfiam, nagyon kell az a két mázsa búza is. Nyóc éves vótam.⁵

Olyan istállóba aludtam, ahun a disznók is ott vótak. A jászójba* aludtam. Écaka nem mertem felkelni. Akkor keltem fel, mikor a béres* kizavarta a disznókot. Este is a béres kísért be, hogy lefeküdjek. A béres is ott aludt, csak ő a marhák ódalán, meg neki vót priccse* is. Nekem az se vót, hanem szalma a jászójba, azon aludtam.

Az én gazdámék meg télen elmentek komázní, engem meg felzártak az istállópadlásra a nagy hidegbe, oszt akkor a széken morzsolni kellett a kukoricát. Minden este. Harmadik nap osztán mán délután összepakoltam a poggyászomot. Az épületnek a végén lecsapintó* vót, oszt a lecsapintórú kivittem a poprétot*, ledobtam, oszt leugrottam. Oszt hazamentem édesapámho. Reggel oszt gyütt a gazda: – Verd el, jó', Mihály, ezt a gyereket, oszt viszem vissza. Aszongya édesapám: – Nem-hogy vissza nem viszi, de vegye tudomású, hogy a gyereknek a bérít fizesse ki, amér így bánt vele. – Ő nem füzeti. Hunya István vót az albíró, annak adtuk perre. Mindent, az utósó fillérig, búzát, árpát, mindent, ami ki vót alkudva, meg kellett a gazdának füzetni. Mer, ugye, akkoriba egy tizenkétéves kanász két köből búzát, egy köből árpát, egy malacot, meg negyven koronát kapott. Majd oszt a másik évbe több vót a szerencsém a gazdával. Mikor meg mán béres lettem, akkor nagyon szép keresetem vót: öt mázsa búza, egy mázsa árpa, három mázsa kukorica, egy kocsi szalma, egy pár csizma, egy pár bakkancs, egy malac, harminc pengő – ez vót a keresetem Szent György naptú Andrásnapig.⁶

Pénz

Olyan nem vót, hogy a gyereknek píze lett vóna. Nem is követe-lődzött, tudta, hogy nincs. Ha esetleg kapott a keresztapjátú pár fillért, akkor jutott egy kis szentjánoskenyérre, de nem vótunk a cukorho se hozzászokva.

Mikor kijártuk az iskolát, oszt dógoztunk, akkor se vót pízünk. Minden keresetet odaadtunk éd'sanyámnak, a cselédkeresetet is. Kellett a családnak. Majd mikor mán nagyobbacska legínyek vótunk, aszonta édesapám: – Adok, fiam, píz, csak nagyon keveset. Akkor még éd'sanyám is dugott hozzá egy kicsit, akkor azér mán sokkal jobb vót. Azér édesapám tudta, hogy nahát, legínyek lettünk. Itt vót Kenyeres András bácsi kocsmáros a Nagy úcán*, ahun most Beláék laknak. Oda jártunk. Apám meg megmondta a kocsmárosnak, hogy öt pengőig adhat hitelt akarmékőnknek, ő azér felel. De többér nem. De én nem vettem igénybe soha, úgy tudom, a többi se. Pedig vótunk öten, legínyek . . . dehát nem vótunk mink csoze* kölkök!

A közösbe dógoztunk. Nem vót külön kassza soha senkinek. Nem vót az, hogy ez az én keresetem. Mindent haza. Engem oszt nagyon becsültek édesapámék a keresetemér. Nagyon nagyra becsültek. Úgy mondta édesapám: – Hallod, fiam, eredj el evvel a jányokkal summásnak, maj' te elirányítod őket. Géphö is én vittem őket.

Maj' mikor oszt no, nősz valamék, vagy férhö mén valamék, akkor mindenki annak keresett. Ha birtak, vettek tanyát a legínynek, ha nem birtak, akkor ment árendás* házba. Vagy megnősüt, oszt lakott, ahun eddig. Odahozta a felesígit is. Mink Juliskával a komrába aludtunk a zsákok közt. Enni kaptunk, oszt amit kerestünk, az mán a mienk vót. Hogy menné hamarabb menjen mindenki a dógára . . .

ISKOLA

Óvoda

Óvodába csak a módosabb, meg a falusi gyerekek jártak. A tanya-siak nem. Télen nem is vót baj, a kisgyerek is eltért a többi közt. Nyárba, akkor mán nehezebb vót. A nagyobb gyerekek elmentek cselédnek, ennek-annak, oszt az anyjuknak is csak dógozni kellett. István bácsiék is hogy jártak. István bácsi kihozta a felesígit kapáni a két kicsi gyerekkel. Egy teknyőbe csináltak nekik helyet a föld szélén. Oszt a nagyobbra vót bízva a kicsi, de az is öt éves vót. Akkor a nagyobb felvette, oszt leejtette a kisebbet. Eltört a hátgerince, púpos lett szegínke. Mikor arattak is

a fiatalasszonyok, kivitték a pólyást is, mer egyiknek is vót babája, másiknak is vót babája. Oszt mikor egy rendet levágtak, pakkba tették: – No, Ilonánk, eredj, szoptasd meg mind a kettőt. Mikor a másikkal végeztek: – No, Etel, most te eredj szoptatni. Nyárba is meg kellett fejni annak az asszonynak a tehenet, oszt maga vót a kisgyerekekkel. Hát miccsinájak? A derekára kötöttem egy kis kötelet, osztán kikötöttem a fáho. Mer odagyütt vóna a tehény alá, akkor meg agyonrúgja a tehény. Nem bánta, hozzá vót szokva. Mikor kapátunk, akkor is kikötöttem. Kivitem egy pokrócot, elteritettem, oszt akkor kikötöttem a fáho, oszt mentünk kapáni. Egyet fordútunk, akkor megnéztem. Vagy aludt, vagy ha nem, akkor megittattam, adtam neki egy falevelet vagy valamit, akkor mentünk megint.

Egy óvónő, száz gyerek... Köztük mindenféle: fehér galléros, jól öltözött, de sok a meztlábás, és egy hosszú gatyás fiú is akad az első sorban.

Nagyóvoda, 1914. Óvónő: Ujváry Margit

Iskola

Én Hunyán* jártam iskolába. Nem Hunya vót akkor még a neve, hanem Endrődszentlászló, meg Kondorostanya. De akkor még alig vót a templom körü ére meg ára egy-két ház. Posta vót. Tanácsháza se vót. Iskola meg vót három! Elsőbbet a Malom-házba* vót iskola meg a kössigtanyába*. Ott apám tanított. Gatyás* tanító vót. Pali bácsi, Szilágyi Pál.

Csak írni, olvasni, meg számolni tanított. Úgy vót, hogy az egyik nap úri tanító tanított, a másik nap a gatyás tanító. Az úri tanító két iskolába tanított, Baán Károly* (1. sz. tábl.). Majd azután az új iskolába jártunk Bencze tanító úr elé. Hat döllőre. Egy tanterembe kilencvennégyen vótunk⁷. Azér Bencze Józsefnének vót ideje mindent megmagyarázni, áldja meg a teremtő haló porába is. Az egyik kislefát kikarózták, a másik kislefát úgy hagyták. A kikarózott fa el vót keseredve, hogy neki csak egyenesen kell állni, a másik meg hajladozhat. Eltelt egy-két év. A kikarózott fa egyenes maradt, a hajladozó fa meg elgörbült, senkinek se kellett. Ezér kell iskolába járni. Vót úgy, hogy kétszáznyócvan gyerek járt Bencze tanító úr meg a felesége elé. Tanító úr elé az egy-kettő-három, Mariska néni elé a négy-öt-hat. Az új iskolába a falon vót ilyen vasbádóg, azon vót csap, abbú ihattunk. Ez nagy dolog vót, ilyet addig nem láttunk. Vak Péter bácsitú hordtuk bele a vizet. Bencze tanító úrék még vasárnap is foglalkoztak velünk. Minden hónap első vasárnapja a hittérítés napja vót. Tanító úrék hoztak egy ilyen hetven centi magos néger figurát, de nagyon szép vót, a háta megett egy fekete cidruskereszt vót, alatta sziklatömb, az vót a persely. Sárga kalapja vót a négernek. Akkor vinni kellett két fillért. Akkor imádkoztunk, oszt mikor vége vót az imának, akkor mindenki bedobta a píz, a néger meg mindenkinek meghajtotta a fejit. De olyan érdekes vót, hogy aki többet dobott, annak háromszor is meghajtotta a fejit.

Majd oszt elgyüttünk ide a Polyákhalomra* lakni. Ott meg nagyon messze vót az iskola. Setét vót, mikor indúni kellett, oszt megint setét lett, mire hazaértünk. Nagy sárba, vagy nagy hóba. Kifáradva. Mikor oszt hazaértünk, odaült egyikünkhö édesapám, másikunkho édesanyám, hogy a lecke le legyen írva. De mán minden bajunk vót, enni se tudtunk. Akkor oszt lefeküdtünk. Huszonkettőbe olyan tél vót, hogy úgy csináltak nekünk, gyerekeknek utat, hogy befogtak a szánkóba, egy nagy tönköt húztak maguk után, így oszt lett egy kis útocska. Oszt így mentünk mint gyerekek. Nem látszottunk ki a hó közül. Akkor összefogtak édesapámék, meg Szabó tanító úr. Kibéreltek egy istállót, oszt csináltak egy magániskolát. A gyerekeknek nem vót csak nagyon messze iskola, Szabó tanító úrnak meg nem vót állása. Az öreg Varnyúnak meg a Polyákhalmon vót egy nagy istállója, azt odaadta a gyerekeknek. Akkor a tanító úr, meg a szülők vittek oda fődét, a gyerekek eldögönyözték, töreket szórtak rá. Tettek bele egy nagy kályhát. Akkor Grósz fatelepes* píz nékű adott olyan öt centis vastag deszkákat, azokat rászegelték a szülők oszlopokra, azon ültünk. De sokszor belement a szálla a fenekünkbe! Télen meg vittünk csutkát, gallyat, avval fűtöttünk. Járt oda

vagy nyócvan gyerek. Nagyon jó tanító vót Szabó tanító úr, áldja meg az Isten még az emlékét is. Este meg olvasóköri vót, az emberek jártak oda.

A Kertekbe* először csak a Csáki-iskola vót. Jártunk vagy százan Csáki tanító úr elé. Olvasókönyv, földrajz, katekizmus, biblia, ezeket tanúttuk. Mindennap mást mondtunk. De nem vót előre megmondva, akkor mondta meg a tanító úr, hogy mánpedig ez lesz, vagy az lesz. Órák nem vótak akkor. Reggel elkezdttük, délután négy órakor fejeztük be a tanítást. Majd oszt megcsináták a kápolnási iskolát. Ez egy tanterembű állt, meg a kápolnábu, mer, ugye, oda járt ki misézni a pap. A kápolna le vót választva hermonika-ajtóval, vót benne egy rendes kis oltár, akkor meg szentképek a falon. Az egyik szentképrű vót egy legenda: mikor májusba vót ez a litánia,* akkor az egyik asszony látta, hogy a szentkép megmozdút. Az iskolaudvar közepin vót egy harang. Mikor meghalt valaki, azon húzták el a lélekváltságot*.

Uradalmi iskola

Nagylaposton uradalmi iskola vót. Oda csak azok járhattak, akiknek uradalomba dógozott az apja, vagy az anyja. Mer az magániskola vót. Ingyen kaptuk a könyvet, irkát*, ceruzát, mindent az uraság adott. Kemence vót az iskolába. Minden héten másik szülő fűttötte. Minket végig Dinya Regina tanított. Szigorú vót, de nagyon szerettük. Vót egy fiú, akinek nem vót jó esze teljesen, de úgy bántotta, hogy nem tudja megtanítani írni meg olvasni, hogy sokszor kiment az udvarra sírni a mi tanító nénink. Még visszagondolni is jó Dinya Regínára.

A faluba mán modernebb vót az élet az iskolába, járda vót! Akkor még nem jártak együtt a fiúk, meg a jányok, külön vót az iskola. Vót a polgári iskola a templom iránt. Először csak két tanterem vót, azután oszt Csernus* beépítette végig. Én Szebeni tanító úrho jártam, meg Palotai Feri bácsi elé. Feri bácsi Endrőd legjobb tanítója vót. Ő vót a legjobb nekem. Követeltek. Ahány hiba, annyi körmös. Szebeninek hat családja vót. Nem nagyon vótak megfűzetve, jószággal is kellett nekik foglalkozni. A polgáriba Koczás tanító úr vót az igazgató, meg történelmet tanított. Szép, magos ember vót. Kedves. Csókási, Jancsó, ezek legínyek vótak. Akkor még vót Zelezinyi Olga, meg vót egy német tanárunk, az sánta vót. Akkor tandíjat kellett fűzetni a polgáriba. Az elit család járt oda, meg a középosztály. A Bangó utca.

Én a Mirhón* jártam a Sifner-iskolába*. Orbók János vót a tanítóm, azután Orbók József. Oszt vót a Mirhón egy kocsmá. Mikor elmentek, valamék gyerek vót a felvigyázó. Akit az felírt a táblára, azt a tanító elnás-

págot, mikor visszagyűtt. Orbóknak hat családja vót. A Mirhón tanított egy időbe Hunya Lajos is. Egy százkilencven centi magos, százharminc kilós ember, rettegtünk, ha csak ránk nézett. Ott tanított még egy időbe Dinya Ica néni is. Az olyan jó vót, mikor leült mellénk, mer nagyon jó szaga vót. Még most is, ha jó illatot érzek, ő jut az eszembe. Pipereszappan vót, de mink azt akkor még nem ösmertük.

A szarvasvégi iskola* az én időmbe még zsendelyes vót. Két tantedrem, négy osztály. Kettőbe tanított Klinghammer tanító. Nagyon poros vót az udvar – annyi vót a gyerek, a fű nem maradt meg. Rübli tanító is ott tanított, az iskolaudvarba lakott.

A gyerekeknek tizenkét éves koráig kötelező lett vóna járni. Kűdték is anyámnak a kössígházátú a figyelmeztetést, dehát nem tudott micsináni. Édesapám meghalt a háborúba, anyám ment dógozni, engem meg kivett az iskolábú. A kicsikre vigyáztam, meg otthon vót a jószág, azt elvégeztem. Mikor elértem azt az időt, akkor meg mentem summásnak. Így osztán négy osztályt végeztem.

Én meg vizsgán tán sose vótam. Esetleg a második osztályba tudtam belelépni. Az vót a helyzet, hogy András-napig szógátam, télbe meg hun cipő nem vót, hun ruha nem vót, hun a másiknak kellett, oszt akkor én lemaradtam.

Én Hunya Jóskaého jártam vóna iskolába. Cselédnek vótam szerződve, oszt csak szombaton délelőtt mehettem el, mikor elvégeztem a jószágot. Akkor néha mondogatta Hunya Jóska, hogy ez a gyerek pedig tudna tanúni, de én többet iskolába nem mentem. Béres lettem, nagykovács, ez vót a lecke. Ha nem jó' vigyáztunk a jószágra, szépen elverték a gyereket a korbáccsal, meg a kancsikával.

De bent a faluba se jártak a gyerekek rendesen iskolába. Mikor kikelt a liba tavaszkor, akkor mán nem mentünk. Őszkor meg csak akkor mentünk fel, mikor beesőzött az idő, hogy mán nem lehetett a jószágot legeltetni. De nem úgy vót ám télbe se, hogy no, ennek a jánnak tanúni kell, nem. Fonni kellett a csepűt. Az öregebb jánnak meg a rokán a kendert. Szóttünk, csőrültünk,* oda vótunk fogva.

Iskolai felszerelés

A bakó vászonyacskóbú vót, szövött anyagbú. Gatyamadzag vót rákötve. Mikor gyűttünk haza az iskolábú, nagyokot ütöttünk egymásra, kiszakadt az acskó, a palatábla meg kettétört. No, ebbú nagy baj lett, mer nem nagyon vót píz másikra, hogy vegyenek. Vót, akinek elnyótt kabát hátújábú csinátak tarisznyát. Az én apám nekem csinát olyat, hogy lécdarabokra csizmaszárat rászögelt. Vót neki hajtókája is, hogy ne

essen bele az eső. Szíj vót rászögelve, oszt a hátamon hordtam. Nagyon szép vót. Vót, akinek drótbú vót a táskája, vót füle, oszt fogta.

Igencsak vót mindenkinek palatáblája, annak vót kockás meg vonalas ódala, arra írtunk palavesszővel. Füzetünk nem vót. Olvasókönyv vót, nyelvtan, hittan, földrajz. Akkor vót számológép száz golyóval, ezt vitte mindennap, ha vót neki. Akkor vót még toktartó*. Az olyan vót, hogy tizenkét centi hosszú, két-három centi magos fadoboz, tolós vót a teteje. Ebbe minden belefért. Egy ceruzát három-négy fele vágtunk, avval írtunk. Akkor minden két gyerek előtt vót a padba tintásüveg, olyan sülyesztett, abba mártogattuk a tollat.

Reggel menni kellett a templomba az iskolábú. Reggel fél nyolcra kellett menni az iskolába, onnat csapatostú mentünk a Nagy utcán végig a templomba, a tanító néni vezetett bennünköt két sorjával. Mikor oda értünk, vót egy félórás mise, el kellett mondani: hiszek egy Istenbe, hiszek egy hazába, hiszek Magyarország feltámadásába. Vót a templomba egy öregember, a bakter. Bot vót nála, oszt amék gyerek rossz vót, kopp, egyet a fejire ütött.

Tanórák

Reggel nyóc órátú tizenkét óráig vótunk iskolába, ebbe vót egy kis szünet. Akkor haza kellett gyünni, megebédeltünk, akkor vissza megint két órára.

Írás, olvasás, számolás, katakizmus. Endrődön maj' mindenki katolikus vót. De ha nem vót katolikus, az is ott vót velünk.

Reggel elmondtuk a Hiszekegyet, azután az egyszerűgyet. Danótuk:

Egy -szer egy: egy, két-szer egy: ket-tő...

Kísűbbet vót földrajz, történelem, természettan, számtan-mértan, helyesírás, magyar irodalom, hittan, gazdaságtan, de inkább csak a jobb-módú gyerekeknek. Mikor letőtöttük az évet, levizgáztunk. Vót vizgabizottság, az iskolaszék küdte, két személy. Tábláná kellett felelni a többi előtt. A számolás vót a legfőbb tantárgy, azután a történelem, meg az olvasás. Minden héten vót két órahossza hittan, ezt a plébános tartotta. Most is tudom: Jákobnak tizenkét fia vót: Ruben, Simon, Lévi, Juda, Izakhel, Zabolon, Dan, Neftei, Gáb, Ázel, József, Benjámin.

Ezt is a hittan órán tanítottuk:

Mestereknek mestere

(Vallásos témájú iskolai ének)

1.: Kérdés:

Mestereknek mestere, mondd meg, mi az egy?

Felelet:

Egy az Isten, az Úristen, aki él fölöttünk, mindörökké ammen.

2. Kérdés:

Mestereknek mestere, mondd meg, mi a kettő?

Felelet:

Kettő Mózes táblája, egy az Isten, az Úristen, aki él fölöttünk, mindörökké ammen.

3. Kérdés:

Mestereknek mestere, mondd meg, mi a három?

Felelet:

Három isteni személy, kettő Mózes táblája, egy az Isten, az Úristen, aki él fölöttünk, mindörökké ammen.

Igy tovább egyesével tizenkettőig.

Az utolsó versszak szövege:

12. Kérdés:

Mestereknek mestere, mondd meg, mi a tizenkettő?

Felelet:

Tizenkét apostolok,
tizenegy pártiárka,
tíz parancsolatok,
kilenc angyali karok,
nyolc boldogság,
hét a szentség,
hat kánai vödör,
öt árpakenyér,
négy evangélista,
három isteni személy,
kettő Mózes táblája,
egy az Isten, az Úristen, aki él fölöttünk, mindörökké ammen.

1. kérdés: 1. felelet:

Mestereknek mestere, mondd meg, mi az egy? Egy az Isten, az Uristen,

2. kérdés:

aki él fölöttünk mindörökké amen. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a kettő?

2. felelet:

Kettő Mózes táblája. Egy az Isten, az Uristen, aki él fölöttünk,

3. kérdés: 3. felelet:

mindörökké amen. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a három? Három isteni személy.

kettő Mózes táblája, egy az Isten, az Uristen, aki él fölöttünk,

mindörökké amen.

Vót kert is az iskolának. Akkor annak a tanító bácsinak vót tehene is. Mink húztuk ki a szénát a szalmakazalbé, oszt vittük be a tehénnek. A tanító bácsi meg vette a vállára a kaszát, oszt kaszált. Minden gyereknek vót veteményfődjé, kinek lett szebb, arra osztályoztak. Majd mikor elgyütt a tavasz, a búzafődrű kellett kiszedni csutkatövet. Osztán kimentünk. Az egész iskola. Örütünk neki borzasztó, hogy megyünk kirándúni.

A hat elemi után vót ismétlő iskola, kétszer egy héten. Oda mán nem nagyon jártunk, más dógunk vót.

Endrődön vót inasiskola a mostani nagylány iskola helyin. Az erélyesebb tanítók tanítottak benne, meg Csernus. Vót Csernusnak egy gyökérbű font botja, én erre a botra nagyon emlékszek.

Levente

A levente meg olyan vót, hogy mikor a tizenkét évet betötötte, akkor jární kellett a fiúgyereknek minden vasárnap leventébe. Ez odáig kellett, még be nem sorozták. Ez vót a tanyán a levente. Bent a faluba Szent Alajos cserkészcsapat vót. Aki polgárista vót, az maj' mindenki cserkész is vót. Kirándulni jártunk, tettük a próbákot, énekeltünk.

Mentünk tornázni a ligetbe, oszt akkor fűjták a cserkészek a kürtöt, oszt arra léptünk. Sötétkík szoknya, meg fehér matrőzblúz vót, ebbe tornáztunk, az egész iskola, úgy gyütt a szabó mértéket venni.

Továbbtanulás

A hat elemi után a fiúgyerekből sokan inasnak mentek. Kevés vót a föld. Édesapámnak hetven-nyócvan hold földje vót ugyan, de ez nyóc fele ment. Osztán nagyon jó' kellett azon gazdálkodni, hogy jusson is, maradjon is. Amellé kellett egy szakma, asztalos, hentes, kovács. Én hentes lettem.

Én még inasnak se mehettem. Mikor befejeztem az iskolát, akkoriba hirdették Endrődön a szövetkezeti malomba, hogy két inast felvesznek. Mondom édesapámnak, hogy oda szeretnék jelentkezni. Fiam, oda füzetni kell. Evvel befejeződött. Így oszt elment a kedvem ettű a szakmátű.

Én meg azér lettem szabó, mer édesapám így állapította meg annak idejin. – Fiam, nálunk a háborúba a szabóknak vót a legjobb, mer azok jó helyen dógoztak. Fűtött, tiszta helyen, hát neked is szabónak kell lenni. Így oszt szabó lettem.

Engem nagyon akart taníttatni a tanító néni. Mondta jobbrú is, balrú is anyáméknak. Hogy a postáskisasszony kiöregedett, menjek tanúni, oszt akkor oda tesznek. De azt mondta édesanyám, én nem nevelek kisasszont, nem adom. Meg a többi testvérem mit mondott vóna... Kijártam a hat osztályt, utána fogtam a kapát.

*Tanyai iskolai kép. Ugar, 1937.
A képen az ugarai lányokat látjuk felejtethetlen tanítójukkal:
Paróczai Gergellyel.*

Vilmosunk végett is üzent a tanító úr, hogy eztet járassa édesapám. De nem vót rávaló. Akkor Csernus apátúr a kezibe vette, oszt kitaníttatta Szolnokra járt fémipari iskolába. Onnan a Ganz-gyárba szerette vóna apát úr, de nem vót felvétel. Akkor elment a Láng gépgyárba, sajátmagát taníttatta tovább. Most gépészmérnök.

Mikor az én öcsém kijárta a polgárit, elment Szeghalomra gimnáziumba. Abba az időbe is nagyon sokba kerűt a taníttatás. Egy tehínnék az ára kellett, mikor felment, azon felű meg minden hónapba három mázsa búzának az árát kellett küdeni. De úgy, hogy másodikára bent legyen, mer másképp harmadikára a gyerek mán itthon vót. Megmondta édesanyám érthetően: – Fiaim, tikteket nem vót módunkba . . . ez meg nem való parasztnak, ez vagy ablakosnak való, vagy tanúni, mer nem áll a kezire a munka.

Regina néném Szarvason tanút. Neki meg úgy hordtuk be a hátunkon a kommenciót* gyalog. Félúton elvittük édesanyámnak, akkor oszt ő vitte tovább. Lisztet, levestésztát, babot, mákot, tiszta ruhát. Akkor még a kosztnak valót vinni kellett.

Én Nagyváradra kerűtem polgáriba a Szent Vince Irgalmas Nővérek iskolájába. Hunya Irma is ott járt. Báró Apor Vilmos* vót a hitoktatóm.

Hát . . . rosszak vótunk mink is. Emlíkszek, az a Homoki-ház* valamikor nádas ház vót. Oszt mindszentkor – mint gyerek – szedtük össze a gyertyát a temetőbű, oszt vittük a falun végig. Beletettük a tőkbe, ijesztgettük vele a népeket, mer még szemit is csinátunk. Oszt bizony maj' nem meggyújtottuk azt a kis rossz nádas házat. Másnap osztán gyűtt a csendőr: – Na, ki vót az? Oszt jó' elkent bennünköt. A csendőrök könnyen lekentek egy-két pofont, erre számítani kellett . . .

Akkor tudom, borzasztó szerettünk madárra vadászni. Egyszer a mirhói iskolának az egísz cseréprendszerit átmozgattuk verébtojásér. Laci öcsém meg felállt a kímíny tetejire, mint egy gólya.

De nagyapámék is rosszak vótak. Ő mesélte el a tavaszi kiverést. Ahun most van a Domszög, ott vót egy iskola, meg ott vót a komp is, ami a Körözsön vitte át az embert-állatot. A falubeliek ott akarták a birkákat a Kistréte* kihajtani át a kompon. Hát – elindútak az emberek reggel a birkákkal. Minden háztú két-három birka. De a gyerekek is akkor gyűttek az iskolába. Osztán még palló* vót a járda, az árkon keresztű meg pallóhíd. Oszt minden pallóhíd előtt nagyon bégettek a birkák, mer féltek. No, erre a gyerekek is. Két utcával érőbb mán vagy tizenöt gyerek bégetett, ahogy a torkán kifért. A moziná összeértek a gyomavégiek a szarvasvégiekkel*, akkor mán vótak vagy negyvenen, az mind bége-

tett. Mire az iskola elé értek, vagy százan bégettek, úgyhogy a birkák csak álltak, nem mertek átmenni a kompon. De akkor már várta a gyerekeket Szebeni tanító úr a nádpácával: – Bedőni! Tízesevel! Úgyhogy megemlegették az endrődi gyerekek a tavaszi kiverést.

Iskolai büntetések

Kaptunk még az iskolába tenyerest, meg fenekest. De kellett az! Most is aszondom, hogy jó' tették, nem haragbú vót az! Oszt azér megtanútuk a becsületet. Hát ha mink egyszer is betörtünk vóna valahova, tán agyon is ütöttek vóna bennünköt . . . nem az a világ vót akkor. A tenyeres meg a fenekes nagyon különböző vót. – Tartsad a tenyered, akkor mind a kettőt oda kellett tartani felfele tenyérrrel, a tanító úr meg belecsapott ötöt-tízet, mikor milyen nagy vót a bűnünk. Én a fenekest jobban szerettem. Vót dobogó, arra ráfeküdt a gyerek, le a nadrágot, oszt úgy gatyára a nádpácával. A gyerek meg jó nagyokot ordított: – Jaj, jaj tanító úr . . . Akkor oszt a nádpácát kicserétük rendes pácára, mer az mingyá eltört. A mi tanítónknak olyan pácája vót, hogy csak ült a tanító a katedrán, oszt az utolsó padig is elért vele. Akkor ráütött a gyerekre: – Csendbe legyé, Samu! Mit is csinát vóna száz meg százötven gyerekkel . . . Az én tanítónak az vót a szava járása: – Disznó peli perda pióca gyalázatos dögei! Sóztlak, paprikáztlak, azután jó leszel sótartónak!

A jányok inkább csak tenyerest kaptak. Meg a szoknyán keresztű, ez vót az ülepelés. Tízpercbe oszt kérdezgettük egymást: – Te hanyat kaptá? – Ötöt . . . akkor oszt megbeszétük, hogy igazságos vót, vagy nem vót igazságos.

A fiúk meg olyat csinátak, hogy ha sok fenekes vót kilátásba, akkor öt gombér beállt az egyik a másik helyett. De ez veszélyes vót, ügyeskedni kellett, mer ha észrevette a tanító úr, akkor mind a kettő kapott.

ÜNNEPEK*

A mi gyerekkorunkban az ünnep az ünnep vót, akkor nem dógoztunk semmit. Nehezen vártuk, de meg is tartottuk. A vasárnap, az is ünnep vót. Minden vasárnapot megtartottunk. Akarmit dógoztunk, szombaton délvel kifogott bennünköt édesapám: – Gyerünk, fiaim, haza. Mosakodni, tisztálkodni, hónap templomba. Édesapám meghallgatta a publikációt*, megtudakolta a híreket a faluba, mink jácottunk egy kicsit, elmentünk a moziba, akkor osztán hetfün hajnalba: – No, gyerünk a munkába.

Betlehem

Névnap, születésnap – ez csak a felnőtteknek vót. Nekünk a legnagyobb ünnep a karácsony vót, meg a húsvét.

Adventba* mentünk a hajnali misére kislámpával. A tanító úr összeszedte, akik a tanyáru akartak gyünni. Ott gyülekeztünk az iskola udvarán, akkor oszt gyüttünk befele a faluba a sok kislámpával. Folyt a templom faláru a víz, annyin vótunk. Nyitva kellett hagyni az ajtóját. Karácsonra szülém sütött-főzött. Vót ott minden! Mindenki annyit evett, amennyit akart. Ajándék nem vót, a karácsony vót az ajándék. Kiszülőd-tünk a betlehemre*. Édesapám faragta a jászajt, a Kisjézust, szülém az angyalnak csináta a ruhát, bunda kellett, csillag kellett a háromkirályoknak. Akkor oszt elindútunk. Összejártuk Endrőd határát: Nagylapos, Rigalyos, Csejt, Varnyas, Bala, Udvarnok* – ezek karikába vannak – mindenüve elmentünk. Oszt énekeltünk szépen.

Három nap mentünk, bandába. Én nem az öcséjeimmel mentem. Ők is hárman mentek, de én azokkal nem mentem. Az én öcsém angyal

Iskolai betlehemes játék 1904-ből. Szépek a hosszú hajú kislányok, az értelmes arcú fiúk, mutatósak a jelmezek, gondos a beállítás. Nem látjuk a képen az igazi főszereplőt: a Tanítót, aki mindezt létrehozta.

vót, fehér ruhába, de nagyon rossz vót. Utójára úgy összeveszett a többivel, hogy az angyal agyon akarta verni a piszkafával amazokat. Mink nem, mink vittük a csillagot is, fejünkbe a csákó, kezünkbe a bot, mentünk a kifordított bekecsbe*.

Jártunk újévet köszönteni is. Vót egy hosszú versem, úgy kezdődött:

– Boldog új esztendőt adjon a Jóisten,

örömet és áldást mindnyájuknak itten . . . – evvel a verssel elmentem mindenüve. Fenákelékná kaptam öt vagy hat narancsot, énnekem az olyan boldogság vót . . .

Aprószenetek

Akkor, ugye, együtt az aprószenetek*. Hú . . . kifiguráztak bennünket édesanyámék. Elküldött bennünket – mondjuk – Károly bácsiho édesanyám. – Károly bácsi, adjon mán egy kis tormát! Károly bácsi, szegíny, elfelejtette az aprószeneteket, vette felfele a tormát a fődbű. Hazavittük, akkor édesanyám mán küdött is visszafele bennünket: – Aszonta édesanyám, ez nem jó torma, nem elég erős, másforma torma kell. Akkor oszt észbe kapott Károly bácsi, hogy ezeket el kell verni, mer máma aprószenetek van. Akkor oszt fűzfavesszővel: – Ez elég erős, ez a torma??

Igencsak vágta maj’ minden házná. Akkor oszt elővettük a rozsdás tepsit, a rossz villákat, rossz kanalakot, mentünk disznótort köszönteni. Mondtuk a verset:

– Úgy hallottuk, disznót öltek,
három szál kolbászt tótöttek,
én fogtam a fülit-farkát,
nekem is egy darab kolbászt.

Akkor vót, ahun oszt adtak egy kis kolbászt, de vót úgy is, hogy elzavartak bennünket, oszt a hóba de megfürdettek! Akkor óvatosan visszamentünk, oszt a kemencébű kiloptuk a kolbászt. Hát, ugye, mér nem vigyáztak jobban . . .

Akkoriba még jártunk farsangolni is, a rokonok. Beszégettek, sütötték a fánkot. Vót a szalagos fánk, a bíbiláb. Édesanyámék felsorolták a rokonságot, a termést, meg hogy kinek mi a baja, mink meg, gyerekek, kimentünk csapatostú jácáni. Ha meg erős tél vót, akkor édesanyámék nem vittek bennünket. Ez is nagyon jó vót, ugye, csak szabadabbak vótunk.

Húsvét

Akkor, ugye, mán itt vót a húsvét. Mentünk a kiskaskával, húsvét előtt, jányok, le-fel, oszt minden utcaajtó előtt elmondtuk:

Mikor én iskolába jártam, egy csepp tintát cseppentettem a fehér ruhámra,
a cipőm orrára. Navarina, navarina, cservena pitty!

Akkor sok helyt kaptunk egy-két tojást. Mink, gyerekek mán akkoriba nem nagyon tudtunk aludni, mer azon gondolkoztunk, hogy csak mán virradna... Egy kétdecis üveg vót, abba szagos szappannak a leve vót szépen átszűrve, lekötve gyóccsal. Azt a gyócsot kiszurkáltuk, oszt mentünk egyik sorrú le, a másikra fel. Mán mikor nagyobbak vótosगतunk, akkor mán nem mentünk mindenüve, csak ahova a szívünk húzott.

Első áldozás

A pünkösöd kétnapos ünnep vót. Ilyen tájba vót az első áldozás is. Úgy harmadikos korunkra mán megtanútuk a bibliát, a katekizmust, a gyónást, meg a lelkiismeret-vizsgálatot. A bűneinket a tízparancsolat szerint kellett felsorolni. Áldozó csütörtökön voltunk első áldozók, előtte való nap meg el kellett menni gyónni... Felírtuk a papírra a bűnünket: nem imádkoztam, csúfalkodtam, nem fogadtam szót... Öcsi, az enyim, elment gyónni. De szalad vissza. – Mi bajod van, kisfiam? – Édesmama, itthon hagytam a bűnöm... Akkor oszt másnap mentünk áldozni. A kislányok fehér ruhába, koszorú a fejünkön, kis fátyol, fehér gyertya a kezünkbe, át vót kötve szalaggal. A fiúkon sötét-kék nadrág, fehér ing, fehér zokni, lakkcipő, ha vót. A mise végén a gyerekek megáldoztak, akkor kimentek a templomkertbe, ott meg vót terítve, kaptunk kávé, meg kalácsot, utána mindenki kapott egy szentképet.

A bérmálásho mán tizennégy évesnek kellett lenni. Akkor kigyűtt a püspök Váradrú. Magyar ruhás lovasbandérium* ment elejbe. Akkor a püspök rátette a gyerek fejire a kezit: – Én téged megerősítelek a hitedben. Akkor a keresztanyánktú kaptunk valamit.

BETEGSÉGEK ÉS GYÓGYÍTÁSUK

Sok gyerek született régen, de sok meg is halt. Mikor mán elérte azt a két-három évet, akkor lehetett csak bízni hozzá, de addig maj' minden második gyerek meghalt. (2. sz. tábl.) Orvosho csak akkor vitték, mikor mán nem nagyon lehetett rajta segíteni. Kórház? Ahho meg fődet kellett vóna eladni, akinek vót. Úgyhogy inkább csak házilag gyógyították a gyerekeket.

Éhbetegség

De a tudatlanság is nagy baj vót. Néném, mikor kicsi baba vót, éhbeteg vót. Nem vót annyi eszük a népeknek, hogy éhes a gyerek, kevés neki a tej, amit szopik. Hanem aszonták anyámnak, hogy lopjon mosogatórongyot, oszt azt kell a gyerekeknek a feje alá tenni. Nohát anyu ellopta annak a mosogatóját, aki ezt javasolta. De mér nem aludt a néném? Mer éhes vót. Én ötödik vótam anyámnak, de én is éhbeteg vótam. Hogy februárba születtem, májusba vittek ótani, akkor mán vót ótás. De be vótam fáslizva, nem lehetett megfogni, mer csak a bőröm, meg a csontom vót. Kovács* doktor, mikor meglátott, aszongya: – Jaj, micsinátá, hát ez a gyerek éhbeteg! – Hát szoptatom én! – No, ennek a gyerekeknek, mikor hazamégy, rögtön tehíntejet aggyá! Akkor kezdett el nekem anyám tejet adni, oszt akkor kezdtem el megmaradni.

Mákhaj

Mikor meg nem aludt a kisgyerek, akkor mákhajat főztek neki. Apróra összetörték, akkor egy kis edénybe megforralták, nagyon szép aransárga vize lett neki. Pici cukrot tettek bele, abbú adtak a gyerekeknek egy kávéskanállal. Az anyja megjárhatta a falut, aludt a gyerek. De ez veszélyes dolog vót, akar örökre is elaludt a gyerek, ha véletlenül sokat adtak neki. Édesapám nagyon tiltotta: – Meg ne tudjam, hogy mákhajat adsz a gyerekeknek!

Szemmelverés

Mikor olyan jól körünézegette valaki azt a gyereket, akkor az anyja az alsószoknyájával gyorsan megtűrögette a kis arcát, meg a kis szemit is, hogy tudjon pihenni az a gyerek. Vót, aki mán előre tüdőgette. Szemmelverés ellen jó vót az is, mikor ólmot öntöttek a kúcslyukon. Az ólom olyanra gurút ki, amilyen a megrontó vót. Vót, ahun az ajtó sarkára öntöttek hat kanál vizet, vót, aki a babának a kis testit mosta végig a hat kanál vízzel.

Ólomöntés

Ha a kisgyerek écaja felijedt, akkor megint ólmot öntöttek a feje felett, hogy mégis, mitű ijedt meg. – No akkor, aszongya nagymama, gyertek ide, maj' mostan ólmot öntünk. No, akkor meggyútottuk a gyertyát, akkor alaméniumkanálba betett egy kicsike kis ólmot. Akkor azt elolvasztotta ottan a gyertyaláng felett, de mán a másik kezibe ott vót neki a hideg víz a pohárral. És akkor, mikor az ólom elolvadt, hirtelen a vízbe beleöntötte, akkor az megaludt, és akkor azt mondta nagymama: – Nézzétek csak, gyerekek, hát a kakastú ijedt meg, ez teljesen kakast ábrázol. Kimutatta az ólom. Mink annyira néztük, gyerekek. Hát... mondjuk, mutatott valamit, de én soha nem tudtam kinézni, hogy kakast ábrázol, vagy éppen kutyt. De azér vót abba valami.

Fülfájás

Ha a kisgyereknek fáj a füle, akkor Szent Fülöp-napi* vajat kellett belecsepegtetni a fülibe, amit akkor nap köpültek, meg sütöttek ki. A fülre jó vót még a kőrózsa* is. Nádas tetők vótak, azon könnyen megtermett a kőrózsa, meg vót az istállónak lecsapítója is. Négy-öt levelet kinyomott kiskanálba édesanyám, azt gyertya felett lanyhosra* melegítette, oszt a fülünkbe csepegtette. Osztán háromszor kellett mondani: – Fülfű csordú, fülem gyógyú.

Lábfájás

Mikor a kisgyereknek fáj a lába, akkor bekötötték a kisszék lábát keresztbe, hogy gyógyújon meg a gyerek lába. A rándulást olomecetes ruhával gyógyították. Vagy úgy, hogy a pisit meg az agyagot összekevertük, ruhába tettük, bekötöttük vele a kezét, vagy a lábat. Ez megdunszoltta. Vót hatása. Mikor nekem ki vót fújva a lábom, de úgy, hogy folyt belül a vér, azt is pisivel gyógyítottuk. Ahogy hideg lett, adott rám a gazda egy férfikabátot, de csak mezítláb vótam. Osztán vót a szomszédba egy öreg néni, az akkor bekente tejfellel, akkor aszonta: – Eredj, jányom, pisild le! Reggelre meggyógyult. Ha meg elvágtuk a kezünköt, vagy a lábunkot, akkor püffeteg-gombát* raktunk rá. Szedtünk a csordagyepen püffeteg-gombát, oszt annak a porával beszórtuk. A meleg libaszar is jó vót a sebre. Mikor lerúgtuk a körmünköt, akkor egy kis port szórtunk rá, megnyálaztuk, mentünk tovább. Mikor nekem seb vót a kezemen, egy tudós asszony keresett egy békát, rárakta. Pedig ordítottam. Édesanyám oszt nem tűrte, levette mingyá, mikor hazaértünk.

Hólyag

Mikor gyerekek vótunk, vót, hogy hólyag lett a nyelvünkön. Akkor kimentünk nagyanyámmal a katlan elé, oszt mondtuk: – Finkő nyótt a nyelvemen. – Hakő? – kérdi nagyanyám. – Makő, mondom én. Akkor nagyanyám: – Olyan legyen, mint a Borcsa nénéd feneke. Erre én: – Pfü, pfü, pfü, inkább kiköpöm. Majd oszt aztán elmúlt a hólyag.

Tyúksegg

Sok tyúksegg* is vót a kezünkön. Az olyan, mint a rózsa: szétnyílik a közepe. Kiszedegették, mer gyükerei vótak. Előtte meg tejfellel puhították. Meg azt kellett vele csinálni, hogy mikor csurog az ereszet, akkor le kell mosni. Kitartani a kezét visszajárú, oszt mondani kell: kilenc, nyóc, hét... egy.

Szemölcs

A szemölcsné más vót a helyzet. Azt szalonabörrel körű kellett keríteni, újholdkor kimenni az eresz alá. Keresztet vetni rá: – Atyának, fiúnak... akkor visszafele. Akkor megfogni, oszt háromszor mondani: – Amit látok, újújon, amit fogok, elmújon, új hold, új király, az én szívem téged áld.

Árpa

Sokszor vót árpa* is a szemünkön. Olyankor nagyanyám élesztőt adott rá. Meg énekeltük: – Szemem, szemem pillája, Boldogasszony szilvája, aki beleejtette, az vegye ki belülle. Dinya nagyapámmal meg úgy mondtuk: – Árpa van a szememen. Ő meg – Hazudsz! Ezt háromszor kellett mondani, ettű is elmúlt, úgy mondta nagyapám. Liszka Bözse néninek az anyja gyógyító asszony vót. Osztán az egyik bátyámnak árpa vót a szemin. Ráolvasott valamit, akkor az ablak izzadságával kellett mosogatni két-három napon átal, és akkor mondani az imádságot.

Kelés

A kilíst* meg leolvastuk* a fődre, mikor vót a kezünkön. Meg kellett keresztelni a nevetlen* újunkkal, akkor kilenctű lefele kellett olvasni, akkor rá kellett keresztelni a fődre, akkor megint olvasni. Édesapám, az nem cifrázta, az ösmerte az apróbojtorjánt. Összetörte, zsírral összekeverte, rátette a kilísre. Ez oszt összeszította, meggyűlesztette. Oszt akkor elmúlt. Vót, aki tejfelt, nyers krumplit tett rá. A nyers tészta is

nagyon jó vót. A liszt összekavaródott vízzel, egy kis szappanyt is vakartak bele, tiszta gyócsba tették, rá a sebre. Fájt alatta, de kiszította. A nővéremnek a nyakán olyan kilísek vótak, hogy az orvos lemondott rulla. Nagyon sajnáta édesanyám, mer a legnagyobb jánya vót, tizennyóc éves, oszt mán meg is sántút. Akkor oszt lenmagot meg kukoricakását főzött össze, oszt azt rakta a nyakára. Meg is maradt Francink, most nyócvan éves. Édesanyám kifakasztotta a kilíseket.

Pokóvar

Nagyapám meg hogy gyógyította meg a pokóvarat* a térgyin? Szét-hasított az üstökével* egy békát, oszt rátette. Hát, még pislogott, de rákötötte. Nagyon sok gyereknek vót pokóvar a lábán. Mer abba az időszakba mezítláb járt a gyerek. Oszt, ugye, pondró*, szög, pizok belement, oszt elmérgesedett. De ha vérmérgezés lett belülle, azon semmi nem segített.

Ótvar

Ótvaros is vót sok gyereknek a feje, olyan csúnya vót némék. Először lesömörösödött, akkor oszt levarasodott. Akkor levágták a gyerek haját tövig, bekenték olyan fekete zsírral, bebújtatták a lanyhos kemencébe. Az oszt beitta magát a bőrbe. A Kertekbe meg liliummal kenték be az ótvaros gyerek fejit.

Tetű

Meg a tetyű*! Pedig borzasztó fűsűt bennünköt édesanyám a sűrűfűsűvel. Akkor sok tetyűs gyerek vót. Akkor oszt petróval bekente édesanyám a fejünköt úgy, hogy maj' megháborodtunk. Lekötötte szorosan kendővel, oszt úgy pusztút el a tetyű. Azokat a nagy tetvetlenítéseket a járványkórházba* csináták. A kössíg adott mindent, ruhát is. Szép fehér gatyát, inget, nadrágot. Tutka segített, meg az én anyám, az vót a gondnok ott. A mosókonyhába vót egy katlan a sarokba. Anyám meg a rendőr begyűtöttak, a sok piszkos ruhát eltűzelték. Akkor a redőr megnyírta kopaszra a gyerekeket. Akkor a meleg vízbe tettek szert, megmosták őket. – No, menjetek, meg ne lássalak benneteket többet! Mentek a gyerekek haza a tiszta ruhába. Akkor egy idő mulva megint mentek Kovács doktor meg Weiss doktor megnézni őket. Az egyik ment a Körös felű, a másik meg Balog felű, a kereszttű, hogy el ne tudjanak szökni. Minden lakást megnéztek, a fejüköt is, adtak nekik szert, oszt mondták az asszonyoknak: – No, mossá ki mindent, mire gyüvünk, tiszta legyé. Mer minden hónapba ment a két orvos.

Rüh

Mikor a háború vót, benn vótak a viszketegségbe a gyerekek. Rihessek* vótak. Előgyünnek, viszkednek, vakaródnak, mi baja van ennek a gyerekeknek?? Elmentünk a doktorho, nem ért semmit. Majd oszt valaki azt mondta nekem, hogy büdöskővirágot* kavarak össze zsírral, kenjem le a gyereket, oszt tegyem bele a lanyhos kemencébe, oszt tegyem rá a tévőt. Ez a nevelt fiam vót, amék rihes vót, oszt még csak második osztályos vót, így oszt bemásztam vele én is. Hát megőrű az a gyerek ott bent a kemencébe... Mondtam az uramnak: Tedd ránk a tévőt*, majd ennyi idő múlva nyisd ki. Úgy is vót. Mikor kigyüttünk, én, meg a gyerekem a kemencébű, az uram mán megmelegítette a nagy üst vizet, oszt bele a gyereket a teknyőbe, lemostam, akkor gyorsan a meleg ágyba. Osztán elmúlt rulla a riheesség. Aszonta Lesnyicki tanító: – No, ilyen második asszont is keresni kell! Mer hát vigyázni kellett avval a kemencével! Vót itt két öreg a Kuriába*, azok vettek ki egy lelengyereket, hogy az majd elmegy nekik a kútra, vagy a bódba, elküdik élesztőér, vagy ezér, vagy azér. Oszt szegíny gyerek, az is rihes lett. Jancsika. Hát oszt a két öreg hallotta, hogyhát bezsírozzák a gyerekeket, az beáll a kemencébe, osztán megtisztú. Jancsit is betették a lelkemet oda. Nem akart menni, dehát nagyon viszketett, oszt nem vót orvosság. Oszt mikor levették a tévőt, hát meg vót sülvé, összeesett. Semmi nem vót... Hát az öregember azután megzavarodott. Mindég motyogta az olvasót; madzagon vót az olvasója. Nem vitték el rabnak. Öregek vótak mán nagyon.

Köhögés

Mikor köhögünk, akkor meg felvágunk vereshagymát, megcukroztuk, akkor feltettük a nyakra*. Az levet eresztett, oszt azt ittuk. A szamárköhögés meg újév után kezdődött, tartott másfél hónapig. Elkíkt, elzódút a gyerek. Akkor apám elment oda, ahun kancaló vót, oszt onnat hordott lótejet. Csak attú tudtunk meggyógyúni.

Roszbetegség

A Cserven-gyerek meg rosszbetegségbe* vót. Azt mondta Sártói Tímár nagymama: – Karikagyűrű kell ezt a gyereket megitatni. Meg a kímíny ódaláho dörzsölték a ruhájukot, oszt avval dörgölgették a gyereket.

Trachoma

Kovács doktor, meg Weiss doktor, azok a fél Endrődöt avval gyanúsították, hogy drahomás*. Oszt minden héten el kellett járni a kondorosi kövesút végire, ott oszt suvickolták a szemit az embernek, mosták, kifordították, dörzsölték, maj' kiette az embernek a szemit. Mer ha drahomás vót, summásnak se vitték el, oszt nem vót kereset. A mi családunkba az anyámnak, meg nekem vót drahomás a szemünk. Oszt, ugye, ragályos vót.⁸

Spanyolnátha

A háború alatt vót ez a spanyolbetegség* is, abba is benne vót minden nagyobb gyerek, meg édesanyám is, úgyhogy édesapám egyedű vetette a búzáat. Heten vótunk testvérek, ebbű négy meghalt. Az járt a patikába, aki fel birt kelni. Weiss doktor nagyon lelkiösmeretes vót. Mentem hozzá, akkor elmentem kiváltani a gyógyszert, akkor mikor gyüttem vissza, be kellett hozzá vinni a gyógyszert, leellenőrizte. De ebbe a spanyolbetegségbe csak nagyon sokan meghaltak. Úgy feküdtek az emberek a ház körű, mint mikor egy kotlóalj csirke megbetegszik. Itt is egy, ott is egy. Százhuszan játszottunk az Erzsébet-téren, oszt mikor vége vót a spanyolnak, jó, ha hatvanan maradtunk. Mink heten vótunk testvérek, ebbű négy meghalt. Hasmenés, láz, enni nem evett... meghalt.

Tífusz

A tífusz* is nagyon söprötte az embereket. Hulltak az emberek. Én is benne vótam kicsi koromba, de nagyon beteg vótam. Begyün a szomszédasszony: – Takarjad le, Maris – aszongya anyámnak – ezt a gyereket. Nem él mán ez. De oszt édesanyám nagy keservesen csak ki-ápolta. A szegínségi bizonyítványosokat* a járványkórházba vitték. Vót ott három betegszoba, telis-teli vót. Anyám gondozta a járványosokat, ő is le vót zárva. Reggelit adott nekik, azután ágyat igazítani, tiszta ruhát adni, kimosni, főzött nekik, adta befele a gyógyszert. Écaka is velük vót anyám, nagyon betegek vótak, jajgattak, sokan meg is haltak. Mikor oszt meghaltak, vagy meggyógyútak, akkor anyám a rendőrrel kifüstölt, kimeszelt, mindent kimosott.

Torokgyík

Aki a torokgyíkot megkapta, az is maj' csak menthetetlen vót. Borzasztó kínja vót, ahogy megfulladt a gyerek. Három-négyéves gyerekek! Próbágotta nagyanyám ezt is az evőkanál petróval. Belénk öntötte, oszt egy kockacukrot gyorsan a szánkba dugott. Édesanyám meg marmancsikot főzött. Meg korpát tettek a gyerek nyakára. Akkor az is divat vót, hogy Balázs napkor két gyertyát tettek a gyerek nyakára. Vót, aki tűrközövel húzgáta meg a gyerek nyakát. De bizony csak nagyon sok kisgyerek meghalt. Pali bátyám, az felgyógyút, de azután olyan hebegősen beszét. Elcsike meghalt. Bözsike is. Mikor a kis Bözsike halva feküdt az ágyba, sámlit tettek az ágya elé: – No, itt van Bözsike, csókoljátok meg. Tíz éves vót.

Ezelőtt háznál ravatalozták fel a halottakat. Kovács Mátyásné öregszőlői szülésznő kislánya van kiterítve a „Szent Mihály lován” (az édesanya a halott fejénél ül). A kis halottat körülállják ünneplőruhás, mezítlábas testvérei – az egyik kislány elmerülten szemléli testvérét –. A felnőttek közül többen „fékető”-t viselnek a fejükön. Az édesapa Amerikába ment munka után, az ő alakját egy másik képről vágják rá erre a képre

Bélhurut

Meg a bélhurut, az vitte nagyon a kisgyerekeket. A piszok, meg az, hogy felfázott. Télen is meztelen seggel csúszkáltak a ház földjén. Mer mi vót rajtuk, egy kising, más semmi. A kising is fel vót kötve. Aszongya anyám, meleg a ház. De a föld csak hideg vót! Nagypám meg pipált, oszt köpködött ide-oda, minden gyerek mindég beteg vót! Vót egy Boriska nevű jány Vince előtt. Az is meghalt. Akkor ha kétéves vót egy gyerek, mán meg vót halva vagy egy hónappal előbb, vagy kísőbb. Annyi gyerek-sír vót a szarvasvégi temetőbe... Ez a Boriska is mindég ment vóna a bőcsőbe. De ott mán a másik gyerek feküdt. Egy dunnikát adtak szegínnek, letették a födre, oszt feküdj. Nem aludt szegínke, a párnával együtt-ment a házba. No, osztán micsináltak? A dunnikának a csúcsit* odakötötték a lóca lábáho. Ez ebbe halt bele, hogy felfázott. De mán Vince a bőcsőbe vót. Meg, ugye, régen borzasztó fertőzött vót a Körözs vize. Minden dögöt beledobtak, nem vót dögtér. Oszt oda jártak a népek a Körösre vízér, akkor még nem vótak átérzi kútak. Palló vót verve a Körösbe, meg a partra, azon deszka, oszt mentek a jányok a cserépkorsóval. Kovács doktor ezt osztán megtiltotta. Kovács Pétert a szegínyek orvosának híták. Ő oszt azt is elrendelte, hogy nagy ablakokat kell a házakra tenni, meg le kell ásni az alapot a földbe, mikor építik a házat.

Tüdőbaj

Ahova a tüdőbaj* beférkőzött, az összes családot kisöprötte! A mi szomszédunkba, Szujó István bácsiékná – hét családja vót – mind a hét családja meghalt tüdőbajba, még a felesége is meghalt. István bácsi még a házat se tudta eladni, lebontották. A legkisebb jány, mikor meg akart halni, mindég engem emlegetett. Oszt akkor egy reggel együtt a testvére, hogy mosmán nem menjek, mer meghalt. Akkor a Szakálos-család, az is kihalt. Egy évbe három gyerek halt meg.

Csiharéknak is minden gyereke meghalt. Pedig gazdagok vótak, szépek. Mitüllünk is két testvéremet elvitt a tüdőbaj. Ahun vót tüdőbajos, oda nem engedték a jánt férhő se, mer úgyis meghal az ura. De úgy is vót. Pemetefűvet főztek, annak olyan vót a színe, mint a bornak, de az íze borzasztó vót, keserű. De nagyon gyógyító hatása vót neki, Hunyán, túl a határon, sok vót a pemetefű, mink ittuk. A hurutot meggyógyította, de aki valódi tüdőbajt kapott, annak mehetett a pemetefű, nem ért az semmit.

Balesetek

Régen is csak történt hun evvel a gyerekekkel, hun avval a gyerekekkel valami. Nem lehet mondani, hogy túl sok gyerek fúlt bele a Körözsbe, de az a kettő-három is nagyon fájdalmas vót. Télen is, nyáron is.⁹ Mer ott legeltettek a Körözsajjába* a gyerekek. Az meg telis-tele vót kubikgödörrel, oszt ment a gyerek, mint a vaklégy, oszt belement. Szujóéknak vót egy Krisztina nevű jányuk, az a Kisszabóná* fulladt bele a Körözsbe. Szaladgált, oszt a kendőjit belevitte a szél a vízbe. Ment szegíny utána, oszt belefúlt. Nekem is az egyik öcsém belefúlt. Tökkel tanútuk az úszást, meg kantával. Vittük magunkkal a kantát, szájával lefele fordítottuk, evvel vígan lehetett úszni. Csak oszt mikor felfordút a kanta... szegíny Kurilla Maca is így halt meg. Tizennégy éves gyerekjány vót, kedveskedő, mindég nevetett. A fiúk meg kikeresték a lábukkal a homokgátakat. Ha arra léptünk, csak derékig ért a víz. De mikor oszt lecsúsztunk! Farkas Imre bácsinak vót három gyereke, kettő is a vízbe fúlt. A harmadik meg beleesett az üstbe disznóvágáskor a foró zsírba.

A fiúgyerekeknek meg nagyon kellett vigyázni a lóval. Régen minden valamire való fiúgyerekeknek vót egy kiscsikója. Nekem is vót. Mindég együtt utánam, mint egy pulikutya, dörgölődött hozzám. Osztán szedni kellett az almát meg a szilvát a disznónak. Oszt ezt a ló is szerette. Hát oszt utánam együtt a kertbe, ette az almát a fárú. Én meg végigsimítottam a farát. Akkor – püff! – négy fogamot kirúgott az én csikóm.

A lúgkő*, avval is vigyázni kellett, de nagyon. Mikor mosott édesanyám, csak akkor vette elő. Oszt az akkori gyerek is mingyá kíváncsiskodott. Megitta a lúgkövet, meg is halt. Szegíny Hunya Dani, az is megitta. Hej, de sokmindent lenyeltünk mink! Még a kisjós kabuzátú* is meg tudott fúlni a gyerek, ha lenyelte.

GYEREKHALÁL

Nagyon sok kisgyerek meghalt. (3. sz. táblázat) Vitték szegínyeket kifele a temetőbe, ki így, ki úgy. Ki kocsival, ki a hóna alatt. Külön van a temetőbe gyerektemető – a szarvasvégi temetőbe az út mellett, a központi temetőbe meg a kápolna megett. Mikor valamilyen járvány vót, akkor meg különösen sok vót a kishalott.

Úgy kilencszáztíz, vagy tizenöt táján lehetett, mint ministránsgyerek vittem a pap után a keresztet. De megállás nem vót. Estefeleg mán maj' meghaltam éhen, annyi vót a halott. Az egyik pap csak azt csináta, hogy az egyik temetőből ment a másikho, oszt szentelte be a sírokat. Nem harangoztak csak kisé este, akkor oszt mindenkiér.

A halott kisgyereket fehér gyócsingbe ötöztették. Józsikánkot, egyéves vót, abba temették, amibe keresztelték. A másik öcsém számárcöhögös vót, kiszáradt teljesen. Akkor édesanyám elkezdte a halál-inget varrni. A halál-ing fehér vót. Fodor is vót rajta. Teruskánknak nagyon szépet varrt édeanyám. Mikor avvót, hogyhát Teruskánk nem virad fel reggelre, édesanyám egisz écake varrt. Talpig érő fehér inget varrt neki, hosszú ujjút, kis singolásos* nyakkal, oszt abba lett eltemetve. Kis fehér harisnyát húzott a lábára édesanyám. Még akkor topánkát is horgolt neki a kis lábára. Feltettük a kis ládába az asztalra, oszt ott vót velünk, még el nem vitték. Úgy vitték, hogy a keresztapjának a nyakán keresztű vót téve az abrosz, abba vót a koporsó, akkor fogta a kis koporsó két végét, oszt úgy vitte ki a temetőbe. A gyereksorba. Mikor kiásták a sírt, a keresztanya dobott egy kis földet a halott után, hogy könnyű legyen neki a föld. A kis keresztet édesapám faragta. Olyan is vót, aki a sírt is kiásta. Sok gyereke halt meg, píze meg nem vót. Mer a halál is sokba van, nemcsak az élet.

A nagyobb jányokot menyasszonynak ötöztették, kismenyasszonynak. Talpig érő fehér ruha, fátyol, koszorú a fejire. A Hegedűs-jány, a Templom-zugbú*, az is vót vagy tizennyóc éves, mikor meghalt. Nagyon szép menyasszonynak vót felötöztetve, még ki is vót pirosítva az arca, hogy ne legyen olyan fehér.

A fiúkot ugyanígy felötöztették vőlegínynek, bokkrétát tettek nekik. Ha még birták, akkor a társaik vitték ki a temetőbe, a játszópajtásaik, a komájai. Ha nem birták, akkor is kikisérték. Mentünk mindnyájan a temetésre kézenfogva.

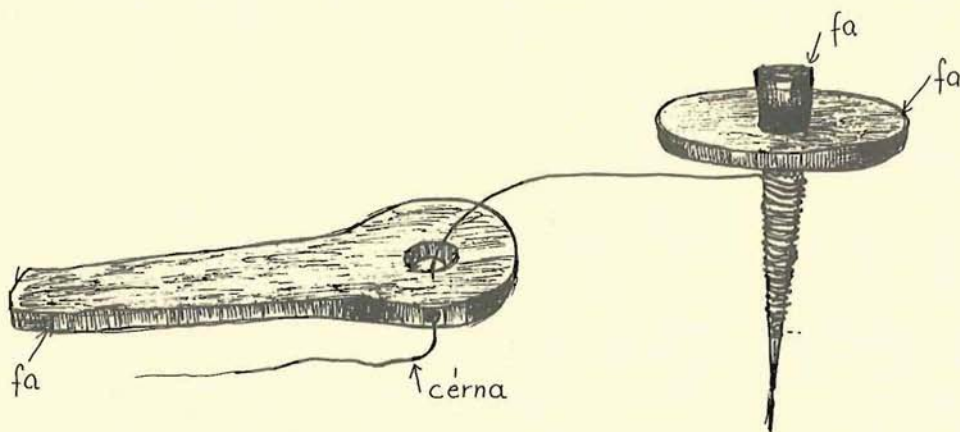
Akinek gyászokocsira nem futotta, annak löcsös kocsí vót. Maj' azér csak kerűt a rokonságba egy rendesebb kocsí, összefogtak az emberek. Tanyán nem vót temető. Bevittük a halottat a faluba – valamék rokon

megengedte, hogy ott terítsük ki. Ha ilyen nem vót, akkor vittük egyenesen a temetőbe. Vótak nagyon szép temetések. Hornok András bácsi jányának diófa koporsója vót, meg cigányzenekar kísérte a halottat. András bácsinak az az egy szem jánya vót. Ezelőtt sokat temettek zenekarral. A nagyobb fiúkot főleg. Az apa ugyanúgy megfogadta a zenekart, mintha esküvő lett vóna. Farkasinszki Imre bácsi, Dógi Gyuszi bácsi, ezek nagyon szép temetést csináltak a fiataloknak. Megadták nekik a végtiszességet.

Élt három hónapot...

JÁTEKKÉSZÍTÉS

Pörgettyű

Fából

A bátyám egész télen az istállóba aludt, de ő magát, nem édesanyámék küdték ki. Akkor kedvet kaptam, csinátam egy priccset, oszt én is ott aludtam vele. Annyira szerettük egymást. Ez a bátyám egész nap ott a meleg istállóba az ablakná faragott egy kocsit, meg négy lovat. A kocsit bevasalta ugyanúgy, ahogy a kovácsok bevasalják, lócsököt, saroglyát, kereket tett a kocsinak. Egy ember ült a kocsin, hajtotta a lovakot. Ezt tizenkét mázsa búzáért vette meg Tímár Gergely bácsi az onokájának.* Nem beszélt, csak faragott a bátyám egész télen. Én is szerettem a lovakot csináni. Szépen kifaragtam a lábát, szakasztott olyan vót, mint az igazi. Görbe nyakát csinátam, szép fejit, fülit, akkor elsőbb fehérre meszeltem, azután feketére, így oszt deres lett. Akkor sörényt ragasztottam neki kócbú, oszt lócsös kocsit csinátam hozzá.

Vót, aki ökrököt faragott. Nagypám a betlehembe kis pásztorokat, kis kápolnát faragott, abba jásojot, mindent csinát. Ugrin Péter* bácsi meg olyan betlehemest faragott, hogy Zelinka plébános még a templomba is kiállította. Az egyik angyal Tímár Terézt formázta, a felesígit. Gyönyörűszépek vótak. A pásztoroknak suba vót, az állatoknak meg a szőrit is megfaragta. Vót jásojboácsó, ökör, szamár, birka, minden.

Csejten meg Földvári Béláék kifaragták maguknak a hegedűt, vettek húrt, csináltak zenekart, nagyon szépen hegedűtek. Hegedűt sokfele faragtak Endrődön. Nálunk is, Imre bátyám is, Boldi bátyám is, édes-

apám is. Boldi bátyám ötéves korába faragott egy három arasztos citerát. Hétéves korába faragott egy nagyobbat. Gyütt mindég a szomszéd legíny is. Nagyapám meg ült a sarokba, oszt mondogatta: – Hát itt meg cuháré* van mindég.

Gyufatartót is faragott a bátyám. Ezelőtt zsákos gyufa vót, beleöntötték a gyufatartóba a gyufát, oszt a falon gyútottuk meg.

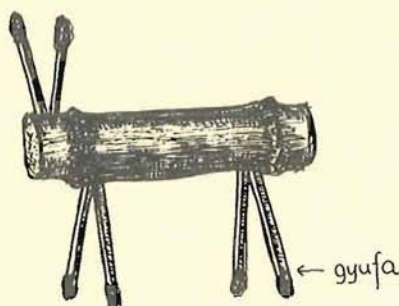
Keljfeljancsit is faragtunk. Az alja zömök vót, felü elvékonyodott, úgyhogy ha lefektetted is, mindég felállt.

Fábú csinátunk cséplőgépet is, kazánt is, kifaragtuk késsel. Csináltunk kiskocsit is, fűbű csináltunk kívíket, asztagba* raktuk. Odaálltunk a géppel, megindítottuk, oszt ment. Csináltunk madzagbú neki lán-cot. Egyikünk tekerte, oszt azon a madzagon ment. Éí olyan cséplőgépet csinátam, hogy forrt benne a víz, a gőz meg hajtotta. Vizesgépnek hívtam.

Jankót is csinátunk fábú, Madzagra kellett feszíteni, oszt akkor az úgy ugrát. Paprikajancsinak hítuk.

Hegedű a kukorica szárából

Lehen /a kukorica szárából/

Bodza

Bodzábú csinátunk repülőgépet, nagyon jó repülőgép vót, bodzfa. Vót egy darab lécs, az forgott, madzaggal kellett meghúzni. Egy olyan kifúrt bodzfábú vót. Arra felcsavartuk a madzagot, oszt mikor meghúztuk, az felrepűt huszonöt-harminc méterre is. Megsírattam, mer a tanító eltüzelte. Észrevette, oszt be a kályhába. Recsegett-ropogott az a jó kis repülőgép.

Sok bodzfa vót a temető mellett, meg az árok szélén. Akkor oszt levágtunk egy olyan húsz centis részt puskának. Ennek a belit nagyon szépen ki lehetett takarítani. Az mikor megszáradt, nagyon síma vót. Akkor kemínfábú csinátunk tolóját, ami pontosan belevaló vót. Ennek a tolónak a végit vastagabbra hagytuk, azt szorítottuk a mejjünkhö.

Utána jó' megrágtuk, vagy bevizeztük a csepűt, a tolóval benyomtuk félig. Akkor egy másik csepűt is megnyálaztunk, beletettük. Akkor nyomtuk. Egyszercsak nagyot durrant, repűt kifele belülle a golyó...

Cirok

Cirokbú meg hegedűt csinátunk. A szárábú. No, ez csak olyan játékhegedű vót. Olyan vót, hogy éles bicskával alányúltunk, azt az erős kilső részt nagyon ügyesen fel kellett hasítani. Akkor két centis kis fadarabot alátettünk mind a két végin, az lett a hegedű húrja. Akkor a vonót ugyanígy. Ezt húzogattuk. Hát... olyan nyikorgás gyűtt ki belülle. Énekeltünk hozzá, avval lehetett javítani rajta.

Kukorica

Legeltettük a jószágot, oszt a kukorica szárábú csináltuk a pipát. A bajszábú meg megtömtük. Cigaretát mákszárbú is csinátunk. Akkor oszt rágyútottunk. A mákszár nagyon keserű vót, de azér borzasztó füstöltünk, még rá nem fűztünk.

A csutka szárábú meg ökrököt csinátunk. Jó éles késsel srégra kellett vágni a fejiné, egyenesre a hátát. Akkor alúrú kifúrni, oszt sarnyú cirokszárbú lábát vágni. Ugyanígy felűre meg a szarvát. A cirokszár bozontos részibű vót a farka. A szemit tintaceruzával rajzoltuk meg. Kisszekeret is csinátunk. A jármot* megcsinátuk járomszöggel, ahogy láttuk. Ha a rúdat megfogtuk, a járom vitte a kocsit is, az ökrököt is. A csutka ízík részibű vót a kisvályú. Még gémeskútat is csinátunk. A gémje meg a szára csutkábú vót, az a kis kávája* meg cirokbú. Akkor mellé vótak rakva a kis ökrök. Szép kis ökrök vótak.

Fűzfa

Fűzfasípja is maj' mindönknek vót. Ehhö olyan vastag fűzfa kellett, mint a nagyujjunk, olyan tíz centi hosszú. Az egyik végit egyenesre vágtuk, a másik végit körűhámoztuk, oszt oda olyan vágást csinátunk, ami száját formázott. Akkor a térgyünkre tettük, a bicska hegyivel elkezdtek a kérget jó' körűtögetni. Akkor megfogtuk az egyik kezünkkel a fehér farészt, a másikkal lehúztuk a háncsot. Akkor egyenesre vágtuk a farészt, bedugtuk, beletettük sípnek. Menné jobban bedugtuk, anná magosabb hangot adott.

Nád

Tavaszkor meg már ment is felfele a sárkány, ha jó idő vót. Nádbú csinátuk. Hólyagpapír vót a közepe, oszt akkor farkát is csinátunk neki. Kigyöttünk az iskolábú, be a templomudvarba, oszt: – Nézzük, kinek megy magosabbra. A templom elejin vót egy kerek ablak, az vót a cél. Nem vót még akkor se villanydrót, semmi, mehetett a sárkány, amère akart.

Tök

Nagy divat vót a nagyobb gyerekekné tökbű álarcot csináni. A belit kivettük alú a csummáná, akkor kivágtuk az alját, hogy az megálljon. Kitakarítottuk, vágunk neki szemit, száját, kívűrű bekentük korommal, gyertyát tettünk bele. Este oszt kitettük az ablakba, vagy járkátunk vele, oszt a guta kerügetett mindenkit.

Krumpli

Krumplibú meg tudtunk annyi malacot csináni, amennyit nem res-telltünk. Vagy ha öreg disznót akartunk, akkor nagyobb krumplit választottunk. De oszt ezek nem híztak, hanem fogytak – mer, ugye, ösz-szeszáradtak.

Rongy

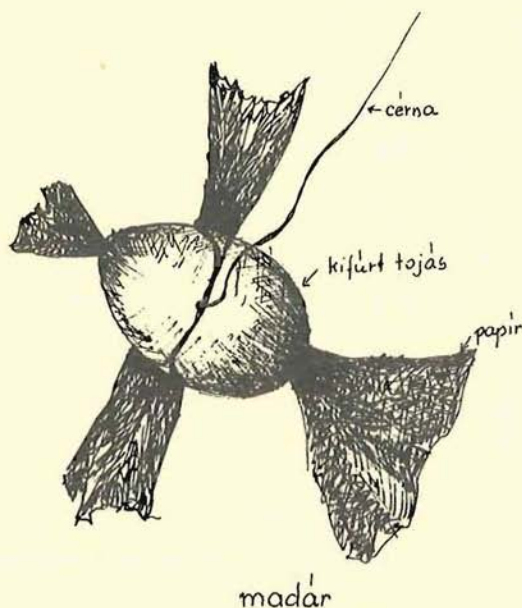
Hosszú vessző végire rongyot tekertünk, ez vót a baba. Elsőbb a fejit csináltuk meg rongybú. Kifestettük a száját, szemit. Akkor kezit csinátunk pácábú, rákötöttük a másikra keresztbe. Csinátunk neki szoknyát is rongybú, vagy susolinábú. Aki akarta, a fejibe korpát tett.

A rongyabda nagyon jó labda vót, csak érteni kellett hozzá. Úgy csinátuk, hogy nagyanyámnak elloptuk a patentharisnyáját. Akkor a fejibe beletettünk vagy füvet, vagy rongyot. Akkor megcsavartuk, fordítottuk, ezt addig csinátuk, még el nem fogyott a harisnya. A végit elkötöttük szépen cukorspárgával. Utána ami maradt a harisnyábú, azt ráhajtottuk, túvel szépen kúrúvarrtuk. Akkor oszt kifele, megnézni, milyen lett a rongyabda. Rúgtuk oszt le a lábunk ujjárú a körmöt egy-kettőre, mer ugye, belerúgtunk a földbe. Akkor vót, hogy csepűvel tömtük ki. A fiúk úgy csináták, hogy ha azt akarták, hogy jó nagyot üssön az a labda, akkor beáztatták vízbe. Akkor mikor a csepű teleszította magát vízzel, az olyat ütött, hogy az ember elszédút bele. A szőrlabda még ettű is jobb vót. Anyám, mikor reggel megpucolta a tehenet, akkor összegyűtötte azt a szórt, amit a tehírnű levakart. Akkor megvizezte, jó csomóra összegöngyölte. Mikor megszáradt, ez vót a labda.

Bőr

Egyszer-kétszer gyártottunk bőrlabdát. Csizmaszáróbú. Vettünk bele a bódiba belsejt. Hát, vót benne egy kis fars*, de azért gurút. Bőrbű vót!

Ilyen hulladékébőrbű sok ustort csinátunk. Csinátunk botot, kifáragtuk, akkor fontunk karikást, hatágút, nyócágút. Az egyik gyerek fogta, a másik fonta. Mikor kiesz vót, a nyakunkba akasztottuk, úgy pásztorkodtunk, alig vártuk, hogy a disznó valamit csinájjon. Én egy disznót jó' el is vertem vele. Akkor oszt édesapám meg engem vert el az új karikásustorral.

Tojás

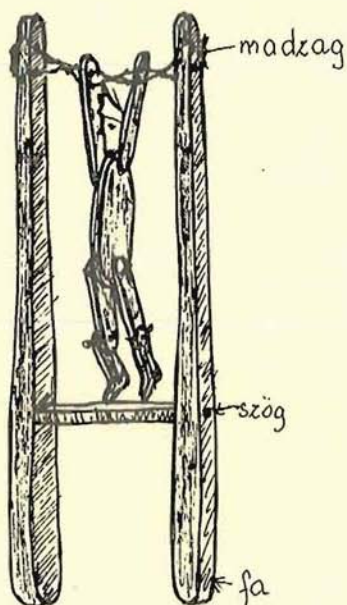
Megcsináták papírbű a varnyút. Akkor kacsatojásba, vagy libatojásba beledugták a csőrit, berakott papírbű a szárnyát, farkát. Akkor madzagot rá, az ajtóho kötni, oszt elhozni egísz az asztal felé, a nagyge-rendára egy szegre, oszt hagy lógjon. Mikor oszt nyílt az ajtó, a madár leereszkedett. Szájtátva néztük mint gyerekek. Én édesanyámot csak fényképrű ösmertem. Örökbe fogadtak. De az én nevelőanyám, nyugodjon, szegínyesen is minden elkövetett nekem, ezt a varnyút is megcsináta nekem.

Sár

Esős időbe gyönyörűn berendeztük a nagyházat: sárbú csinátunk lovat, disznót, birkát, galambot, kisbornyút, kiscsikót. A kisbornyúnak a szarva az öregkakasnak a sarkantyúja lett. Akkor csinátunk széket, asztalt, mindent. Akkor megszáritottuk, vagy kiégettük. Tímár nagyapám megcsináta a betlehemest deszkábú, mink meg sárbú bele a Szűz Máriát, Szent Józsefet, a Kisjézust. Akkor ökröt, szamarat, akkor szépen beleraktuk. Akkor vártuk a karácsonyt, mentünk betlehemezni.

Csont

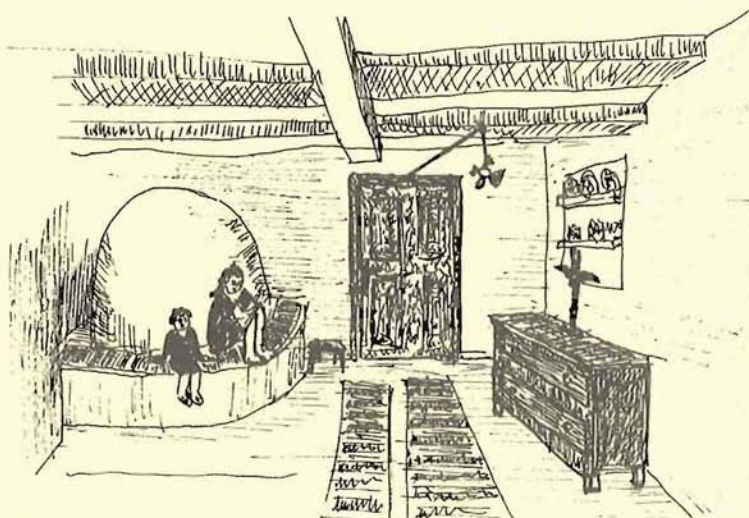
Hát az én játékom meg mi vót – csontcsikó. Az olyan, hogy a húsvéti sonka mikor megfő, a lábszárakbú azok a kis csontok párosan, ezek vótak a lovacskáék. Cérnát adott egy kicsit édesanyám, abbú csinátam hámot nekik.

Itt kell finoman összenyomni két ujjal.

Paprikajancsi

MIT JÁTSZOTTUNK?

A tojásmadarat az ajtószárnyhoz és a gerendához kellett kötni

Adj, király, katonát!

Egymással szembe felállt a két sor gyerek olyan nyóc-tíz méterre. A kezünköt jó' erősen összefogtuk. Arra azér vigyáztunk, hogy mind a két sorba legyen erősebb is, gyengébb is. Akkor a két legerősebbet kiválasztottuk, egyik sorbú is, másik sorbú is, azok lettek a királyok. Akkor azok elkezdtek átkiabálni a másikho: – Adj, király, katonát! Viszszafelel a másik: – Nem adok. Akkor mink: – Ha nem adsz, szakítok. Akkor ők: – Szakíts, ha birsch. Mink: – Gizgória, gazgória*, kit vártok? Ők: – Gyűjön az a híres, nevezetes... Németh Bandi! – mer a Némethgyerekek erősek vótak... Akkor oszt Németh Bandi nekiszaladt, szétvágta a sort, akkor oszt elhozhatta hozzánk a gyerekeket. Amék nem szakította el, az ottmaradt a sorba. Oszt, ugye, a fiúk rosszak vótak. Mikor jány vót, aki nekiszaladt, hogy majd szakít, mikor odaért, a fiúk szétengedték a kezüköt, akkor a jány elesett, szétterút...

Árnyjáték

Nagyapám csináta, szegíny. Este. Mikor meggyútottuk a lámpát, akkor odatette elé a kezit, oszt a falon a keze nyuszit formázott. Úgy, hogy a két keze fejit egymásnak fordította a kilső felivel. Akkor a kisujjába beleakasztotta a másik keze mutató ujját. Amelyik kezin a mutató ujjával akasztotta, annak a gyűrűs, meg a középső ujját felfele tartotta, ez

vót a nyuszi füle. Vót szája, tudott enni, meg a fület is tudta mozgatni. Nagypám kutyát is tudott csináni.

*Bikacsök**

Mikor nagy esők vótak, akkor meg sarat tapostunk a gödörbe. Akkor mindenki mezítláb vót, tán még a tanító is. Akkor oszt azt a jó meleg sarat elkezdtek mezítláb körbetaposni. Addig tapostuk, még oszt a sárbú magos púp nem emelkedett ki. Olyan lett, mint a bikacsök. Ki tudta magosabbra, az győzött.

Béka

Nagypám csinát zsebkendőből békát. Úgy csináta, hogy kihúzta a két szemközti sarkát a zsebkendőnek, a két végire meg görcsöt kötött. Akkor ráfektette az alsó karjára. Akkor oszt onnat úgy el tudta pöccinteni, hogy úgy nézett ki, hogy a béka magátú ugrott le. Olyan érdekes vót, hogy csuda.

Bújócska

Borzasztó szerettünk bújócskázni. Oda jártunk Liziczai Bálintékhó. Cséplőgépjük vót, oszt abba nagyon jó' el lehetett bújni. De elbújtunk mink mindenüve. Keresztek megé, dudacsőbe, akkor mikor a kúta körü jácottunk, még az öregasszonyok szoknyája megé is elbújtunk. Kiolvasóval megállapítottuk, ki a húnyó. Az elszámolt ötvenig, akkor elindút keresni bennünköt. Akit megtanát, az vót a húnyó.

Egy üveg alma

Hintázáskor énekelték a lányok – egy gyerek addig ülhetett a hintán, amíg a dalt végig énekelték:

Egy üveg alma, két üveg alma, három üveg alma, stb... tíz üveg alma,

Tíz, tíz, tiszta víz, olyan, mint a folyóvíz. Anyómasszony kisjánya belefűlt a tiszába,

mivel halásszuk ki? Szedjük össze csín-teket, cson-tokat, avval a halásszuk ki.

Anyómasszony kakasa felmászott a fogásra, anná is magosabbra, onnaen kukorekolja:

szállj le, pajtás a hintárú, nem a te pized bánja, amoda gyün egy csikó, ugorj a hátára!

Élethelyzet-játékok

a.) Menyasszonyos: margarétábú tettünk a fejünkre koszorút. Gubucz Jancsi vót a vőlegény, ez a Bela Margit vót a főrendező. Oszt akkor beosztotta a párokat. De nem vót fiú csak kettő, a vőlegény, meg a pap. A szalmakazal megett vót az esküvő. Le is térgyepeltünk. Akkor megkerültük a szalmakazlat, akkor vót a vacsora: szétvágunk két-három palacsintát, az vót a torta. Margit szétosztotta. Akkor vót a csárdás.

b.) Disznóöléses: a legerősebb gyerek vót a disznó, nálunk Miklós bátyám. Akkor négy-öt kisebb ráment, Miklós bátyám meg szórt bennünköt ére-ára. Majd oszt hagyta, hogy leteperjük... akkor visított, mint akit ölnek. Akkor rá a kabátot, ez vót a perzselés.

c.) Bótos: törtük a kőport, az vót a paprika, a por meg vót a bors. Egy karót leszúrtunk a földbe, a másikat meg rá keresztbe kötöttük. Akkor annak a két végibe gyufásdobozt kötöttünk, az vót a mérőnek a tányérja. Minden házná vót elnyótt kiskanál, avval rakosgattuk a kis miegymást. Télen meg a kuckóba játszottuk a bótost, ott vót a jó meleg.

d.) Rabló-zsandáros: fűzfavesszőből csinátunk kardot, avval mentünk egymásnak. Akkor üldöztek bennünköt a zsandárok, akkor elfogtak. Akkor vittek mindönköt a bíróság elé. Akkor elkezdtek: – Bíró uram, ez a gazember... így jácottuk a végtelenségig, még haza nem kellett menni.

Golyózás

Mindég legeltettünk. Oszt ha összegyűttek a komák, golyóztunk. Vót cserépgolyónk. A gomb, meg a golyó vót a legértékesebb játékunk.

a.) Leterítettünk egy kabátot, arra kiterítettünk öt golyót. Egyet felkaptunk, feldobtuk, akkor egy másikat is felkaptunk, emez visszaesett, kettő vót a kezembe. Most akkor kettőt dobtam fel, nyúltam a harmadikér, de mán tartottam a markom a másik kettőér, amit feldobtam. Ha beleesett, akkor mán három vót a kezembe. Akkor most hármat dobtam fel, akkor nyúltam a negyedikér. Akkor három esett bele, akkor mán négy vót benne. Az utósó vót a legnehezebb, mikor a négyet dobtam fel, nyúltam az ötödikér. Akkor mán nagyon igyekezni kellett, hogy az a négy beleessen, ez ritkán sikerűt.

b.) Vót olyan is, hogy feldobtuk – mondjuk – négy golyót, oszt a kezünk fejit tartottuk a golyók alá. Akinek a legtöbb maradt a keze fejin, az nyert. Gizi, Fekécs, hej, de nagyon értette! Teknős vót a keze feje, szép hosszúk vótak az ujjai.

c.) A cipősarkunkkal csinátunk lyukat a földbe. Akkor megmondtuk, honnat kell gurítani a golyókat. Akkor legugoltunk, gurítottunk.

Mondjuk, az első gyereknek a golyója megállt két araszra a lyuktú. A másik megállt egy araszra, a harmadiké a lyuk szélire ment, a negyediké, mondjuk, belement a lyukba. Ezér a negyediknek joga vót a többi golyót onnat, ahun vótak, belepöccinteni a lyukba. Ha belement, tettem zsebre. Ha nem, akkor az pöccintett, akinek ő utána a legközelebb vót a lyukho a golyója. Mindég mértünk, veszekedtünk.

Gombozás

Annyi kölok vót! Úgy gyüttünk kifele az iskolábú, mint a szúnyogok. Úgy ki vót taposva a járda... Kigyüttünk az iskolábú, akkor oszt elkezdttünk gombozni. Ha falná gomboztunk, akkor oszt mingyá gyütt a gazda, oszt felpofozott bennünköt. Úgyhogy inkább csak deszkakerítésné jácottunk. Mindönknek vót a nyakába egy acskó, vagy harisnyaszár, abba tartottuk a gombokot. Nyertük, vagy loptuk. Mikor utcabeliekkel tanákoztunk, délután, mingyá kiabátunk: – Stop, utolsó! Ez azt jelentette, hogy majd az utósó leszek a vetésbe. Elsőnek nem vót jó lenni. Mindönknek vót vetője, meg sok gombja. A gomb vót a fizetőeszköz. A jó vető nagyon fontos vót. Ezek a kisebb pízek, mint az albán, ez nem vót jó vető. Vót ez a szalamia-gomb, olyan, mint a katonagomb, ez jó vót vetőnek. Meg a háborús kitüntetésbú is nagyon jó vetőt lehetett csináni. Rátettük a mutterra*, akkor a középit először lágyan ütögettük, akkor félgömbre kiformáltuk. Ez vót a vető, vagy a púpos, Nagy érték vót. Jó púpossal oda ütötté, ahova akartá. Úgy jácottuk, hogy odamentünk a deszkakerítéshe. Aki első vót, az rávágta a vetőt a deszkakerítésre a domború ódalával. Előtte megnéztük, hova célozzunk, akkor bővöltük: – Gizgória, gazgória, ide kanyarodj! Máskor meg: – Cservena pittty, ehhe gurúj! Akkor az a vető elpattant valahova. Akkor a másik is odavágta, akkor az ő vetője is elpattan valahova. Ha a két vető egy araszra vót egymásho, akkor ezér az első vető füzetett egy gombot. Ha messzebbre esett, akkor a második vető füzetett. Aki nyerte a gombot, az vetett először, mikor újbú kezdték. Füzetni úgy kellett, hogy ha egy araszra dobta a második, akkor az első adott a másodiknak egy gombot. Ha még közelebb ment, akkor még többet. A hüvelyk meg a középső ujj távolsága két gombot ért. A hüvelyk meg a mutató ujj távolsága három gombot ért. Ez vót a bak. A másik meg a harmadik ujj szétnyitva, ez négy gomb vót. Őt gombot ért, ha olyan közel dobta, hogy csak a hüvelykujj fért el a két gomb közt. Ha úgy gurút a gomb, hogy megcsendítette a másikat, akkor ezér hat gomb járt. Ha meg ráborút a másakra, akkor ezér tizenegy gomb járt. Egyszer Orbók tanító úr razziát tartott, elkobozta a gombokat. Édesanyám se szerette ezt a játékot, mer eltűntek a gombok otthonrú.

Gyertek haza, ludaim!

Kiolvastunk valakit, az lett a farkas. Egy másikat is, az lett az anya. Akkor osztán kimentek a libák legelni, a farkas meg elbújt valahun a libák meg az anya közt. Akkor az anya elkezdte: – Gyertek haza, ludaim! – Nem megyünk! – Mér? – Félünk. – Mitű? – Farkastú. – Hun a farkas? – Bokorba. – Mit csiná? – Mosdik. – Mibe türüközik? – Kiscica farkába. – Gyertek haza tőtött derelyére! – Nem megyünk. – Gyertek haza mákoscsíkra! – Nem megyünk. – Gyertek haza piskótára! – Megyüünk...! Akkor oszt elkezdtek szaladni a libák az anyjuk fele, de akkor ám a farkas rájuk rohant, oszt egyet-kettőt elkapott. Ezek kiestek. Így is riogatta az anya a farkast: – Kinyitom a kötömöt, ujujuju!!!

Halászás

Négyen-öten összefogódzkodtunk, mink vótunk a háló. Akkor vót vagy négy-öt hal, azok körű szaladoztunk. Ha sikerűt valakit begyűteni, az is háló lett.

Héja

Vót egy kotló, meg a csirkék. A csirkék a kotló megett vótak, belekapaszkodtak a kotló szoknyájába. A kotló előtt meg a héja vót. Kérdi a kotló: – Héja, héja, mit csinász? – Fát aprítok. – Minek az a fa? – Tüzet rakogatni. – Minek az a tűz? – Vízet melegíteni. – Minek az a víz? – Csirkét kopasztani. – Anya vagyok, nem adom. – Héja vagyok, elkapom. Akkor a héja el akarta kapni a csirkéket. Szaladgát utánuk, a kotló meg mindég elé állt, a csirkék meg sodródtak. Ha valaméket elkapta, elvitte. Így is veszekedtek a kotló meg a héja: – Héja, héja, mit kerülöd az én házam táját? – Mer el akarom kapni a kend legszebb jányát. – Anya vagyok, nem adom. – Héja vagyok, elkapom. – Kapd el, ha tudod. Hess, hess, hess, hess!!!!

Ipiapacs

A húnyó a paccs-falná húnyt, mink meg elbújtunk. Mikor elszámolt ötvenig, elkiátotta magát: – Aki bújt, aki nem, megyek! Cseréptörést nem vállalok! A bújók közül is kiszót valamék: – Házórző kutyát nem vállalok! Ez azt jelentette, hogy a húnyónak el kellett gyünni a paccs-faltú. Ugye, meg kellett tanáni azokat, akik elbújtak, meg le is kellett paccsolni. A cseréptörés meg szabálytalanságot jelentett. No, a húnyó elment keresni. Mikor megtaná valakit, akkor visszaszaladt a falho, rávert: – Ipiapacs, egy-kettő, három, Bela Jani ott van az eperfa megett! Akkor ez a gyerek kiesett. De ha gyorsabban futott, mint

a húnyó, oszt elébb ért a falho, akkor ő verte le a paccsot. Meg vót olyan is, hogy ha messzire elment a húnyó keresni, akkor hárman is lepacs-csolták.

Karikázás

Elővettük a kocsikerék ráfját*, akkor csinátunk drótbú tolót. A végire morzsolt csutkát húztunk, ezt fogtuk meg, a másik vége, mint a nyereg, közrefogta a ráfot, oszt evvel a dróttal toltuk magunk előtt a karikát. Szaladtunk, mint a bolondok, hajtottuk a vaskarikát, oszt a falu összes kutyája rohant utánunk. Órák hosszúig szaladgátunk vele, közbe kiabátuk: – Tempó ETK! Tempó ETK!*

*Szalma- és rongybabák
(Készítették a 2. sz. Ált. Isk. alsós tanulói)*

Kergetőcske

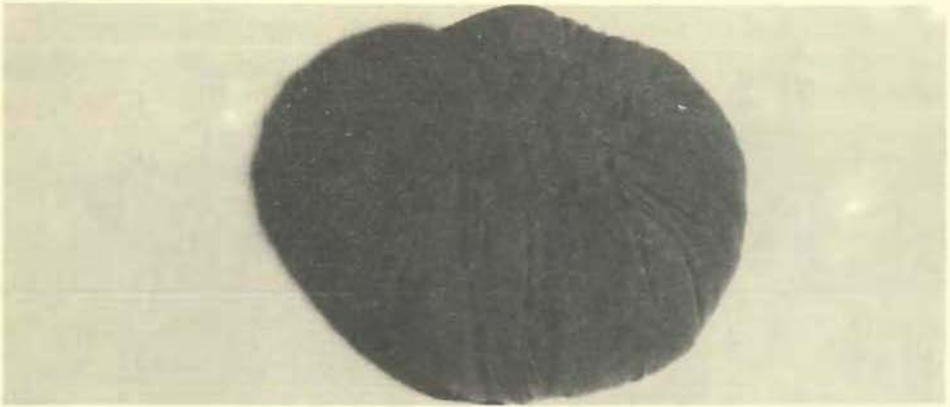
Egy vót a kergető, a többi szaladt elülle. Ha valakit megfogott, az lett a kergető. Mikor elkezdtek, megegyeztünk, hogy ha valaki legugol, akkor azt nem szabad megfogni, ez vót a „gugol a ház”. Más „ház” is lehetett, egy fa, vagy rajzoltunk egy kört a porba. Mikor oszt mind oda menekűt, akkor a fogó elkezdte: – Egér, egér, ki a házbú, most gyüttem a kávéházbú. Akkor mindenki köteles vót onnat kimenni. Mikor meg a fogó lusta vót, úgy csúfoltuk: – Ilyen fogó mellett aludni is lehet...

Kivetőcske

a.) Összefogódkodtunk láncba, szaladtunk előre. Akkor az eleje hirtelen megállt, meghúzta a láncot, oszt a végít meg kivágta a lendület, de hogy kivágta! Ezt úgy kezdtük, hogy elkezdünk kiabálni:

b.) Vótak ezek a nagyobb gyerekek. Megfогtak ilyen kisebbeket. Megfогta a kezit, megpörgette, elrepítette, oszt annak úgy kellett maradni, ahogy esett: egy lábon, lefele hajolva, így-úgy. Akkor a másikat hajintotta. Akkor mindnyájan ott vótunk szerteszéjjel, mozdúlatlanú. Ez a Szujó Gyura úgy elhajintott bennünköt, hogy csak no.

Rongylabda

(Készítették a 2. sz. Ált. Isk. alsós tanulói)

Labdajátékok:

a.) Visszadobós: egy dobta, a másik elkapta. Mikor a dobó jánynevet mondott, akkor el kellett kapni, mikor fiúnevet mondott, akkor vissza kellett ütni.

b.) labdacica: kettő dobáta a labdát, a harmadik vót köztük a cica. Mikor a cicának sikerűt köztük elkapni a labdát, az lett a cica, akitű elkapta.

c.) labdaiskola, a földhő is pattogtattuk a labdát, meg a falho is.

I. A földhő úgy ütögettük, hogy számoltuk, ki hanyat bir ütni egy sorjával.

II. A levegőbe dobálásnak szabályai vótak.

1. feldobtuk a labdát – elkaptuk.

2. feldobtuk, hátú taps, elkaptuk.

3. feldobtuk, elő taps, elkaptuk.

4. feldobtuk, egyet fordítottunk magunk körü, elkaptuk.

5. feldobtuk, belefejeztünk, elkaptuk. Ezen kívű -ki hogy csináta.

III. A falho szerettük a legjobban verni a labdát, ha megengedték. Mer bizon a meszelt fal könnyen legyütt. Inkább csak a keresztűvaló* faláho dobáhattuk. Ez vót az igazi labdaiskola.

1. A falho kellett verni tízszer mind a két kézzel.

2. Akkor jobb kézzel.

3. Akkor bal kézzel.

4. Akkor három ujjal.

5. Akkor minden ütésné a lábunk alatt kellett tapsolni.

6. Akkor az ütések között egyet fordúni kellett. – Ezt is ki hogy csináta.

Lovacskázás

a.) A gyerekek a csutkaszárat a lábuk közé kapták, a másik kezükkel meg faron ütötték a csutkaszárat, oszt szaladtak: – Nyeee! Ment a csutkaszár.

b.) Akkor madzagbú csinátunk hámot*, meg fábú zablát*. Megfagragtuk a fának a végit, a madzagot rákötöttük, oszt mán szaladtunk is. Frolyó Laci vót a kocsis, mink meg, akik a falu szélín laktunk, a lovak.

c.) Akkor úgy csinátuk, hogy valakit a nyakunk közé kaptunk. Az vót a huszár, a másik a ló.

Országosdi

a.) Vót egy író, az felírta: Kovács Laca Németország, Szabó Gyusza Olaszország, Fülöp Miklós Franciaország, így mindenkit. Akkor vót középen egy gödör, abba beletettük a labdát. Aki író vót, mondjuk Gubucz Gáspár, odaállt a labdáho: – Gyűjjon az a híres, nevezetes... Olaszország! Akkor a többi elkezdett a labdátú elfele szaladni, Olaszország meg felkapta a labdát, oszt valaki után utána csapott vele. Ha eltanáta, akkor kapott egy kavicsot, ha nem, akkor egy vesszőt. Akkor viszatettük a labdát, Gazsi megint: – Gyűjjon az a híres, nevezetes... Németország! Akkor az kapott a labda után, ha el nem felejtette, hogy ő Németország. Aki öt vesszőt összegyűtött, azt a határon „kivégeztük”. Az lótt rá a labdával, akinek a legtöbb vót a kavicsa.

b.) Úgy is jácottuk, hogy egy jó nagy kört rajzoltunk. Ez vót a világ. Ezt szétoztottuk egymás közt, mint a tortát: az enyim Anglia, így sorba. Akkor mind odaállt a kör szélihö – a maga országába. Egy beállt középre. Akkor: – Gyűjjon az a híres, nevezetes... Lengyelország! Akkor a len-

gyel beugrik a kör közepibe, a többi szalad elfele. Mikor a lengyel középre ér, elordítja magát: – Állj!!! Akkor mindenkinek meg kellett állni azonnal. Akkor a lengyel beméri, ki van hozzá jó közel, azt három hatalmas lépéssel el kell neki érni. Ha eléri, akkor hasíthat annak az országábú, ha nem, akkor az hasíthat az övébú.

Papucs

Mint most a kézilabda. Labdával zavaráztuk egymást, oszt közbe dobáltuk egymásnak. Vót egy papucs, annak el kellett kapni. Akitú elkapta, az lett a papucs.

Pukkantó

Szedtünk egy nagycsomó sarat. Azt jó' összegyúrtuk, kifinomítotuk. Mikor jó púha vót, elkezdtük kerekíteni. Olyan nagy vót, mint a tenyerem, az alja lapos, a felseje meg fánkot formázott. A szélit vastagra hagytuk, a középit vékonyra. Akkor beleköptünk, nyállal kifínyesítettük. Akkor azt mondtuk: – Akkorát szójon, mint a Márta néni valaga! Belebakk! Akkor megint beleköptünk, odacsaptuk a kőhő, az olyat durrant! Vót, aki mást mondott: – Kukuríkú, vereshasú, ha nem lősz, megvakúsz!

Purgázás

Mikor lementünk Németék elejbe, ott vót egy tér. Nagyobb vót eze-lőtt a Körösajja, meg tiszta. Olyan finom, füves. Úgy híttuk, kacsász-tató. Az vót a legjobb purgahely.

Vót egy nagy lyuk a földbe. Meg vót a purga: olyan húsz centis fát meghegyeztünk mind a két végin. Meg vót a purgabet, egy görbe végű kampósbot. Akkor odatettem a purgát a lyukho, a végire rácsaptam, az felkankurulyázott* a levegőbe, akkor a bottal még egy jó nagyot rávertem, mikor esett vóna vissza, így osztán jó messzire elrepűt a purga. Akkor egy másik gyerek dobta vissza a purgát. Neki a gödörbe kellett dobni. Én vótam a vető, az meg a szedő. Ha a szedő beledobta a lyukba, akkor én lettem a szedő. Ha nem, akkor lemértük, hány lépés hiányzott a lyukho, ha öt, akkor én öt éves lettem. Akkor kezdtük előrű. Ha mostan a szedő csak tíz lépésre tudta visszadobni, akkor én mán tizenöt éves lettem. A vető addig vethetett, még a szedő a lyukba nem tanát. Vagy ha a vető a purga mellé vágott a bottal, akkor is cseréni kellett. Mikor meg a purga a gödör szélihő esett, az icik vót. Sok üggyel-bajjal járt ez a játék.

Sulydongálás

Jó hosszú pácánk vót. Akkor kigyúrtuk jó' a sarat, hogy jó legyen. Mikor mán ráragadt a pácának a végire, akkor vót jó a sár. Akkor a pácát jó' meghajintottuk, és akkor a sár elrepút . . . úgyhogy vótak ebbű gali bák is, mer ugye, ha a fehér falra repút, akkor oszt . . .

Szent Erzsébet asszony

A gyerekek körbe állnak, egy áll középen. A játék azzal kezdődik, hogy a középen állótól kórusban kérdezik -nem éneklük, csak mondják:- Hol voltál, hol jártál, Szent Erzsébet asszony? Majd:

Innen, onnan, asszonyom, Fehérvárnak alatta. Kapitány úr üzeni, üzenetét küldeti:
szébbiket, jobbikat, karcsú - magasabbikat. Jobb kezemre, bal kezemre,
Giza, jányom, állj közepre, tanulj emberséget. Méri mi innen
elmehtünk, többet vissza se gyűhetünk. Itt csötrügnök legényzenek
sárga sarkantyújuk. Ha jó jányok volnátok, nekem köszönnétek, köszönjön a kiskakas,
mer kevélyek vagytok. Az árgyélus kismadár nem száll minden ágra, en se fekszek mindenkor
a paplanyos ágyra Megújítom földemet, ott aluszom egyet, az én kedves vacsorám
csak egy vereshagyma.

Bodzasíp (rajz)

Szöveg

Egy kétméteres madzagot összekötöttünk, a kezünkre vettük, a kezünk fejire, oszt kifeszítettük. Akkor mind a két kezünk négy ujját mégegyszer belebújtattuk, így lett egy hurok. Akkor a középső ujjunkkal áthúztuk a másik tenyerünkhöz mind a két kezünk né a hurkot. Akkor gyött a másik jány, az levette tüllünk az anyát, de nem úgy, ahogy mink tartottuk, hanem változtatott rajta. Akkor mink meg visszavettük. Így.

Téli játékok

Abba az időbe Erzsébet-napra már igencsak hó vót. Akkor azok a nagy hová fel vótak kétódalra hányva. Oszt úgy mentünk azon a kicsi útocskán két kantával a Nagykörözsre* vízér. A lápon* merítettünk, oszt akkor kicsit csúrongátunk* is, ereszkedtünk* is. Abba a cipőbe nem lehetett, amibe jártunk, hanem vót a nénémnek egy faládája, tulipántos, a palláson. Ebbe tartott mindenféle lomot, rossz cipőt. Oszt mink felhúztuk, ha jobbos vót, ha balos, oszt mentünk a jégre. Bandi még mezítláb is kiszökött.

A falu másik végén is lehetett csúrongáni, a körgátná, mer a gátná amárú nagy gödör vót. Oszt mikor gyött nagyapám, lehasaltunk a jégre, mer bezavart vóna bennünköt a csizma miatt – nem győzték csinátani. Polyákhalmos* két egész döllön keresztű csúronga vót! Az olyan jó vót! Mink legugoltunk, kicsik a jégre, a nagyobbak meg húztak bennünköt. Már majd átfagyunk, de csúrongátunk, vót úgy, hogy a táskánk ráfagyott a földre.

Vót egy hajlat a Kössig-soron – az a rész Kössig-sornak hívódott Hunyán –, mink ott ereszkedtünk. Megfűrészeltük a deszka végét srégre*, összeszegeltük, oszt jó'van. Az én édesapám már úgy csináta, hogy a deszkadobozra rátett egy kétfülű kast, oszt abba beleültünk, ő meg húzta. De a legszebb az a szánkó vót, améknek az ódalára verőcét* is vertek. Az osztán igen.

Akkor csinátuk a Krisztuskát fodorkorpára*. Ahun még nem járt semmi, a friss hóba, ott lehetett csináni. Szétraktuk a kezünköt, hanyatt vágtuk magunkot. Akkor megnéztük a nyomunkat: az vót a Krisztuska.

A kanyarítás, az komoly verseny vót. Korcsolyája akkoriba csak Fehérvári Ferinek* vót, nyugodjon. Hanem ha vót egy komolyabb jégtócsa, akkor nekiszaladtunk! A csizma sarkán patkó vót, felemeltük a lábfejünköt, a sarkunkra állunk, oszt vitt a lendület... Oszt az egyik csizmának a sarka a másiknak a nyomán ment, egy vonal vót! Ezt kevesen tudták, hanyattestek. Nekem kisébbet vót csontkorcsolyám. Marhasípú csinátuk, az egy kicsit éles csont. A két végén két lyukat fúrtunk

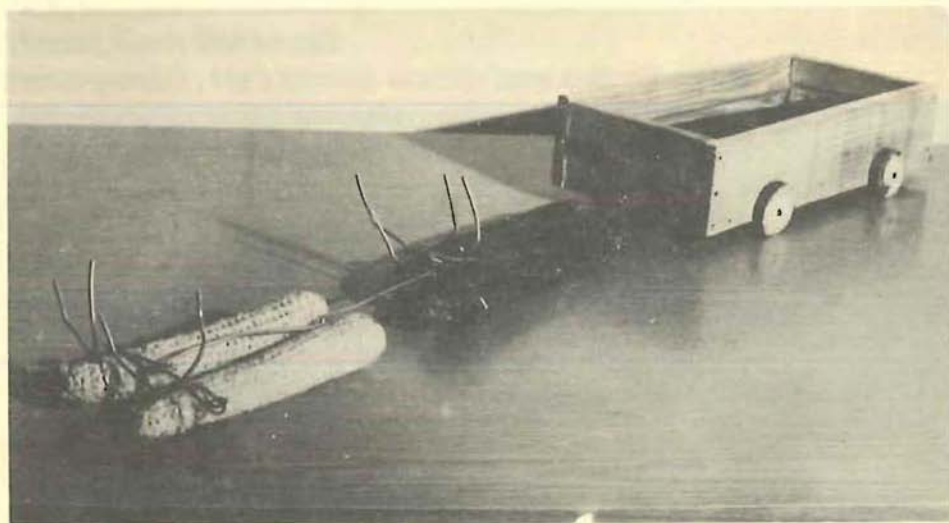
tüzes szeggel, azon keresztű szíjat, így rá lehetett kötni a lábomra. Bottal löktük magunkot, a botnak a végibe meg szög vót.

A fiúk hóval golyóztak. Két tábor vót, csinátunk hóbú lerakatot, oszt akkor csitt-csatt, ahogy birtuk. Főleg a jányokot.

Topelec

Vót egy hatalmas lakatlan tanya, annak óriási gyepje vót. Azon a gyepen vót egy nagy gödör, abba játszottuk a topelec-vizit. A topelecet állatnak tituláltuk, folyami állatnak, fétünk tülle. De azér játszottuk. Úgy, hogy vót egy topelec, az beállt a gödörbe, mink meg szaladgátunk a gödrön keresztű. Oszt améket elkapta, az lett a topelec. Vót olyan, amék megsértődött, mer mindég ő vót a topelec. Akkor megállt, nem kergetett bennünköt. Akkor mink meg a gödörbe álltunk – azér egy kicsit messzebb tülle –, oszt ráztuk magunkot, mintha a vízbe vónánk, közbe danótuk:

Jaj, de jó a topelec vizibe . . . akkor oszt mérgibe azt se tudta, merre szaladjon, jobbra-e, vagy balra-e . . .

A négyökrös szekér. Készítette Vaszkó András

Ugrókötel

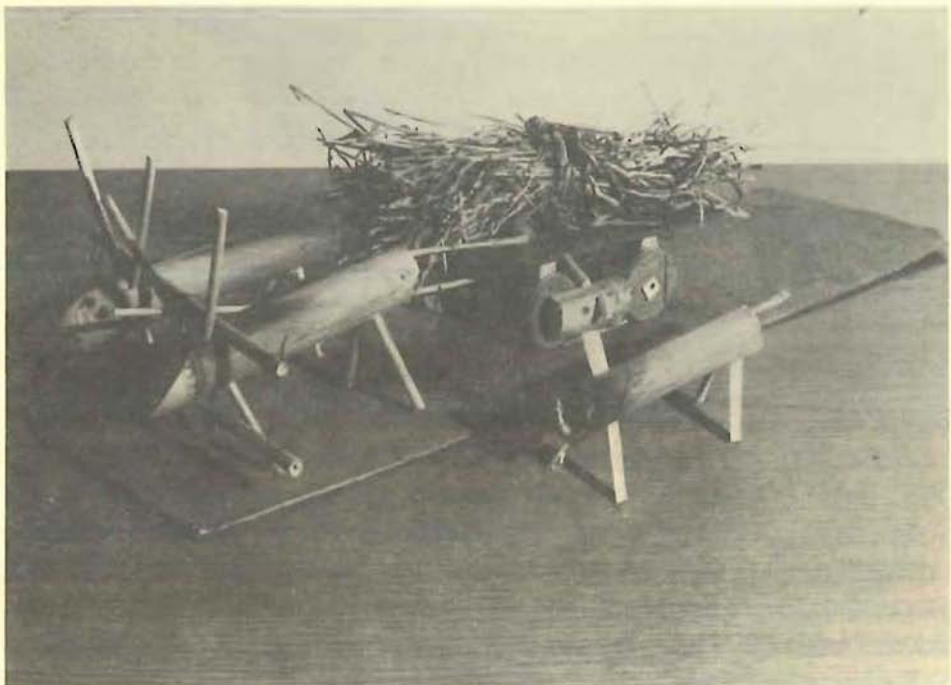
a) Egymaga fogta a kötel két végét a két kezivel, a kötel a jány háta megett vót, így lehetett indúni. Akkor meglendítette előre a feje felett, akkor a talpa alá, közbe felugrott. Számoltuk, ki hanyat tud ugrani.

b) Két jány hajtotta a kötelet, egy ugrát középen. Lehetett állva indúni, meg úgy is, hogy mikor mán hajtották a kötelet, a jány beugrott. Ez

nehezebb vót. Akik hajtották, sorolták: Piri, Feri, Zoli, Sári... Ahun megbukott, aki ugrát, annak a névnek a gazdája mehetett be azután. Vót úgy, hogy pont ő vót mondjuk a Piri – akkor tovább ugráhatott. A bukás az vót, ha beakadt a lába.

Zsidóiskola

Sánta iskolának is mondtuk, meg icikezésnek is. Kockákat rajzoltunk, ez vót az iskola, a végén vót a mennyország, az kerek vót. Akkor vót egy cserépdarab, azt dobátuk. Úgy játszottunk, hogy beledobtam az első kockába, akkor abba nem vót szabad ugrani, csak a másodikba, de fél lábbal. Az egy kockás sorba féllal, a két kockás sorba két lábbal: Visszafele fel kellett venni a cserepet. Akkor dobtam a második kockába, mer másodikos vótam. Hat osztályos vót. Mikor kijártuk, a lábunk fejire tettük a cserepet, oszt úgy kellett végigmenni a kockákon. Ez vót a vizsga. Oszt ki kellett ugrani a mennyországon úgy, hogy a cserép le ne essen a lábunk fejrű, mer akkor az egész iskola érvénytelen vót. Mikor rádobtuk a vonalra a cserepet, az icik vót, akkor várni kellett egy sort.

Csutkaszárból faragott ökrök. Készítette Pelyva Imre

MONDÓKÁK, KIOLVASÓK

Névcúfolók

Ádám, tökört visz a hátán, ha megúnja, leteszi, hátrafordú, megeszi.
Ákos, a füle mákos.
Aladár, kilenc kutya, hat agár.
András, tele a pallás.
Anna, adna, ha akarna.
Antal, megütlek egy hanttal.
Balázs, megcsípte egy darázs.
Béla béna. (Aki tudja, írja meg nekünk. A címünk megtalálható a bevezető végén.)
Benkő, üssön meg a mennykő.
Borcsa, most gyün a csorda.
Böske, a zsákot kösd be.
Domokos, okos, mint a túri* kos, farral megy a vályúra.
Gyurka, kell-e kutyahurka, ha nem kell, tedd el, megeszed reggel.
Elek, mikor lesz mán meleg?
Elemér, hatot fialt az egér.
Eszter-peszter, tág a pendel, szorítsa meg száz vénember.
Imriske, lábad közt a kiscsirke.
Jóska, tojóska, tojózzon meg száz gólya.
Julcsa, görbe a papuccsa. (hosszú csé-vel).
Kalára, együtt megyünk Balára*.
László zászló. (Aki tudja, írja meg nekünk.)
Maris, neked szól a haris.
Máté, kell-e tejes málé?
Mihály, lötyög a háj.
Ödön, tele van a bödön.
Pál, rugkapál.
Rebeka, dróton jár a dereka.
Sára, botot a farára.
Isten kenddel, Vendel.
Vili, felborút a bili.
Vince, telik a pince.
Zoltán, nem fázol tán?
Zsuzsika, lábad közt a muzsika.

Tulajdonságok-csúfolók

- Árulkodásra:
Butára:
- Csúnyára:
- Finnyásra:
- Hencegőre:
Írígýre:
Kövérrre:
- Mérgesre:
- Nyafogásra:
Piszkosra:
- Taknyosra:
Ügyetlenre:
- Veszekedősrre:
1. Árulkodó Júdás, kell-e piros tojás?
 2. Tímár Pista nagy számár,
mégis iskolába jár
kétféle áll a füle,
úgy ballag hazafele.
 3. Eltörött a Luca széke,
férjhez ment a jányok szépe.
 4. Mese, mese, mátká
pipíske, tojáska.
 5. Mit ugrálsz? Apád nem cukrász.
 6. Írígý, mint a kikirícs.
 7. Török basa, nagy a hasa, belefér egy dög-
lött kacsa.
 8. Ó, pé, kú, nagytorkú, szegény Elek meg-
fulladt a gombóctú
 9. Gólyát látok, szaladjunk, hagy lötyögjön
a hasunk.
 10. Mérges pulyka, bújj a lyukba.
 11. Szebb a páva, mint a pulyka, mert a
pulyka taknyos orrú, rú, rú, rú.
 12. Rívó, picsogó, tepsi málé, rotyogó.
 13. Itt vagyok, ragyogok,
mint a fekete szurok.
 14. Marószóda kéne neki,
az a retket jó' leviszi (a piszkos lábra).
 15. Petróleum kéne neki,
az a serkét jó' leviszi (tetves hajra).
 16. Takonypóc! Takonypóc!
 17. Sánta beke, falábú,
leesett a pallásrú.
 18. Erre kakas, erre tyúk,
amára a gyalogút.
 19. Örök harag, még a kutya meg nem harap.

Helyzet-csúfolók

1. Messze van a túri vásár, mégis ide látszik = kilátszik a kombiné.
2. Hosszabb pintek, mint szombat, hamarabb lesz vasárnap = kilátszik
a kombiné.

3. Bal, jobb, bal, jobb, mennek a majmok,
Budapesten megállnak, seprűnyéllel dudálnak = menetelés-csúfoló.
4. Ó, ó, ó, kerek tó, beletojott a rigó = a kisgyerek biliztetésekor.
5. Ötözz, gyerek, pattanj, jány,
apámuram kiesz van mán = öltözködés siettetésére.
6. Ó, ó, ó, boldog ez az istálló,
sül-fő benne a toklyó = ha valamit nem jó helyen csinálunk.
7. Házasodik a lapát,
elveszi a piszkafát = nem egymáshoz valók.
8. Két szerelmes pár, mindég együtt jár,
egy tányérbú esznek, mindég összevesznek = gyerekszerelmesek csúfolása.
9. Meg leszél mondva,
ki leszél dobva,
a szemétdombra = ha valaki tiltott dolgot művel és a többi nem vállalja vele a szolidaritást.
10. Két szélin angyal, közepibe tyúkszar = hárman mennek, ebből a két szélső szép.
11. Két szélin fakanál, közepibe aranytál = az előbbi helyzetnek a fordítottja.
12. Kinek veszett valami,
sírva-ríva keresi = találnak valamit a földön és keresik a gazdáját.

Foglalkozás-csúfolók

1. Halász, vadász, madarász – éhenkórász.
2. Csizmadia, üssön meg az istennyila.
3. Tanító, gatyamadzag-szorító.
4. Tanító, gyerekszomorító.
5. Katona, sánta lábú a lova.
6. Katona, meg a pap, oda megy, ahun kap.
7. Verik a habot, várják a papot. (Aki még tud, írja meg egyesületünknek.)

Játék-mondókák

Hívogatók:

1. Ki játszik ilyet, majd megmondom, milyet.
2. Aki játszik kivetőcskét, ide gyöjjön!

Fogóbosszantók:

3. Ilyen fogó mellett aludni is lehet.
4. Jaj, de jó a topelec vizibe!

A húnyó figyelmeztetése:

5. Aki bújt, aki nem, megyek!

A bújó gyerekek figyelmeztetései:

6. Házörző kutyát nem vállalok!

7. Cseréptörést nem vállalok!

A fogó indítása:

8. Egér, egér, ki a házbú,
most gyüttem a kávéházbú.

Szabály a fogócskához:

9. Gugol a ház!

Ugrókötelezés közben a sorrendhez:

10. Piri, Feri, Zoli, Sári! Piri, Feri, Zoli, Sári!

A pukkantó földre verésekor:

11. Kukurikú, vereshasú, ha nem lősz, megvakúsz!

12. Akkorát szójon, mint a Márta néném valaga! Belebakk!

Várfoglaláskor: (vagy más eredmény elérésekor)

13. Enyim a vár, tied a lekvár.

Játék kicserélésekor

14. Csere-bere, fogadom,
többet vissza nem adom.

Hintához kisebbeknek

15. Hinta, palinta, hintázik a Mariska.

Sári-márizáshoz:

16. Sári, Mária, hoppa dári hopp!

17. Sári, Mária, el kell válni, hopp!

18. Pesten jártam iskolába, térdig érő pocsolyába . . .

Mesemondókák

1. Vót egyszer egy ember, szakálla vót kender,
kócbú vót a lába, nem járt iskolába,
a feje is üres vót, azt hitték, hogy meghótt vót.
2. Vót egyszer egy ember, szakálla vót kender,
felmászott a fára, leesett a sárba,
egyik kutya húzta, a másik meg nyúzta,
betették a lepedőbe, kivitték a temetőbe,
bedugták egy békalyukba, kilátszott a . . . luka.
3. Eddig vót, mese vót,
aki hitte, bolond vót.
4. Vót egy dongó, meg egy légy,
tovább is van, mondjam még?

Varázsmondókák

- Szeplő ellen:* 1. Gólyát látok, szeplőt hányok,
mind oda ragadjon, egy csepp se maradjon.
- Árpa ellen:* 2. Gólyát látok, aranypengőt rázok.
3. Szemem, szemem pillája, Boldogasszony szil-
vája,
aki beleejtette, az vegye ki belülle.
- Gyomorrontás ellen:* 4. Újság hasamba,
hideglelés pokolba.
- Új fogért:* 5. Egér, egér, adjál nekem vasfogat,
adok neked csontfogat.
- Nátha ellen:* 6. Náthán Péter, Náthán Pál,
ragadjon rád a náthám.
- Szerencséért:* 7. Szürke lovat látok,
szerencsét tanálok.
- Szerelemtudakoló:* 8. Szeret. Nem. Színből. Szívből. Szerelemből.
Igazán. Schogyse.
(akáclevelet kellett tépkedni).
- A győzelemért:* 9. Gizgória-gazgória.

Csontcsikó

Számolók, sorolók

1. Egy, megérett a meggy, kettő, feneketlen teknő,
három, te vagy az én párom, négy, megcsípett a légy,
öt, érik a tök, hat, hasad a pad,
hét, zsemlét süt a pék, nyolc, tele van a polc,
kilenc, kis Ferenc, tíz, tiszta víz,
ha nem tiszta, vidd vissza, a kiscica megissza.
2. Egyenlőre, két kettőre, három hatra, hat kilencre,
üss ki tízre, tizenegyre, ugorj, cica az egérre, fuss!

3. Egyest kaptam, megörültem*, hasba rúgtak, meggörbültem, kalapot tettek a fejemre, mehatsz, fiam, a helyedre.
4. Szervusz tíz, hogy vagy, húsz, mond meg a harmincnak*
 (Aki tudja, írja meg!
 Címünk a bevezető szöveg végén van.)
5. Jan, febr, márc, ápr, máj, jún,
 júl, aug, szept, okt, nov, dec.
6. Mózesnek volt hat fia, mind a hat csizmadia,
 Simi, Samu, Sámuel, Dini, Dani, Dániel.
7. Orgona-számolás a „hátralévő” évekhez: az orgonának egy picit szirmát a nagyujj felső részén lévő ránkba kellett illeszteni, majd a kezét le-fel rázogattva sorba kellett számolni: egy, kettő . . . Amelyik számnál leesett a kis szírom, addig élünk.

Beugratók, civakodók

1. Két gyerek játszhatta, a második gyerek csak azt mondhatta: – Én is. Persze, egy gyereket csak egyszer lehetett ebbe a játékba beugratni. Azután ő ugrott be másokat. A játék menete:
 - Kimentem az erdőbe.
 - Én is
 - Vágtam fát.
 - Én is.
 - Raktam tüzet.
 - Én is.
 - Főztem málét.
 - Én is.
 - Beleszartak a verebek.
 - Én is.
 - Ettek is belülle.
 - Én is.
2. Csiriburi, kanveréb, a bolondot küldd odébb. – Ezt ráírtuk egy cédulára, és egy gyereket ezzel szaladoztattunk össze-vissza, még rá nem gyűtt.
3. Odaálltunk a bégető birkák mellé:
 - Beveszitek Jóskát kosnak?
 - Beeee . . .
 - Hát számárnak?
 - Beeee . . . (addig vártunk, még a birkák nem felelnek).

4. Gyertek aranyat csinálni! (aki gyűtt, azt oda állítottuk a falho, kicsit hagytuk állni, azután:
 - Aranyar csinálni nem tudunk, de szamarat falho állítani igen!
5. – Szereted az almát?
 - Igen!
 - Várd meg az estét, gyűnnek a kecskék,
fogd fel a farkát, potyognak az almák.
6. Valami hihetlent mondtunk egymásnak április elsején. S aki mégis elhitte, azt így csúfoltuk:

felmászott a toronyba,
megkérdezte, hány óra,
fél tizenegy,
bolond ez az egy.

7. – Én vagyok én, te vagy te, mékünk a nagyobb számár, én, vagy te?
(Akármit válaszolt, ő maradt alul.)
8. – Kati! Gyere velem táncolni!
 - Nem megyek. Fáj a lábom (akkor jó' megkergettük, persze Kati futott előlünk).
 - Látod, Kati, hogy futsz, mégis mindég hazudsz!!

Nyelvtörők

1. Cseresznyemag meg meggymag.
2. Elő ment a hat bak, utána a hat pap,
hátamon a zsákom, zsákomba a mákom,
mákomba a rákom, kirágta a zsákom,
kifolyott a mákom.
3. Nem minden szarka farka tarka, csak a tarka szarka farka tarka.
4. Hetfü hetibe, kedd kedvibe, szerda szerelmibe,
csütörtök csúribe*, pinterk pitvarába, szombat szobájába,
vasárnap az Istenke házába.
5. Mit sütsz, kis szűcs? Sós húst sütsz, kis szűcs?
6. Sárga bögre, görbe, bögre.
7. Öt görög görget görbe göröngyös úton görbén gömbölyödött öt görögördinnyét.

Ételhez kapcsolódó mondókák

1. Ádám, Éva, két szem szilva, kapd be, hamm!
2. Aki nem lép egyszerre, nem kap rétest estére,
pedig a rétes nagyon jó, katonáknak ez való.
3. Egyetek, teljen a begyetek.
4. Hakkel Örzse kerek fara, kukorica pattog rajta.
5. Ide nézz, törökméz! Fele cukor, fele méz!
6. Kavarom a kását, hívom a macskát, sicc . . .
7. Lencse, borsó, kása,
Mind Isten áldása.
8. Ne neved! Kifut a bableves.
9. Nem fájt, köszönöm a lekvárt.
10. Nyomd meg a gombot, kapsz egy libacombot.
11. Rázom, rázom a szilvát.
12. Tejjel ettem a kását,
attú nőttem ekkorát.
13. Úgy kellett, káposztába hús kellett.

Ez is ökör. Csont és egy kis fantázia kell hozzá

Kicsiknek való mondókák

1. Bal-, jobb-, bal-, jobb-, így mennek a majmok,
így a gavallérok,
huszárok, huszárok!!!

Játék: a felnőtt a gyereket a térdére ülteti és ütemesen lovagoltatja. A másik sorban kicsit gyorsít, a harmadik sorban még gyorsabb az ütem, és egy kicsit fel-fellöki a gyereket, lovagoltatja.

2. Kerekecske, dombocska,
itt szalad a nyulacska!
Játék: a felnőtt az ujjával kis köröket rajzol a gyerek testére, majd a második sorban egy egyenes vonallal a gyerek nyakához csúsztatja az ujjait, és ott enyhén megcsiklandozza.
3. Én is pisze, te is pisze,
gyere, pisze, vesszünk össze!
Játék: a gyerek és a felnőtt az orraikat enyhén összedörzsölik.
4. Ez elment vadászni, ez meglötte, ez hazavitte, ez megfőzte, ez az ici-ripiciri megette!
Játék: a felnőtt a gyerek nagyujjához mondja az első részt, és így megy végig az ujjakon a mondókával.
5. Itt a kávé, itt a tea, rum. Bumm!
Játék: a gyerek jobb, majd a bal arcára mutat a felnőtt, azután a homlokra. A „bumm”-ra gyengén a gyerek orrára üt.
6. Itt az oltár, itt a két gyerta,
itt a két vánkos,
itt jön ki a pap, csingilingi.
Játék: első sor: az egész arcot körülsimogatja a felnőtt és a két szemre is odamutat. Második sor: a két fél arcot simogatja, a „pap” szónál pedig a szájára kell mutatni.
7. Itthon van a kiskutya?
– Nincs, feleli a gyerek.
– Bemehetek?
– Be, feleli a gyerek.
Játék: a gyerek lazán összeilleszti a két tenyerét, abba a felnőtt bele dugja egy ujját, közben kérdez. Ha a párbeszéd végén „sértetlenül” kihúzhatja az ujját, akkor tényleg nem volt otthon a kiskutya. Ha viszont a gyerek összeszorítja a tenyerét, és a felnőtt ujjá bent marad, akkor otthon volt a kiskutya. Ez utóbbi tény a felnőttnek meg is kell állapítania.
8. Pont, pont, vesszőcske, készen van a fejecske.
Kicsi nyaka, nagy a hasa,
készen van a török basa.
Játék: Ritmusra azt kell rajzolni, amit éppen mondunk. A fej: szem, szem, orr, száj, a „készen van a fejecske” ideje alatt ezek köré egy kört kell rajzolni. Majd a „kicsi nyaka” alatt két vonal kell a nyakhoz, a „nagy a hasa” alatt egy nagyobb kör a nyak alá, a „készen van a” szöveg alatt egy-egy hosszabb vonal a két karnak, azután ugyanilyen két vonal kell a két lábnek.

9. Lyukas fazekat vegyenek!

Játék: a nagymama a hátára veszi az unokáját, és elindulnak. Útközben a nagymama kicsit megcsipkedi a gyerek fenekét és „árulja” a portékát, úgy tesz, mintha el akarná adni.

10. Sé-tálunk, sé-tálunk, egy kis dombra lecsücsülünk, csüccs!

Játék: ritmusra lépkednek, a végén leguggolnak.

11. Tapsi, tapsi mamának,

tapsi, tapsi apának,
cukrot ad a babának.

Játék: a felnőtt ütemesen tapsol a gyerek kezével.

Kiolvasók

1. Aka cuka funda luka kamen kává kaman duka
ak cuk funda luk kamen kává kaman duk
2. An tan té nusz szó raka té nusz
szó raka tike tuka ala bala bam busz
3. Buda-pestén vót egy bót, abba minden-féle vót
tinta, penna, papi-ros, eredj ki, te kis Pi-ros.
4. Csend, rend, fegye-lem, aki rossz lesz, megve-rem.
5. Digi, Dagi, daganat, kergeti a hala-kat,
megfo-gott egy feke-tét, megcsíp-te a fene-két.
6. Ec, pec, kime-hetsz, hónap után begyü-hetsz,
cér-nára, cine-gére, ugorj, cica, az e-gérre.
7. Egyedem, begyedem, bakter-tánc, beteg-e még a fi-nánc,
beteg, bizony, nem e-szik, a te-mető-be fekszik,
rábo-rút a vadal-ma, a nagy Isten hatal-ma.
8. Egyedem, begyedem, bikmó-gyára; gyüttem, mentem egy kő-várra,
ott ta-nátam nyúl, nyúl, nyoma-dékot, bárány-ganét, bakfin-got.
9. Egyedem, begyedem, bugyli bicska, te e-redj ki húnyni, Miska,
baba ül a szék-be, kalács a ke-zé-be,
kértem tülle, nem a-dott, pofon vágtam, nyafog-gott,
kihoz-tam egy fej-szét, levág-tam a fe-jét,
kivit-tem a teme-tőbe, kérdez-ték, hogy mi van benne,
Jancsi és Ju-lis-ka, te vagy a fo-gócs-ka!
10. Egyedem, begyedem, sarkan-tyú, nem va-gyok én félnya-kú,
Isten ková-csa va-gyok, Szent Pál lovát patko-lom,
fényes szeggel szege-lem, vaspál-cával patko-lom,
kom, kom, Péter bácsi, szed ki, vedd ki, ebből ezt!
11. Egyedem, begyedem, tenger-tánc, hajdú sógor, mit kí-vánsz?
Nem kí-vánok egye-bet, csak egy darab kenye-ret.

12. Ekete pekete cukata pék áki báki komon-dék
élce pélca távir-da tala pitya lotty.
13. Ekéte pekete cukata pék ábel bábel domi né
csiszi á csiszi bé csiszi csuszi kompo dé
14. Elment a tyúk a vá-sár-ra, batyut kötött a há-tára,
elfe-lejtett jegyet venni, le kel-lett a batyut tenni.
15. Én, te, ő, mi, ti, ők, Buda-pest-en nagyob-b szá-már nincs, mint, ő!
16. Ene bene unka funka lábas lábas tippes topos
kézi mete lala pula rossz, itt a pañ-dúr, itt rossz!
17. Éni béni jupi néni effel geffel domi néni egresz-szó Jupi-ter
szedjünk követ, apró követ, tótsük fel a vasbá-nyába,
őszi bánya, boszor-kánya, te, a te kez-ed feke-tére fest!
18. Esik az eső süt a nap, Paprika Jancsi moso-gat,
hát az apja mit csi-nál, hason fekszik, úgy pi-pál.
19. Inc, pinc, Lő-rinc, te vagy oda-kint.
20. Iszli pó iszli pó te vagy a hu-nyó.
21. Kimen-tem és az er-dő-be egy nagy tüzet rak-ni,
utá-nam gyűtt János bácsi, mert meg akart ver-ni,
én a nád kö-zé búj-tam, ott egy sípot talál-tam,
az én sípom csak azt hajtja: dim, dum, daru lánc,
eredj ki, te húny-jál.
22. Kimen-tem én az er-dő-be egy nagy tüzet rak-ni,
utá-nam gyűtt öreg-apám, oszt meg akart rak-ni,
én a nád kö-zé búj-tam, ott egy sípot csiná-tam,
az én sípom csak azt hajtja: gí-gá-gú,
eredj ki, te nagy-szá-jú.
23. Lap, lap, lap, leve-lező lap,
rá van írva nagy-be-tűvel, hogy te szá-már vagy!

24. Négy lá-ba van a te-hénnek,
ha nem hiszed, eredj, nézd meg!
25. Ó, ó, ó, tündér-kaszi-nó,
aki-re jut a százkettő, az lesz a fo-gó.
26. Ötöm, pötöm, öt mo-zsár, szól a rigó, aka-dály,
üss ki, tala ki, hagy le-geljen oda-ki,
cérna baba, komé-dia, á-gia, ó-gia,
tala pitya lotty!
27. Piros kendő, pi-pi-pi, az a-latt van vala-mi,
két kise-gér, meg egy nyúl, kime-het az ifi-úr.
28. Szőrös füle van a légynek,
ha nem hiszed, eredj, nézd meg!

JEGYZETEK

1. sz. Endrődön a legkedveltebb keresztnévek voltak (megállapításainkat 1493 cselédkönyvben lévő nevekre alapoztuk):

férfi: Imre, Lajos, István, János, József, Mihály, Vince, Mátyás, György, Sándor.

nő: Mária, Margit, Ilona, Etelka, Erzsébet, Julianna, Eszter, Veronika, Anna, Franciska.

Az Imre név gyakoriságának magyarázata az lehet, hogy az endrődi templom védőszentje Szent Imre; a Mária név közkedveltségére a katolikusoknál meglévő jelentős Mária-kultusz lehet a magyarázat. Érdekesként említjük meg, hogy Endrődön a Lajost és a sokkal ritkábban előforduló Lászlót egyformán Lacinak becézik.

A lánynevek becézett alakjai is sajátosak. Nem a -ka, -ke változatot választja a falu, hanem a keményebb hangzás mellett dönt: pl. soha nem Erzsi vagy Erzsike, hanem inkább Bözse; a Gizella is igen gyakran Gizi, az Emerencia Emerenc, az Angéla Angyel, a Mónika pedig Moni.

2. sz. A falu születési és halálozási adatai, valamint a természetes szaporulat ezrelékben kifejezve:

év	lakosság száma	születés ‰	halálozás ‰	természetes szaporulat ‰
1910	13 514	42,4	24,9	17,5
1920	13 850	37,8	19,5	18,3
1930	13 928	27,7	16,6	11,1

Forrás: – Magyar Statisztikai Közlemények (1920. népszámlálás Budapest 1925. 281.1) a lakosság számát közli.

– Plébániai Levéltár

3. sz. A felnőtteknél a leggyakoribb halálokok 1918-ban (Forrás: Plébániai Levéltár Halotti Anyakönyvek)

– aggkór (60 éven túl már ezt a halálokot jegyzik be)

– tüdővész (tüdőgümőkór)

– szervi szívbaj

– tüdőlob (tüdőgyulladás)

– szélhűtés (agyvérzés)

– rák (leggyakoribb a gyomorrák)

Érdekes, hogy szülésben egyetlen asszony sem halt meg az anyakönyvek szerint ebben az évben.

4. sz. Két summáslány keresete (másolat a cselédkönyvekből, a lányok 14 évesek)

1. Varga Rozália sz: 1907 Gr. Wenckheim Dénes dobozi uradalmában hónapos gazdasági munkás 1921 IV. 23–VI. 23-ig. bére: 6 kg kenyér, 2 kg krumpli, 1 kg szalonna, 1 liter bab, 1 liter kása, negyedkiló só, negyedkiló hús, – egy hétre. Ezen kívül 600 korona.

2. Katona Franciska Endrőd II. kerület 344. sz: 1916 Zirci Apátság Előszállási uradalmában két hónapra mindenféle munkára szegődött. 1931 III. 13-tól. Bére 30 pengő és a koszt.

Nézzük, mennyit ért ez a munkabér pl. 1921-ben!

1 kg kenyér 30 korona

1 kg szalonna 160 korona

1 kg krumpli 9 korona

1 liter tej 9 korona

1 ing 400 korona

1 pár csizma 3000 korona

1 munkásöltöny 3000 korona

(Virág Ferenc: A Békés megyei szegényparasztság és a munkásság helyzete, küzdelme az ellenforradalmi korszakban (1919-1933) Békéscsaba, 1964. 124.1)

5. sz. Idézet a Békés Vármegye Hivatalos lapja 1901. évf. 188. lapjáról: „Nagy Imre 11 éves endrődi illetékességű gyermek, cseléd, gazdájától, Oláh István gyomai lakostól eltávozván nyomtalanul eltűnt. Személyleírása: 11 éves cseléd-gyermek, termete: növésben, arcza: kerek, piros, szeme: sárga, haja: szőke, ruházata: fehér ing, fehér gatyka, viseltes fekete posztó kalap, mezítláb.”

6. sz. Két 14 éves cselédfiú keresete (másolat a cselédkönyvekből):

1. Gyuricza Vince sz. 1902.

– 1916 I. 6–XII. 31-ig elszegődött Jambrik Mihályhoz Szarvasra. Bére: 80 korona, 3 köből búza, 1 köből árpa, 1 darab 6 hetes malac.

– 1917 I. 1–XII. 31-ig elszegődött Hanyecz Gy. Jánoshoz Endrődre. Bére: 100 korona, 4 köből búza, 1 köből árpa, 1 darab márciusi malac, 1 pár cipő, 1 kocsfi fűtő.

2. Szujó Imre sz.: 1903.

– 1917 I. 1–XII. 31-ig elszegődött Tímár Károlyhoz Endrődre pásztor-nak. Bére: 90 korona, 4 köből búza, 2,5 köből árpa, 1 darab tavaszi malac, 1 szekér szalma.

7. sz. Az adatközlő a tanyai iskoláról beszél. A faluban ennél sokkal több gyerek jutott egy tanítóra. Ez persze nem jelenti azt, hogy a gyerekek mindegyike el is ment az iskolába.

1888 év	1904 tanköteles	8 tanító van,	234 az egy tanítóra jutó gyerek
1895	1848 tanköteles	9 tanító van,	205 az egy tanítóra jutó gyerek
1906	2335 tanköteles	11 tanító van,	212 az egy tanítóra jutó gyerek
1915	2932 tanköteles	13 tanító van,	225 az egy tanítóra jutó gyerek

(Az adatok forrása: Gyuricza Klára: Az oktatás feltételeinek megteremtése Endrődön a dualizmus korában, 1989. 20. l. Kézirat.)

A Magyar Statisztikai Közlemények, Budapest 1923. Új sorozat 69. kötet 114. lapján a következő adatokat közli 1920-ból:

Endrőd külterületének lakossága	ebből 6–11 év közötti, tehát iskolaköteles	
Peresi tanya	305	62
Kondorosi tanya	1 518	296
Kocsorhegy	416	77
Nagylapos	343	61
Simapuszta, Berek	158	23
Rigalyos, Görögállás, Mákas-sziget	276	57
Varjas	185	41
Udvarnokpuszta	89	15
Csejtpuszta	248	40
Kiscsejtpuszta	91	16
Öregszőlők	665	116
Sztrenda	451	88
Kuria szőlő	412	72
Bacsalapos	170	30
Polyákhalom	87	15
Paskum	1130	209
Ugari tanya	386	73
Szentmiklós zug	162	22
Simonzugpuszta	61	9
Kisrétpuszta	78	20
Összesen külterület	7 231	1 342
Belterület	6 619	1 142
Endrőd lakossága	13 850	2 484

8. sz. A cselédkönyvek is igazolják az adatközlő állítását. 1930 és 1947 között találtunk bejegyzéseket erre vonatkozóan: „Trachomás-kezelendő”, „nem trachomás”, „gyógyult trachomás”

9. sz. Tíz év adatai alapján a Körösbe fúlt gyerekek száma:

1901: nem fúlt senki bele

1909: Paulis Mária 7 éves, VI. 29-én. Lakik: Endrőd 1457.
Salamon Imre 4 és fél éves, VI. 2-án. Endrőd 705.

1910: Csúvár Gergely 10 éves, VI. 12. E. 669.

1911: Gellai Gergely 16 éves, VI. 20. E. 1064.
Gellai Imre 12 éves, VI. 20. Gyomai határ

1917: Tímár Katalin 7 éves, I. 22. E. 958.

Knap Péter 12 éves, VI. 17. E. 514.

Gellai Magdolna 4 éves, VIII. 7. E. 913.

Lukács-Nagy Imre 15 éves, VIII. 10. Gyomai határ

Látkóczki Károly 8 éves, VIII. 20. Öregszöllők, 1144.

1918: Katona Lajos 15 éves, II. 18. E. 192.

1919: Hornok György 12 éves, VI. 10. E. 1427.

Mastala János 12 éves, XII. 26. E. 412.

Mikó János 10 éves, XII. 26. E. 413.

Mikó Lajos 8 éves, XII. 26. E. 413.

1920: Fülöp Elek 17 éves, VI. 29. Peres, 1835.

Katona István 17 éves, VI. 29. Ugarak, 1737.

Dinya Pál 10 éves, VII. 1. E. 749.

1944: nem fúlt senki a Körösbe

1945: Véha Bálint 18 éves, VIII. 9. Gyomai határ. (Gyoma. VI. 66:)

TÁBLÁZATOK

1. számú táblázat

AZ ENDRŐDI TANÍTÓK NÉVSORA 1860–

Vidosits Antal 1865–	Niedermayer Alajos 1903–1904
Puskás József 1871–1878	Varga József 1903–1911
Orosz János 1861–1893	Ginál János 1903–1904
Kovács Lajos 1880–1905	Orbók János 1904–1931
Bencze Sándor 1882–1924	Loós Lipót 1904–1905
Szebeny László 1885–1924	Vonház József 1906–1921
id. Dobossy István 1888–1917	Ludecher György 1907–1919
Sárhegyi Károly 1889	Tímár Mihály 1907–1925
Heffner Ferenc 1889–1897	Bujik József 1908–1913
Kiszely Róza 1889–1899	Rübl Rezső 1912–1929
Leviczky Miklós 1892–1893	Hunya József 1919–1924
Csáky Béla 1896–1924	Soltész Lajos 1920–1923
Valitsné Kubányi Ilona 1895–1899	Nadharz Ferenc 1920–1925
Andrásik Mária 1895–1899	Körössy Sándor 1922–1926
Valits György 1895–1896	Kávay Gáspár 1924–1927
ifj. Dobossy István 1896–1902	Kiss János 1927
Schmidt Irma 1896–1902	Sebők Lajos 1927–1929
Ujházy Béla 1897–1904	Peicz Sándor 1930
Matulay Károly 1897–1899	Szomborovszky Rezső 1882–1889
Dobossy Sándor 1899–1901	Hencz Vince 1880–1881
Schmidt Lujza 1899–1904	Lombay H. Katalin 1882
Gácsiné Bohus Hermin 1899–1915	Balla Mátyás 1860–1892
Tóth János 1899–1900	Kovács József 1893
Simcseró Isván 1899	Baán Károly 1894
Mihályi Ignác 1899–1902	Csuka György 1872–1885
Rüblné Ludecher Julia 1901–1928	Iván Kálmán 1889–1892
Tímár Mária 1901–1929	Kemény Vilma 1892–1894
Lehoczky József 1901–1903	Punyik József 1894
Radeczky Sándor 1901–1903	Vörösné Schéder Stefánia 1904–1935
Holczer Béla 1901–1902	Orbókné Belényessy Emilia 1904–1951
Nagy Dezső 1902–1903	Orbók József igazgató 1905–1944
Vörös Ferenc 1902–1920	Fehérvári Ferenc 1912–1948
Brém Pál 1902–1904	
Toma Pál 1902–1903	

ifj. Bencze József 1917–1950
Sárhegyiné Sebeny Anna
1917–1938

Hunya Lajos 1921–1954

Palotay Ferenc 1922–1950

Benczéné Tihanyi Mária
1922–1950

Kovács Mátyás 1922–1961

Klinghammer László 1922–1964

Klinghammerné Szabó Eszter
1922–1946

Vörös Júlia 1923–1946

Lesniczky József 1925–1960

Lesniczkyné Furcsik Margit
1925–1950

Gyuricza Margit 1926–1940

Horgos Piroska 1927–

Tóth József 1927–1940

Hunya Irma 1928–1961

Tóthné Baán Klára 1929–1940

Gábrriel Irma 1929–1961

Dienes Izrael 1929–1957

Dienesné Hajdú Emma 1929–1957

Brische Ernő 1929–1948

Csvizekné Molnár Emma
1929–1934

Kovács Dániel 1930–1940

Paróczai Gergely 1930–1976

Szabó Elek 1934–1961

Csejt

Demeter Pál?

Dobszay Béla 1893–1906

Schütz Antal 1905–1909

Orosz Béla 1909–1910

Farkas László 1910–1911

Czeczey Nándor 1911–1913

Bálea Tamás 1913–

Bánhidy Zsuzsanna 1917–1920

Lesniczky József 1920–1925

Lesniczkyné Furcsik Margit
1920–1923

Lesniczky István 1925–1945

Bredl István 1871–1872

Fodor Ferenc 1872–1875

Magdics Károly 1878–1882

Szebeni János 1871–1892

Csima Nándor 1872–1875

Óvoda (1891-től működik)

Bohus Ilona Margit 1896–1904

Szabó Piroska 1896–1899

Ujházy Margit 1899–1914

Szabóné Sándor Erzsébet 1914–

Koczibáné Ráczi Júlia 1914–

Iparostanonc-iskola (1900-tól működik)

1931/32 igazgató: Orbók József, 48 tanuló járt ide.

Gazdasági népiskola 1926-tól működött

Polgári Iskola 1924-től működött, vezetője: Koczás Sándor

Nagylapos

Ricsek János 1885–1890

Kakuja Mihály 1890–1921

Dinya Regina 1928–1936

Izraelita Iskola

(1914-ig tanítottak itt)

Pollák Jakab 1883–1894

Sebes Béla 1895–1901

Gémes Mór 1901–1906

Löwy Ármin 1906

Kreiner Jakab 1908–1911

Técsői Farkas 1911

Klaubant Dávid 1911–1912

Balázs Sámuel 1911–1914

Zugiskolák

*Kondorostanya 1888-ban építették; nem hivatalos tanító tanít,
1905-től rendes iskola*

Kisperes 1894 ”

Décspáskum 1899 ”

Kocsorhegy 1899 ”

Örménytanya 1900 ”

Varjas 1912 ”

*Pogány Frigyes-féle iskola 1922 után Öregkerti I-II iskola 1922 után
Ugari iskola 1922 után épült.*

*Forrás: Szentkereszty Tivadar: Békés Vármegye Népoktatásának törté-
nete Gyula, 1932. 86. 89. 1.*

*Gyuricza Klára: Az oktatás feltételeinek megteremtése Endrődön a dua-
lizmus korában 1989. Kézirat (melléklet)*

*Békés Vármegye Szerk.: Márkus György Budapest–Cegléd, 1936 (707.
1., 752. 1.)*

2. sz. táblázat

A felnőtt és a gyermekhalandóság összehasonlítása 1901–1950-ig

Forrás: Plébániai Levéltár Endrőd

Kereszteltek Anyakönyve, Halotti Anyakönyvek

Évszám	született	meghalt	ebből gyermek	a gyermekhalálozás
	átlag	összesen átlag	halálozás átlag	aránya %-ban
1901	548	302	199	66
1902	568	310	197	64
1903	599	507	371	73
1904	605	308	190	62
1905	519	437	281	64
1906	581	391	224	57
1907	586	351	230	66
1908	619	336	239	71
1909	548	352	225	64
1910	574 575	337 363	215 237	64
1911	562	477	356	75
1912	627	358	215	60
1913	537	297	167	56
1914	652	366	245	67
1915	339	370	253	68
1916	255	372	201	54
1917	267	272	123	45
1918	242	415	188	45
1919	436	257	120	47
1920	524 444	270 345	145 201	54
1921	536	334	210	63
1922	532	293	141	48
1923	438	243	106	44
1924	446	273	133	49
1925	516	241	121	50
1926	427	247	136	55
1927	443	270	130	48
1928	421	260	130	50
1929	395	249	122	49
1930	387 454	232 264	112 134	48

1931	355	277	123	44
1932	342	262	109	42
1933	318	223	100	45
1934	303	237	77	32
1935	286	195	63	32
1936	218	210	70	33
9137	263	201	69	34
9138	266	183	61	33
1939	246	180	47	26
1940	229 283	184 215	50 77	27
<hr/>				
1941	196	156	28	17
1942	241	186	46	24
1943	221	185	50	27
1944	220	174	30	17
1945	169	179	49	27
1946	168	143	31	22
1947	177	143	33	23
1948	170	121	25	21
1949	183	107	17	16
1950	231 198	103 149	19 33	18
<hr/>				
Össz.:	19 531 391	13 376 267	6822 136	

(Megjegyzés: adataink csak az endrődi katolikusokról vannak. A falu lakosságának vallási összetétele 1920-ban a következő:

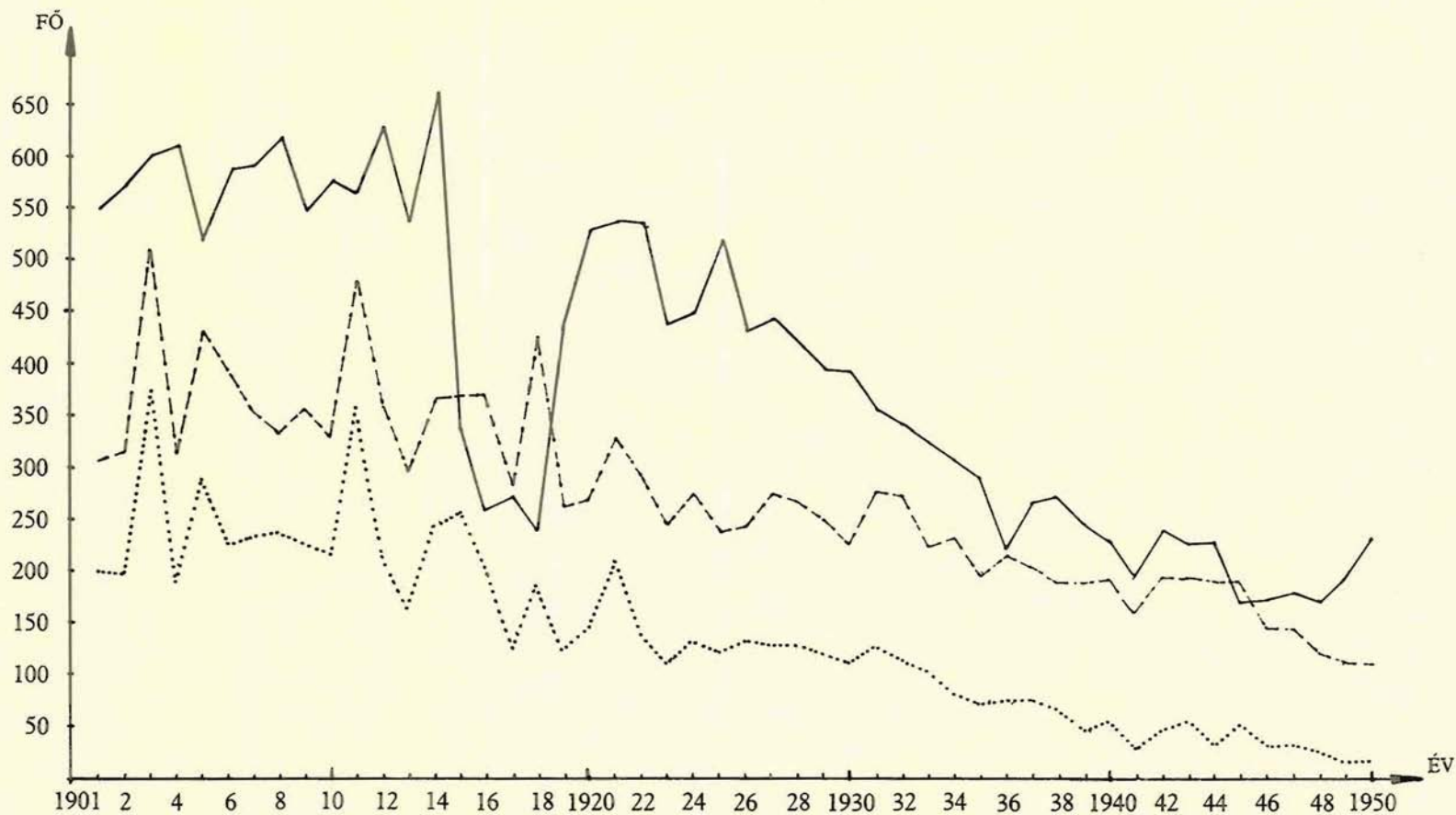
római katolikus	13 110 ember
református	546 ember
ágostai evangélikus	93 ember
izraelita	86 ember
görög katolikus	10 ember
görög keleti	5 ember
<hr/>	
Összesen:	13 850 ember

(Magyar Statisztikai Közlemények, Budapest 1923. Új sorozat 69. kötet 114. l.)

Ezek szerint a lakosság 94,7%-a római katolikus vallású volt, így feltételezhetjük, hogy az Ő adataik jellemzőek az egész falu lakosságára.

ENDRŐD NÉPMOZGALMA 1901-1950 KÖZÖTT

- születés
- - - halálozás
- gyermekhalálozás

A táblázat és a grafikon tanulságai: Ha megfigyeljük a gyermekhalandóság %-arányát az összes elhunythoz viszonyítva, feltűnik, hogy 1915-ig ez a %-arány nagyon magas: 60–75% között mozog, majd folyamatosan csökken. Az oka az lehet, hogy javult az orvosi ellátás és a higiénia is jobban odafigyeltek.

Ha összehasonlítjuk a megszületett és az elhunyt gyerekek számát, észrevehetjük, hogy 1901–1918 között az arány kb. 36%, tehát a megszületett gyerekek számának kb. 36%-a az elhalálozott gyerekek száma.

Kiugró évek: 1903-ban 62%, 1905-ben 54%, 1911-ben 63%, 1915-ben 75%, 1916-ban 79%, 1918-ban 78%. A négy háborús év alatt kevesebben születtek, a grafikon látványosan jelzi az 1914-es 652 születés utáni 339 gyerek születését 1915-ben, mely még tovább esik 1916-ban 255-re. Azt is láthatjuk, hogy a halandóság csak 1915-től csökken a gyerekek között, de nem olyan arányban, mint a születések száma.

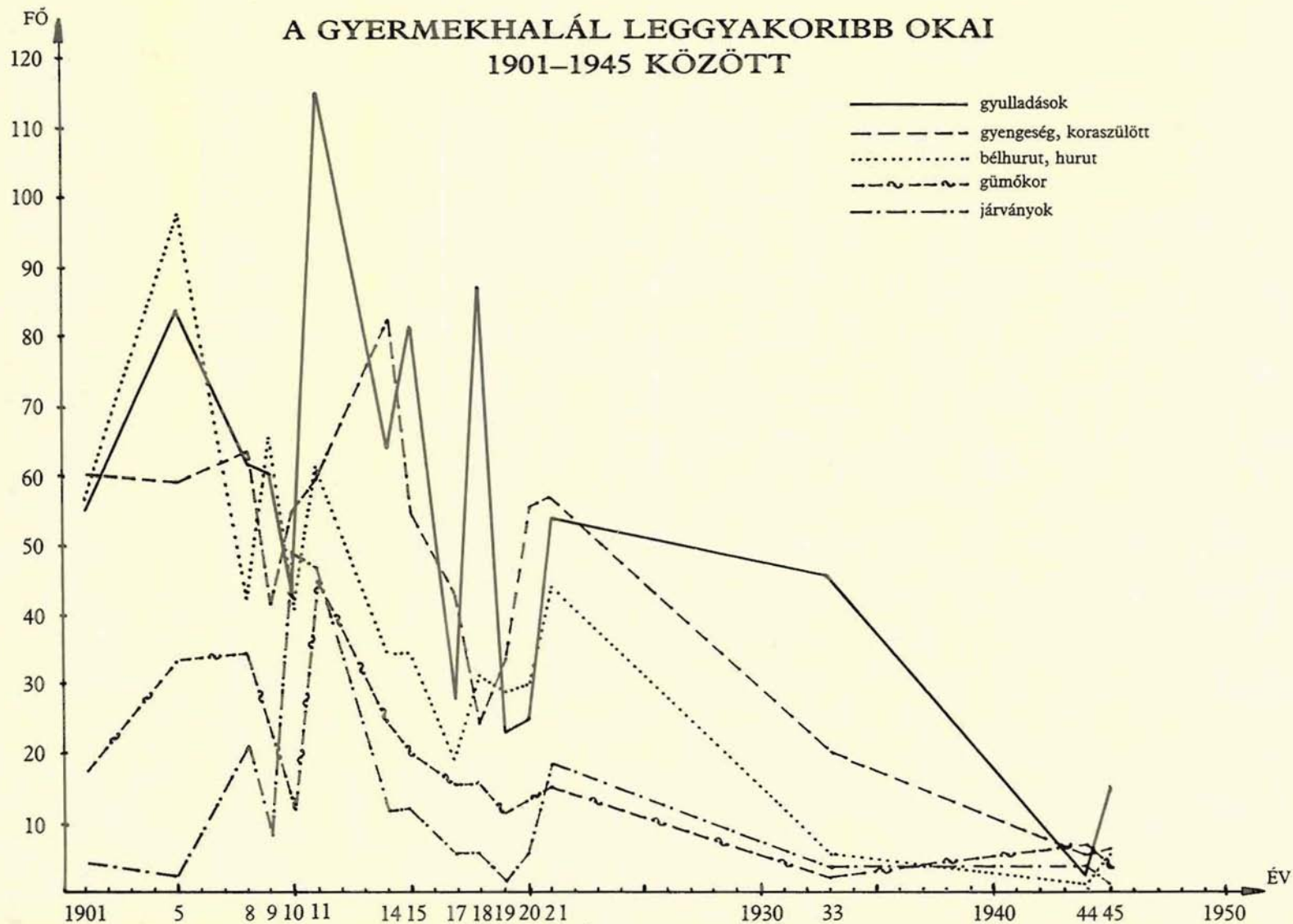
A % aránya 1919–1936-ig kb. 29% és csak 1939-ben csökken 20% alá. Az ötven év alatt az arány 35%, tehát minden 100 gyerekből 35 meghalt.

3. sz. táblázat

A gyermekhalál okai 1901 és 1945 között tizenegy év adatai alapján

A betegség	1901	1909	1910	1911	1917	1918	1919	1920	1933	1944	1945	össz.:	%
<i>Gyulladások</i>													
tüdő-	25	35	24	61	11	67	14	12	32	2	10		
egyéb	29	25	19	54	17	20	8	14	14	–	5		
	54	60	43	115	28	87	22	26	46	2	15	498	28%
<i>A születés körüli halál</i>													
gyengeség	52	36	53	53	42	24	21	53	14	3	5		
egyéb	8	5	2	6	–	–	12	3	6	2	1		
	60	41	55	59	42	24	33	56	20	5	6	401	23%
<i>Hurutos betegségek</i>													
bélhurut	56	65	41	61	19	31	29	30	6	1	6		
egyéb hurut	1	6	2	7	1	–	3	–	2	1	2		
	57	71	43	68	20	31	32	30	8	2	8	370	21%
<i>Gümőkór</i>													
tüdő-	13	18	10	38	13	13	10	12	2	5	4		
egyéb	4	3	2	7	3	3	1	1	–	1	–		
	17	21	12	45	16	16	11	13	2	6	4	163	9%
<i>Járványos betegségek</i>													
torokgyík		8	41	19	2	2	1	1	3	2	1		
vörheny			4	10	2			4					
kanyaró				15									
himlő						1		1					
influenza	3												
orbánc		1	1	1			1						
vérhas										1			
hasi hagymáz (tífusz)	1		3	1	2	3							
	4	9	49	46	6	6	2	6	3	3	1	135	8%
<i>Görcsök</i>													
rángógörcs		10	4	13		1	8	1	8	5	5		
egyéb		1		2	1	6	1	6	3				
		11	4	15	1	7	9	7	11	5	5	75	5%
<i>Szerencsétlenségek</i>	1	4	3	3	5	4	7	4	2	2	6	41	2%
<i>Öngyilkosság</i>		1		1					1		1	4	
<i>Gyilkosság</i>							1					1	
<i>Egyéb</i>	6	7	6	4	5	13	3	3	7	5	3	62	4%
Összesen:	199	225	215	356	123	188	120	145	100	30	49	1750	100%

A GYERMEKHALÁL LEGGYAKORIBB OKAI 1901–1945 KÖZÖTT

A diagramból kiderül, hogy a leggyakoribb halálokok a gyulladások, gyengeség, koraszülöttség, hurutos betegségek, gümőkór és a járványok voltak.

A legmagasabb a gyermekhalottak száma: 1905, 1911, 1921-ben.

1905-ben feltűnő a bélhurutosok nagy száma (98), a gyulladás (83). A környezetéhez képest magas az ebben az évben gümőkórban meghalt gyerekek száma is (33).

1911-ben összesen 356 gyerek halt meg. Felsoroljuk az ebben az évben előforduló összes betegségfajtát, amely halálhoz vezetett.

Gyulladások: alhártyás gégelob, hörgőlob, hurutos tüdőlob, tüdőlob, gennyes szövetlob, rostanyás tüdőlob, gégelob, heveny veselob, toroklob, agyhártyalob, veselob, béllob (115).

Hurutos betegségek: bélhurut, hurutár, hörghurut (68).

Születés körüli halál: gyengeség, koraszülött (59).

Gümőkór: tüdőgümőkór, gümős agyhártyalob, csontgümőkór, tüdőbélgümőkór, tüdővész, gümős mellhártyalob (45).

Járványos betegségek: torokgyík, roncsoló toroklob, hasi hagymáz, kanyaró, vörheny, orbánc (46).

Görcsök: rángógörcs, bélgörcs, dermedés (15).

Szerencsétlenségek: lúgmérgezés, vízbefúlás (3).

Öngyilkosság: önakasztás (1).

Egyéb: vérzékenység, vérömleny, sorvadás, felfekvés (4).

1921: minden betegségben többen haltak meg, mint a környező években. Bélhurut: 43, gyulladás: 54, gyengeség: 58, gümőkór: 15, járvány: 19.

1918-ban kiugrik a betegségek közül a tüdőgyulladás és egyéb gyulladás: 87.

SZÓMAGYARÁZAT

- odaáti = a Köröstől délre lakók hívják így a Köröstől északra lakókat / 7
bába = szülésznő / 9
petró (petróleum) = lámpába öntötték és azzal világítottak
Viktór = lánynév, a Viktória rövidítése.
ágy = a fiútestvér felesége
avatás = minden újszülött után a pap az anyát felavatta az újbóli házasságra / 10
Weiss doktor = Weiss Aladár / 12
peszrátam (peszráltam) = pesztra: kisgyerekeket gondoz
mamusz = posztóból házilag készített cipőféle
boronáni (boronálni) = földet porhanyósítani / 13
kacsintós = páros tánc, a váll fölött egymásra kacsintanak
oláos = a pásztortánc egy változata
rudasba = a földön lévő két rúdra kell a szénát rakni, hogy azután a két rudat megfogva a helyére vihető legyen a széna / 14
kas = nagyobb kosár
borító = csirkék együtt tartására szolgáló fenék nélküli kosár
pitvar = udvarról nyíló konyha-féle helyiség
padka = a kemence oldalához készített ülőalkalmatosság / 15
mehetsz a széllal verset (szólás) = bármerre mehetsz / 16
Kevi = túrkeve
Ványa = Dévaványa
házajtó = szobaajtó; ezen a vidéken a szobát háznak nevezték: kisház, nagyház
kostökcacsó = dohányzacskó / 17
sallang = a dohányzacskón lógó bórdísz
konyhajtó = konyhaajtó
fűtő = szalma- vagy csutkacsomó, a kemencében tüzeltek vele
feszület = a falra akasztható fakereszt a megfeszített Jézussal / 18
olvasó = rózsafüzér, imádkozáshoz használják
marmancsik = kamilla
susolina = a kukoricacsó héja, csuhé / 19
tapló = gyúlékony anyag
kova = kemény kvarc, ütésre szikrát ad
Póhalom = lásd térképmelléklet
lámpa = lidércfény lehetett; arrafelé zsombékos a talaj, a termelődő gázok minden lépésre begyulladtak

Ördög-árok = lásd térképmelléklet
 Domszög = most Hídfő vendéglő
 révész = ott volt a rév, ahol most a ligetbe vezető kishíd van
 faragójankó = faragószék
 színvonó = hosszú nyelű lapát, ezzel szedik ki a parazsat a kemencéből
 piszkafa = hegyes hosszú bot, a kemencetűz élesztésére használták
 saroglya = a szekérderek hátsó végét elzáró, fából készült rácsszerű szer-
 kezet
 Rócsildok (Rothschildok) = a róluk megjelent könyv
 kalandáriom (kalendárium) = naptárral ellátott vegyes tartalmú évkönyv
 katakizmus (katekizmus) = hittani ismereteket tartalmazó tankönyv
 rózsafüzér = lásd előbb: olvasó / 20
 nagybőt (nagyböjt) = hamvazószerdától nagyszombatig tart, zsírosat nem
 szabad enni
 gyovonni (gyónni) = a hívő ember a papnak megvallja a bűnét / 21
 sárga cukrot = valószínűleg a süvegcsukor lehetett
 petrence = a petrencerúd szálas takarmány hordására való
 iszkábát (eszkábált) = hevenyészve összeállított, összetákolt / 27
 kanapé = nagyobb méretű ülőalkalmatosság, barokkos díszítésű háttám-
 lája és oldala van, alul esetleg fiókos / 28
 kuckó = a kemence és a fal közötti hely
 bajka = derékig érő női kabátka
 asszonszött pokróc = rongypokróc; Endrődön ezzel a két szóval illetik meg
 számadás = számtan
 cuháre = háznál rendezett multság
 kapca = lábfejre tekert ruhadarab, csizmába hordták / 29
 liga = egy időben szülőotthon volt, most orvosi rendelő
 Nagygabonás = lásd térk. mell.
 belinerkendő (berlinerkendő) = rojtos gyapjú nagykendő / 30
 Telekpart, Vitéz út = lásd külön térképmelléklet
 bocskor = bőrszíjból készített kezdetleges lábbeli
 brekocs = varkocs, hajfonat / 31
 jancsiszeg = gömbölyű fejű vasszeg, a szoba földjét alaposan elrendezte
 megdretváztá = meggyantázott fonallal varrja
 csúrongálni = jégen csúszkálni
 Nagykörözs = az élő Körös / 32
 kubikgödör = a gát építésekor kubikostalicskával felhordták a földet
 a gáthoz; az így keletkezett gödröket „játászó”-nak is hívja a nép,
 mert hol van benne víz, hol pedig nincs
 teknyő (teknő) = mosásra használt, fenyődeszkából készített üreges tárgy

saral = vizet csurgat
szabadkímény (szabadkémény) = a pitvarnak nem volt mennyezete,
a négy fal egy kéménybe szűkült, az alakja miatt pendelkéménynek
is nevezték
kótt (kelt) tészta = Endrődön ez többnyire a hatalmas méretű lekváros kif-
lit jelentette, és főétel volt, nem csemege
Körözs alá = a Körös partjára / 33
nagyház = utcai szoba / 34
súrolt asztal = az asztal lapját nem vonták be, nem terítették le semmivel,
hanem magát a fát tisztították le étkezések után
lóca = pad – a szobai lócáknak háttámlájuk is volt
kenyérkas = gyékényből, vagy vesszőből készített kör alakú, lapos, fede-
les kas
sámli = alacsony kisszék
sólyom (sulyom) = vízi növény, tüskés fekete termését főzve ették / 36
bábaszilva = féléretten lehullt szilva
mészko = a fának a törzsére lecsorduló mézsárga, édeskés megszilárdult lé
papsajt = a mályvával rokon növény, termése barázdás, korona alakú
Hullámter, Fűzfás-zug = lásd térképmelléklet
csicsóka = a napraforgó fajtestvére, de a földben lévő gumóit fogyasztják
párszárító = lapos, nagy méretű, kör alakú, fonott vesszőkas, régen a párt
szárították rajta.
Pár = a komló és az árpa keveréke, a kenyérsütésnél az élesztőt helyettesí-
tette
acskó = zacskó
mogoró = a földi mogoró egy fajtája
Tónika = lásd térképmelléklet
rosta = a szitához hasonló, de annál jóval nagyobb, s a hálója drótból
van / 37
szotyola = napraforgó
málé = kukoricalisztből készített tésztaféle
görhe = kukorica- és búzalisztből készített tésztaféle
bíbiláb, madár = a kelt tészta különböző formái. Bíbiláb: három ágát fog-
ják össze a tésztának. Madár: csiga formán tekerik a tésztát, a csiga
legeleje lesz a madár farka, a vége pedig – megnyújtva – lesz a madár
feje
tanyiszli (stanclicli) = papírzacskó
kotús víz = pocsolyás víz / 39
átérzi (ártézi) = olyan fúrott kút, amelynek a vizét természetes nyomás
hajtja fel / 40

kivált tojás = a kotló alól szedik vissza egy hét múlva azokat a tojásokat, amelyekben nem indul meg a csíráképződés

hamvas, = durva, a kender aljából készített vászonlepedő / 41

batu (balyu) = a háton viselt teher

döllő (dülő) = a határnak a két földút közötti része

fattyú = felesleges kukoricahajtás

sarnyú (sarjú) = levágás után újranoított növény

rákláb = csutkatő

bakó = háton hordható iskolatáska / 42

Úrnapja = az Oltári Szentség ünnepe pünkösdtől tíz nappal

susolina-szatyor = kukoricacső külső héjából készített táskaféle

körmenet = a hívők egyházi énekeket énekelve lassan körbejárják a templomot

ellő = a megművelendő munkaterületet részekre, ellőkre osztották be / 43

gyűjtő (gyűjtő) = aki a kaszával levágott búzát összegyűjti

kíve (kéve) = a levágott búzát egy nyalábbba, kévébe kötötték búzából sodrott kötéllal

gamó = félkör alakban meghajlított aratószerszám, a búzát szedik fel vele a földről

fejedag (fejadag) = egy embernek egy évi fenntartásához szükséges mennyiség

aszat (acat) = bogáncsszerű tüskés gyomnövény

kereszt = a búzakévéket egymásra keresztbe rakják

summás = előre megszabott járandóságért dolgozó mezőgazdasági munkás, a bérét nem havonta, hanem egyszerre, egy summában kapja

csicskura = szúrós termésű gyomnövény

cseléd = előre kialkudott bérért gondoz állatokat, vagy más mezőgazdasági munkát végez. Ott lakik a munkaadójánál / 44

szógátak (szolgáltak) = a cselédmunkát végezték

gazda = aki a cselédet felfogadja

kondás = disznópásztor

megfogadás = a legtöbbször szóbeli szerződéskötés a gazda és a cseléd között

jászaj (jászol) = az istálló falához fából készített vályúhoz hasonló szénatartó, abból esznek az állatok / 46

béres = a cselédnél idősebb mezőgazdasági munkás

priccs = fából összetákoltt fekvőhely

lecsapintó = házak tornácának a végibe épített féltető, többnyire nyári konyhát építettek alá

poprét = kaskába rakott eszközök, itt: személyes tárgyak

Nagy utca = Endrőd legnagyobb utcája. Most Fő utca, de volt már Lenin, Sztálin, Széchenyi utca, de a nép ragaszkodik a Nagy utca elnevezéshez / 47

csoze = gazember

árendás ház = bérház

Hunya = lásd térképmelléklet / 48

malom-ház = a Rákóczi u. 26. sz. alatt régen malom volt, a Véha-malom

kössíg-tanya = a Község-soron volt Endrőd előjáróságának földje, s az ott dolgozó mezőg. munkásoknak egy tanyát építettek, ez volt a község-tanya

gatyás tanító = diploma nélkül tanító okos parasztember

Baán Károly = kérjük, nézzék meg az 1. sz. táblázatot, amelyen felsoroljuk az endrődi tanítókat 1860–1934 között / 49

Polyákhalom = lásd térképmelléklet

Grósz fatelepes = Grósz Sándor

Kertek = Öregkert, Öregszőlő, lásd térképmelléklet / 50

litánia = délutáni ájtatosság

lélekváltás = amikor meghal valaki, szaggatottan harangoznak, hogy tudtul adják: meghalt valaki

irka = füzet

Csernus = Csernus Mihály apátplébános

Mirhó = a Juhász Gyula utcában van, ahol az utca térré szélesedik

Sifner-iskola = Schiefner Ede plébános építtette

szarvasvégi iskola = a szarvasi kövesút és a Selyem utca sarkán van / 51

szóttünk, csőröltünk = a szövésnek a két munkafolyamata

toktartó = tolltartó / 52

kommenció = természetbeni járandóság / 56

Báró Apor Vilmos = gyulai plébános, majd győri püspök. 1945 április 2-án mártírhálált halt

Homoki-ház = most Öregek Napközi Otthona, Blaha u. 6.

Kisrét = lásd térképmelléklet

palló = egy méternél hosszabb, vastag deszkák

Gyomavég–Szarvasvég = a falut egy széles utca keresztben kettévágja, népi nevén: Hasítás (Andrássy u., régebben Szabadság u.), a Szarvasvégen a módosabbak, a gyomavégen a szegényebbek laktak

ünnepek = csak azon a szinten dolgozzuk fel ahogy az a gyerek életében megjelent; bővebben a Jeles napok c. füzetünkben írjuk le. / 57

publikáció = a falu híreit hangosan kihirdette az előjáróság a lakosságnak a nagymise után a piactéren. A publikációs állvány ma is ott van a piactéren

advent = a karácsony előtti négy hét, a várakozás ideje / 58
betlehemes = Jézus születését megjelenítő énekes, verses játék
Nagylapos, Rigalapos, Csejt, Varnyas, Bala, Udvarnok = lásd térk. mell.
bekecs = bélelt rövid prémes télikabát, bőrből / 59
aprószentek = dec. 28. – ezen a napon Heródes több ezer kisdedet öletett meg, ugyanis azt jóstolták neki, hogy aki majd az ő uralmára tör, az kétéves kisded. Ennek a szörnyű vérengzésnek az emlékére ezen a napon a kisgyerekeket egy kicsit megvesszőzik, hogy ne felejtsek el azt a régi tragédiát
lovasbandérium = magyar ruhába öltözött, lovon ülő fiatalok / 60
Kovács doktor = Kovács Péter (1868–1948). Emberségéért, lelkiismeretességéért máig sokan emlegetik. A gyomavégi temetőben van eltemetve / 61
Szent Fülöp nap = május elsején van / 62
kőrözsa = tetőkön megtelepülő, félmaréknál kisebb, húsos levelű gyógynövény
lanyhos = langyos
püffeteg-gomba = sötétbarna színű, nincs szára, csak feje, nyomásra sötétbarna por jön ki belőle
tyúksegg = a szemölcs egy fajtája / 63
árpa = gennyes szemgyulladás
kilís = kelés
olvasni = ebben a szöveggörnyezetben azt jelenti: számolni
neveletlen ujjunk = gyűrűs ujj
pokóvar = többnyire a láb sarkán, vagy a könyökvégen keletkező seb / 64
üstöke (ösztöke) = vasvégű bot, szántás közben az ekét tisztítják vele
pondró = kukac
tetyű = tetű
járványkórház = most bérlakás, egy hosszú épület a Polányi utcán, a központi temetővel szemben
rihessék = rühesek; a bőrbe fészkelődött atka viszketegséget okoz / 65
büdöskővirág = kénpor
tévő = a kemence nyílását zárják el vele
Kuria (Kúria) = a Bartók Béla utcától Öregszőlő felé elterülő földrész
nyak = kemencenyak
rosszbetegség = epilepszia
drahoma(trachoma)= járványos szembetegség, a 2. vh. előtt terjedt el / 66
spanyolbetegség = spanyolnátha, 1918–19-ben világjárvány volt
tífusz = hastífusz, hasi hagymáz, fertőző bélgyulladás

szegénységi bizonyítvány = hatóság részéről kiállított igazolás a vagyontalanságról

csücsit = csücskit / 68

tüdőbaj = tuberkulózis, népbetegség

Körözsajjába = a Körös partján / 69

Kisszabóna = lásd térképmelléklet

lúgkő = marólúg, fehér, kristályos, mérgező anyag

kisjóska = apró, vadon termő kalászos gyomnövény

singolós nyak = hímzett nyak / 70

Templom-zug = lásd a térképmellékletet

onokájának = kérjük, hogy aki tud erről a faragott tárgyról, jelezze egyesületünknek / 72

Ugrin Péter = Uhrin Péter (1889–1944), endrődi születésű festő

asztag = kicsépeletlen gabonakazal / 73

cuharé = háznál rendezett táncmulatság

járóm = a szarvasmarha nyakát körülfogó fakeret / 74

káva = a kútgödör fakerete

fars = hibás / 76

gizgória-gazgória = varázsigé, a győzelem egyik tartozéka volt / 78

bikacsök = a bika nemző szerve / 79

mutter = anyacsavar / 81

ráf = kerékabroncs, vasabroncs / 83

ETK = Endrődi Torna Klub

keresztűvaló = a melléképületnek az a fajtája, amit a főépületre merőlegesen építettek / 85

hám = a ló igába, kocsiba fogásához szolgáló szerszám

zabla = két darabból álló vas, a ló szájába teszik, hogy a gyeplő segítségével irányíthassák

kankurulyázott = a levegőben forgott / 86

Nagykörözs = az élő Körös / 88

láp = sekély, állandó vízborítású terület

csúrongáltunk = jégen csúszkáltunk

ereszkedtünk = a szánkózást nevezik így, ha magasabb helyről lehet kezdeni a szánkózást

Polyákhalom = lásd térk. mell.

srég = ferde

verőce = ritkán rakott deszka

fodorkorpára = vég nélkül

Fehérvári Feri = (1922–1988) endrődi születésű fotóművész, apja tanító volt

Túri = Mezőtúr / 91

Bala = Csudaballa, lásd térk. mell.

megörültem = régen az egyes volt a jó jegy / 96

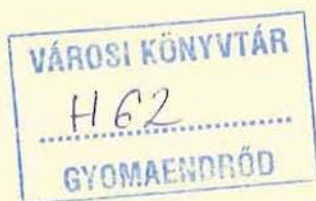
harmincnek = egyesületünk nem tudja a folytatást – gyerekek, aki tudja,
írja meg nekünk!

csűr = melléképület, takarmány tárolására használják / 97

ADATKÖZLŐINK

Balogh Vincéné Pintér Anna	77 éves
Bella József	72 éves
Bela Lajosné Hornok Eszter	80 éves
Bula Vincéné Nemes Margit	61 éves
Cserenyecz József	79 éves
Dinya Géza	78 éves
Dinya Imre	81 éves
Fagyas Mátyásné Tóth Eszter	83 éves
Fekécs Frigyes	88 éves
Fülöp Istvánné Szilágyi Julianna	71 éves
Galambos Sándor	87 éves
Gellai Jánosné Gellai Mária	85 éves
Giricz István	85 éves
Gonda János	82 éves
Gubucz Györgyné Hunya Ilona	79 éves
Gyuricza Lajosné Hanyecz Piroska	79 éves
Harmati Ilona	84 éves
Hegedűs Gáspár	82 éves
Hegedűs Imréné Hegedűs Etel	91 éves
Hornok Józsefné Óvári Tímár Margit	72 éves
Kovács Béla	83 éves
Kmellár Sándorné Hornok Terézia	66 éves
Knapcsek Béláné Hornok Cecília	66 éves
Kurilla Andrásné	71 éves
Kurilla Jánosné	57 éves
Liziczai Sándorné	60 éves
Márton Gábor	67 éves
Mikó Sándorné Dógi Tímár Ilona	68 éves
Németh János	83 éves
Pelyva Imréné Hunya Ilona	68 éves
Pelyva Jánosné	69 éves
Pintér Antal	80 éves
Rác Istvánné Gyebnár Jusztina	66 éves
Róza Antal	78 éves
Róza Antalné Varjú Eszter	72 éves
Szujó Péter	78 éves
Szuroveczné Kontra Neszte	80 éves
Tankó Andrásné Szabó Irma	66 éves

Tellerné Vaszkó Ilona	84 éves
Tímár Illés	76 éves
Tímár Imre	84 éves
Tímár István	77 éves
Tímár Vilmos	76 éves
Uhrinné Galambos Rózsika	75 éves
Varjú Józsefné Szurovecz Mari néni	85 éves
Vaszkó András	65 éves
Vaszkó Irén	69 éves

TÁRGYMUTATÓ

adj, király, katonát	78	fűszedés	40
ajándék	21	golyózás	80
aprószentek	59	gombozás	81
aratás	43	gyertek haza, ludaim	82
árnyjáték	78	gyomlálás	42
árpa (betegség)	63	halál	70
árva	12	halászás (játék)	82
bábakeresztelés	9	héja (játék)	82
balesetek	69	helyzetcsúfolók	92
becézés	17	hólyag (betegség)	63
béka (játék)	79	húsvét	60
bélhurut	68	imádságok	20
betegségek	61	ipiapacs	82
betlehem	58	iskola	48
beugratók	96	iskolai büntetés	57
bikacsök	79	iskolai felszerelés	51
bújócska	79	játékmondókák	93
bútor	27	kancsika	16
büntetés	15	kapálás	41
család	10	karikázás	83
cseléd	44	kelés (betegség)	63
csemege	36	kenyérsütés	44
csonka család	11	keresztanya	10
édsanya	13	kergetőcske	83
édesapa	14	készített játékok	72
egy üveg alma	79	kicsiknek való mondókák	98
egyelés	43	kiolvasók	101
éhbetegség	61	kivetőcske	84
élethelyzet-játékok	80	köhögés	65
elnevezési szokások	9	köszönés	21
első áldozás	60	labdajátékok	84
erkölcsi normák	22	lábfájás	62
ételhez kapcs. mondókák	98	legeltetés	38
étkezés	32	levente	54
foglalkozás-csúfolók	93	lovacskázás	85
főzés	40	mákhaj	61
fülfájás	62	mesemondókák	94

munka	38	szemmelverés	61
nagyapa	19	szemölcs	63
nagymama	18	Szent Erzsébet asszony	87
névcsúfolók	91	szomszédok	21
nyamka	33	szöveg	88
nyelvtörők	97	tanórák	52
ólomöntés	62	téli játékok	88
órák (iskolai)	52	testvérek	12
országosdi	85	tetű	64
ótvar	64	tífusz	66
óvoda	47	tisztálkodás	31
öltözködés	27	topelec	89
papucs	86	torokgyík	67
pénz	47	továbbtanulás	55
pokóvár	64	trachoma	66
pukkantó	86	tulajdonság-csúfolók	92
purga	86	tüdőbaj	68
rosszbetegség	65	tyúksegg	63
ruházat	27	ugrókötelezés	89
rühesség	65	újszülött	9
sok gyerek	10	uradalmi iskola	50
spanyolnátha	66	ünnepek	57
sulydongálás	87	varázsmondókák	95
számolók	95	zsidóiskola	90